

**Reaalioiden suomentaminen Frank McCourtin teoksen
*'Tis suomennoksessa Amerikan ihmemaassa***

Hanna Niemi
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2015

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

NIEMI, HANNA: Reaalioiden suomentaminen Frank McCourtin teoksen *'Tis* suomennoksessa *Amerikan ihmemaassa*

Pro gradu -tutkielma, 63 s. + englanninkielinen lyhennelmä, 10 s.
Huhtikuu 2015

Tarkastelen tutkielmassani reaalioiden eli kielenulkoisten, kulttuurisidonnaisten ilmausten kääntämistä Frank McCourtin muistelmateoksesta *'Tis* tehdyssä suomennoksessa *Amerikan ihmemaassa*. Teoksen on suomentanut Juhani Lindholm. Lähtöteoksessa on paljon kulttuurisidonnaisia ilmauksia, joille ei löydy vastineita suomalaisesta kulttuurista. Tutkin, mitä suomentajan valitsemat mikrostrategiat, eli yksittäisten käännösongelmien käsittely, kertovat hänen valitsemastaan kokonaisstrategiasta ja mitä niiden perusteella voi päätellä suomentajan toimintaa ohjaavista käännösnormeista.

Jaottelen suomentajan käännösratkaisut Ritva Leppihalmeen luoman käännösstrategialuokittelun mukaisesti seitsemään strategiaan, jotka ovat *vierassana*, *käännöslaina*, *kulttuurinen adaptaatio*, *hyperonyymi*, *eksplikointi*, *lisäys* ja *omissio*. Esittelen aineistosta keräämiäni esimerkkejä kuhunkin kategoriaan kuuluvista käännösratkaisuista ja analysoin niiden onnistuneisuutta ja vaikutuksia käännökseen. Päällisin puolin suomennos vaikuttaa vieraannuttavalta. Jo se, että suomenkielisessä tekstissä esiintyy runsaasti vieraskielisiä sanoja, sitoo sen vieraaseen kulttuuriin ja vähentää lukemisen sujuvuutta. Oletukseni on, että suomennokseen on jätetty paljon vieraita elementtejä, koska suomalaiset ovat tottuneet lukemaan käännöksiä ja tuntevat hyvin angloamerikkalaista kulttuuria. Kääntäjän voi myös odottaa pyrkivän sujuvuuteen, sillä kaunokirjallisia teoksia luetaan ajankuluksi ja käännöskritiikeissäkin usein arvostetaan nimenomaan sujuvaa ilmaisua.

Aineistoanalyysin tulosten perusteella valittu käännösstrategia on odotusten mukaisesti enemmän vieraannuttava kuin kotouttava. Ylivoimaisesti yleisin reaalioiden sovellettu käännösstrategia on vierassana, eli englanninkielinen ilmaus on jätetty tekstiin sellaisenaan ilman selityksiä. Yllättävää on se, että vierassanojen säilyttäminen käännöksessä tuntuu välillä olevan jopa sujuvuutta tärkeämpää. Lisäksi joidenkin reaalioiden juonellisesti oleelliset sivumerkitykset jäävät todennäköisesti avautumatta suomalaiselle lukijalle. Lisäys ja omissio ovat aineistossa erittäin harvinaisia, mikä viittaa suureen lähtötekstiuskollisuuteen, haluttomuuteen muokata auktoriteetiksi koetun kirjailijan tekstiä. Vieraat elementit korostavat tekstin käännösstatusta. Suomennos seuraa tarkasti lähtötekstiä, mutta reaalioiden syvemmät merkitykset eivät välttämättä välity.

Päätelmä on, että käännösnormit ohjaavat kohti vieraannuttavaa käännöstapaa. Käännös nähdään jossain määrin lähtötekstin vastineena ja siinä siedetään vierautta, eikä kääntäjä välttämättä uskalla tai halua poiketa kovin kauas alkuperäisen kirjailijan tekstistä. Toisin sanoen käännös saa näyttää käännökseltä.

Avainsanat: käännöskirjallisuus, reaaliat, kulttuurisidonnaisuus, käännösstrategiat, normit

Sisällys

1 JOHDANTO	4
2 KIELI JA KULTTUURI.....	9
2.1 Kääntäminen ja kulttuuri	10
2.2 Kulttuurierot käänösongelmina	12
2.3 Reaaliat käänösongelmina.....	15
3 TEORIAA JA KESKEISIMPIÄ KÄSITTEITÄ.....	21
3.1 Normit	21
3.2 Pragmatiikka.....	24
3.3 Skopos-teoria.....	25
4 MENETELMÄ JA AINEISTO.....	27
4.1 Menetelmä.....	27
4.2 Aineiston esittely.....	29
4.3 Reaalioiden kääntäminen lähdeaineistossa	30
4.3.1 Vierassana.....	31
4.3.2 Käänöslaina.....	39
4.3.3 Kulttuurinen adaptaatio	41
4.3.4 Hyperonyymi	44
4.3.5 Eksplikointi.....	46
4.3.6 Lisäys.....	49
4.3.7 Omissio.....	51
4.4 Kääntäjän ratkaisujen vaikutus suomennettuun teokseen	55
5 LOPUKSI.....	59
LÄHTEET.....	62
ENGLISH ABSTRACT	

1 JOHDANTO

Tarkastelen tutkielmassani reaalioiden kääntämistä Juhani Lindholmin suomentamassa teoksessa *Amerikan ihmemaassa*, jonka alkuteos on Frank McCourtin muistelmateos *'Tis*. Reaaliat ovat paikallisia kielenulkoisia käännösongelmia siis sanoja tai ilmauksia, jotka viittaavat sellaisiin jonkin tietyn kulttuurin asioihin ja ilmiöihin, joita ei ole muissa kulttuureissa. Esimerkiksi suomen sanalle *puukko* ei ole olemassa vastinetta englanninkielessä. Yleensä se käännetään englannin sanalla *knife*, mutta silloin sanan merkityksestä jää uupumaan olennaisia suomalaiseseen kulttuuriin liittyviä sivumerkityksiä, joita ei kohdekulttuurissa ole.

Tarkastelen, millaisia strategioita kääntäjä on käyttänyt yksittäisten reaalioiden suomentamiseen, miten se on muuttanut teoksen luonnetta ja mitä se kertoo kääntäjän kokonaisstrategiasta. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaiset käännösnormit ja konventiot ohjaavat suomentajan toimintaa valittujen strategioiden perusteella. Kääntäjän valintoihin vaikuttaa se, millaisen skopoksen eli tarkoituksen hän on itse tekstilleen määritellyt, joten hänen ratkaisunsa kertovat paitsi mitä hän itse pitää hyväksyttävänä myös mitä hän olettaa lukijoidensa odottavan. Käännöskirjallisuudessa tekstillä on aina myös erilainen kulttuurinen ulottuvuus verrattuna alun perin suomeksi kirjoitettuun kirjallisuuteen. Käännetyn teoksen lähtökohdat ja syntytaapa ovat aina väistämättä erilaiset, koska teksti on kirjoitettu alkujaan toisessa kulttuurissa ja se myös kuvaa enemmän tai vähemmän vierasta kulttuuria.

Apuna tutkimuksessani käytän Ritva Leppihalmeen kokoamaa käännösstrategialuokittelua. Se koostuu erilaisista strategioista, joita kääntäjällä on käytössään paikallisten käännösongelmien ratkomista varten. Strategian valinnan perusteella on mahdollista päätellä, onko kääntäjän päämäärä kotouttava vai vieraannuttava käännös. Esimerkiksi monien vieraskielisten elementtien jättäminen käännökseen sellaisenaan viittaa vieraannuttavaan lähestymistapaan. Silloin kääntäjä ei pyri tuomaan tekstiä lähemmäs kohdekielistä lukijaa eikä luomaan tuttuuden vaikutelmaa vaan pikemminkin tuuppii lukijaa kohti uutta ja vierasta.

Kääntäjät kohtaavat monesti työssään kulttuuriin liittyviä ongelmia. Jonkin kulttuurin käsite ei avaudukaan toisessa kulttuurissa, vaikka käsitteen kääntäisikin toiselle kielelle. Kaunokirjallisuuden kääntäjällä ei lisäksi ole varaa kovin paljon selitellä käsitteitä. Tekstinhän pitäisi olla sujuvaa, ja kertomuksen katkaisevat selitykset rikkovat tunnelmaa. Kulttuuriin liittyviä käännösongelmia on lukuisia, tässä työssä keskityn reaalioiden kääntämiseen.

Reaaliat ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde, koska ne korostavat kääntämisen kulttuurisidonnaisista luonnetta. Kielet ja kulttuurit eivät ainoastaan puhu asioista eri sanoilla vaan myös hahmottavat ja jäsentävät todellisuutta eri tavoilla. Esimerkiksi sanan *puukko* tapauksessa ongelmana ei ole sopivan sanan valitseminen toisesta kielestä vaan se, ettei koko kielenulkoista ilmiötä tunneta toisissa kulttuureissa. Reaalioiden kääntäminen siis pakottaa kääntäjän miettimään syvällisemmin, millainen käännösratkaisu palvelisi parhaiten kohdekielistä lukijaa ja teosta kokonaisuutena.

Kääntämisen kulttuurinen ulottuvuus korostaa käännöksen toimimista osana kohdekulttuuria ja myös sitä, miten hyvin käännösteksti sopeutuu osaksi oman kulttuurinsa olemassa olevia tekstejä. Käännöksen toimivuus syntyy vallitsevien normien noudattamisesta eli kohdeyleisön odotusten huomioimisesta. Syntyvän tekstin tulee sopia vastaanottajalle. (Leppihalme 2007: 367.) Koska teksti siirtyy kulttuurista toiseen, siihen kohdistuvat vaatimukset saattavat muuttua paljonkin. Reaalioiden tapauksessa kääntäminen voi olla mahdotonta, jos ilmiöt ovat liian vieraita kohdekulttuurissa. Pelkkä ilmauksen sellaisenaan säilyttäminenkin ei kuitenkaan välttämättä palvele lukijaa, koska lähtötekstin kirjoittaja on valinnut kyseiset reaaliat jostain syystä ja ne voivat kantaa tarinan kannalta tärkeitä merkityksiä. Samasta syystä reaalian pois jättäminen on myös ongelmallista. Selvää on, että jonkinlainen kompromissi on välttämätön, sillä lopputulos ei voi koskaan vastata täydellisesti lähtötekstiä. Toisaalta kaikki kääntäminen vaatii jonkinlaisia myönnytyksiä. Kääntäjän pitää kuitenkin itse ymmärtää, mitä lähtötekstin reaaliat tarkoittavat, ja arvioida, millainen käänнос toimisi parhaiten. Tästä syystä on tärkeää analysoida, millaiseen kontekstiin käänнос syntyy eli mitkä ovat kohdekulttuurissa vallitsevat normit ja käytännöt ja mitä lukijoiden voi olettaa tietävän.

Kääntäminen voi myös kertoa paljon kulttuurista, vaikka yleensä ajatellaan vain kulttuurin vaikuttavan kääntämiseen. Esimerkiksi se, mitä jossakin kulttuurissa tietynä aikana valitaan käännettäväksi, kertoo siitä, mitä kyseisessä kulttuurissa pidetään tärkeänä ja kääntämisen arvoisena. Se, miten käännetään ja millaisia strategioita käytetään ja luodaan, kertoo siitä, mitä kyseisessä kulttuurissa pidetään hyvänä käännöksenä. Reaalioiden käsittely heijastaa mielestäni kohdekulttuurin asemaa suhteessa lähtökulttuuriin. Jos reaaliat on korvattu paremmin kohdelukijalle ymmärrettävillä ilma-

uksilla tai jätetty pois, tämän ei todennäköisesti odoteta tuntevan lähtökulttuuria juurikaan eikä olevan kiinnostunut oppimaan siitä. Jos taas reaaliota on säilytetty tekstissä mahdollisimman paljon sellaisenaan ilman selityksiä, oletetaan, että ne ovat kohdelukijalle tuttuja tai että hän on ainakin halukas oppimaan uusia asioita lähtökulttuurista, ehkä jopa ottamaan asioista omin päin selvää. Pienenä kielialueena Suomi on pitkään omaksunut vaikutteita toisista kulttuureista, mikä näkyy myös suomalaisen käännöskirjallisuuden kehittämisessä.

Toisen maailmansodan jälkeen englanninkielinen kirjallisuus erityisesti Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista on kasvattanut merkitystään suomalaisessa käännöskirjallisuudessa. Suuntaus on yhteneväinen englannin kielen yleisen vaikutuksen kasvamisen kanssa suomalaisen tieteen ja kulttuurin kentällä. (Kantola 2007: 318.) Suomessa vuosittain julkaistuista kirjanimikkeistä noin viidennes on käännöskirjallisuutta ja siitä valtaosa englanninkielestä käännettyä. Alkuperältään englanninkielinen käännöskirjallisuus on 90-luvulta lähtien muodostanut noin kaksi kolmasosaa kaikesta käännöskirjallisuudesta Suomessa. (TK 2007.)

Suomalaisissa kouluissa vieraiden kielten opetus on tärkeässä asemassa, ja varsinkin englannin kieltä tulvii ihmisten arkeen joka päivä television ja mainonnan kautta. Suomalaisten hyvä kielitaito mahdollistaa kirjojen lukemisen muillakin kielillä kuin äidinkielellään. Siitä johtuen heillä on ainakin teoriassa myös mahdollisuus arvioida käännöksiä vertaamalla niitä lähtötekstiin. 2000-luvulla käännöskirjallisuus, kuten kotimainenkin kirjallisuus, on yhä enemmän osa suurempaa kokonaisuutta, ja kääntäjät omaksuvat vaikutteita ympäröivistä kulttuureista. (Kantola 2007: 322–323.)

Käännöskirjallisuudella on aina ollut merkittävä asema suomalaisessa elämässä. Se on jo niin suuri itsestäänselvyys, että harva lukija edes ajattelee lukevansa käännöstä eikä alkuperäistä teosta. Vaikka kansainvälistyvässä maailmassa kääntämisen merkitys korostuu yhä enemmän, harva tietää mitä käännösprosessissa oikeasti tapahtuu. Harva tulee ajatelleeksi, kuinka paljon kääntäjän ratkaisut muokkaavat lopputulosta.

Kaisa Koskisen mukaan kirjallisuuden kääntäjään vaikuttaa kaksi vahvaa voimaa samaan aikaan: toisaalta häneltä edellytetään luovuutta kuten lähtötekstin kirjoittajaltakin, toisaalta häneltä vaaditaan uskollisuutta lähtötekstiä ja sen kirjoittajaa kohtaan (2007: 330). Kääntäjään kohdistettuihin vaatimuksiin vaikuttavat niin "kohdekulttuurin sisäiset kehitysvaiheet, vallitsevat ideologiset näkökannat kuin lähtökulttuurin tai yksittäisen teoksen arvostus ja asema" puhumattakaan yksittäisen kääntäjän yksilöllisestä taipuvaisuudesta yhteen tai toiseen suuntaan (Koskinen 2007: 330).

Myös kääntäjän näkyvyydestä on keskusteltu ja vaadittu, että kääntäjä saattaa toimintansa lukijan tietoon. Kääntäjä on oman tekstinsä luoja ja vaikuttaa siihen ja muokkaa sitä lukuisin tavoin. Lukijan mielestä käännetty teksti on kuitenkin yleensä lähtötekstin toisinto ja vastine, jonka kautta hän saattaa lukea lähtötekstin omalla kielellään. Siksi kääntäjän väliintulo voi häiritä lukijoita, jotka mieluummin säilyttävät illuusion, että saavat lukea suoraan lähtötekstin kirjoittajan ajatuksia. (Koskinen 2007: 334.)

Nykykäännöksissä näkee harvoin esipuheita tai jälkisanoja, joissa kääntäjä perustelisi ratkaisujaan tai selittäisi käänносprosessia ja samalla tekisi itsensä näkyväksi. Hyvältä käännoskeltä odotetaan kritiikeissä lähinnä sujuvuutta, hyvää nykykieltä ja idiomaattisuutta. Päivälehtien arvosteluissa käännosten arviointi rajoittuu tavallisesti hyvin ylimalkaiseen kommenttiin siitä, onko kääntäjä onnistunut vai ei, ja jonkin yksittäisen virheen ruotimiseen. (Koskinen 2007: 335.)

Suomentajat itsekin ovat yleisesti olleet sitä mieltä, että kaunokirjallisen tekstin tulee olla soljuvaa tekstiä, jota on vaivatonta lukea, sillä "[I]ukijalla on oikeus tekstiin, joka kulkee eteenpäin" (Koskinen 2007: 336).

Seuraavaksi, luvussa kaksi, pohjustan tutkimusaiheittani tarkastelemalla kielen ja kääntämisen kulttuurista ulottuvuutta. Kieli syntyy aina osaksi jotakin kulttuuria, ja kulttuuri ohjaa kielen tulkintaa. Alaluvussa 2.1 tarkastelen kulttuurin vaikutusta kääntämiseen ja luvussa 2.2 rajaan aihetta lisää pohtimalla kulttuurierojen tuottamia käännosongelmia. Luvussa 2.3 määrittelen reaalian käsitteen ja pohdin, miksi reaaliat ovat ongelmallisia kääntämisen kannalta.

Kolmannessa luvussa esittelen aiheeseeni liittyvää teoreettista pohjaa ja avaan joitakin keskeisimpiä käsitteitä. Ensimmäisessä alaluvussa 3.1 käsittelen normeja. Selitän, mitä ne ovat ja miten ne vaikuttavat kääntämiseen. Luvussa 3.2 keskityn pragmatiikkaan, joka tutkii kielen konteksti- ja kulttuurisidonnaisuutta ja sitä, miten kieltä konkreettisesti käytetään. Pragmatiikka sopii reaalioiden kääntämisen tarkasteluun, koska se ottaa huomioon tarpeen muokata käännostä sopivaksi uudelle kohdeyleisölle. Luvussa 3.3 käsittelen vielä lyhyesti skopos-teoriaa, joka korostaa käännetyn tekstin toimimista itsenäisenä, lähtötekstistä riippumattomana teoksena. Se on hyödyllinen erityisesti silloin, kun tarkastellaan käännosten toimivuutta omassa kontekstissään eli käännosten onnistuneisuutta.

Luku neljä on aineiston käsittelyluku. Ensiksi esittelen Ritva Leppihalmeen käännösstrategiajaottelun, johon analyysini perustuu, ja sitten lyhyesti käyttämäni lähdeteokset: englanninkielisen alkuteoksen *'Tis* ja siitä tehdyn suomennoksen *Amerikan ihmemaassa*. Sen jälkeen seuraa aineistosta löytyneiden reaalioiden luokittelu ja käännösratkaisujen pohdinta esimerkkien avulla sekä yhteenveto mainittujen käännösratkaisujen vaikutuksesta teokseen. Lopuksi teen yleisempiä päätelmiä jo mainitsemieni lukujen pohjalta ja pohdin sitä, miten tutkimusongelmani tuli ratkaistuksi.

2 KIELI JA KULTTUURI

Analyysini pohjautuu pääasiassa Ritva Leppihalmeen tutkimukseen reaalioiden kääntämisestä ja hänen kehittämänsä käännösstrategialuokitteluun. Koska reaaliat ovat nimenomaan kulttuurisidonnaisia käännösongelmia, avaan hieman tässä luvussa kielen, kulttuurin ja kääntämisen suhdetta sekä kulttuurierojen ongelmallisuutta kääntämisen kannalta.

Kieli ja kulttuuri liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Kuten Reiss ja Vermeer sanovat: "Kulttuuri on jossain yhteiskunnassa voimassa oleva sosiaalinen normi ja sen ilmaus" (1986: 17–18). Kieli elää aina jossakin kulttuurissa, jonka sosiokulttuuriset normit ja säännöt ohjaavat kielen käyttöä, ja kielen avulla voidaan kulttuuria verbalisoida. (Kukkonen 1993a: 11–12.) Teksti syntyy aina osaksi jotakin kulttuuria, ja siihen vaikuttavat oman kulttuurinsa todellisuus, tavat ja normit. Kulttuuri ohjaa paitsi tekstin tekemistä myös sen ymmärtämistä, sillä konteksti, vastaanottajan aikaisemmat kokemukset ja odotukset ohjaavat tulkintaa. (Lehtonen 2000: 7–10.)

Kääntäjä joutuu siis pohtimaan, miten vieraan maailman voisi siirtää ymmärrettävästi toiselle kielelle, joka väistämättä on rakentunut peilaamaan toista kulttuuria ja todellisuutta. Kaunokirjallisuuden tapauksessa pelkkä ymmärrettävä käännös ei edes riitä, vaan tekstin pitäisi myös vastata tiettyjä kaunokirjallisuudelle asetettuja normeja. Käännöstieteessä pitkään elänyt ekvivalenssin käsite näyttää tässä mielessä ongelmallisena. Se näyttäisi ohjaavan kohti ajatusta, että käännetyn tekstin pitäisi olla originaalinsa vastine, riittävän samankaltainen. Kohdeteksti siis kääntyy lähtötekstin puoleen auktoriteettina, joka määrittää, millainen hyvän käännöksen tulisi olla. On kuitenkin kyseenalaista, voiko ekvivalenssia saavuttaa, kun siirretään tekstiä yhdestä kulttuuripiiristä toiseen, ja onko edes järkevää pyrkiä siihen. Jo ekvivalenssin määrittelemine on vaikeaa. Pitäisikö käännöksen noudattaa mahdollisimman tarkasti lähtötekstin muotoa vai onko sisällön välittäminen tärkeämpää? Pitääkö sisältö kääntää kirjaimellisesti vai palveleeko lähtötekstiä paremmin käännös, joka hylkää kirjaimellisen merkityksen ja yrittää luoda samanlaisen tunnelman ja vaikutuksen kohdelukijassa? Käännös on aina kompromissi, jossa kääntäjä tasapainoilee erilaisten odotusten ja vaatimusten välillä. Täydellistä vastaavuutta on mahdotonta saavuttaa, sillä merkitykseen vaikuttavat aina puhujan ja kuulijan tiedot ja uskomukset. (Kukkonen 1993a: 12.) Kieli on kulttuuria, eli kun yhdenkielistä tekstiä tuotetaan toisenkieliseksi, tuotetaan samalla toista kulttuuria. Kulttuuria — vierasta-

kin — voi kielen avulla kuvata, mutta kieli on kulttuuriin sidottu väline. Se kadottaa aina jotain ja muuttuu, kun se siirretään pois omasta kontekstistaan.

Lehtosen mukaan ihmiset syntyvät merkitysten kenttään, ja vaikka luomme merkityksiä sisällämme joka kerta kun tulkitsemme merkkejä, olemme myös merkitysten tuotteita (2000: 10). Kulttuuri on se, joka tekee asioista ymmärrettäviä, ohjaa tulkintaamme ja luo käyttäytymismalleja. Kielellinen ilmaus laittaa liikkeelle merkityksen muodostusprosessin, joka on riippuvainen kuulijan omista tiedoista ja käsitteistä. Kahden eri kulttuurin edustajien yhteisissä tiedoissa on tavallisesti aukkoja, jotka estävät merkitysten muodostamisen. (Lehtonen 2000: 28.) Kulttuuri on siis se yhdistävä kuodos, joka sallii jäsentensä muodostaa oikeat merkitykset ja tulkita oikealla tavalla vastaan tulevia viestejä. Kun siirrytään kulttuurista toiseen, täytyy kääntäjän modifioida viestiä, jotta sen tulkitseminen tarkoitetulla tavalla olisi mahdollista taustatietojen eroista huolimatta.

Kääntäjän tiedot sekä lähtö- että kohdekulttuurista ovat merkittävässä roolissa käänösprosessin aikana. Niiden avulla kääntäjä pystyy ratkaisemaan yksittäisiä käänösongelmia. Yhtä lailla valintoja ohjailee kääntäjän näkemys teoksesta kokonaisuutena ja tekstin luonteesta. (Kukkonen 1993b: 62.) Käännöksen vastaanottajan omaamat tiedot ovat yhtä lailla tärkeitä, sillä kuten edellä jo mainitsin, merkitys syntyy jokaisen lukijan sisällä. Teksti voi olla ymmärrettävä vain, jos lukija pystyy soveltamaan siihen sopivia ajatusrakennelmia ymmärtääkseen sekä tekstin kielen että sisällön. Ajatusrakennelmat perustuvat yksilön tietämykseen maailmasta, käsillä olevasta aiheesta sekä konventioista. (Blum-Kulka 1986: 24.) Jos teksti on käännetty kovin vieraannuttavasti eli siinä on säilytetty lähtökulttuurin elementtejä ilman selitystä, voi se jäädä ymmärtämättä kohdekieliseltä lukijalta, sillä tällä ei ole riittäviä taustatietoja ja ajatusrakennelmia käytössään tekstin tulkitsemiseksi. Yhtenä kääntäjän tehtävänä onkin luoda teksti, jonka kohdelukija pystyy ymmärtämään. Tehtävä ei aina ole suinkaan helppo, sillä kulttuurien väliset erot saattavat osoittautua vaikeiksi tai jopa mahdottomiksi kääntää.

2.1 Kääntäminen ja kulttuuri

Aloittaessaan käänöstä kääntäjä analysoi lähtötekstin tarkoituksen ja sisällön ja päättää, minkä tyyppisen käänöksen hän tekee ja kuinka uskollinen hän on lähtötekstille. Päätökseen vaikuttavat myös lukijoiden ja yhteiskunnan odotukset eli se, kenelle käännetään. Kääntäjä voi esimerkiksi kootuttaa tai vieraannuttaa tekstiään sen mukaan, kuinka lähellä lähtökulttuuri on kohdekulttuuria. Jos

kulttuurit ovat kaukana toisistaan, kääntäjä voi selittää käsitteitä, vaihtaa niitä tutumpiin tai jättää liian vieraat elementit pois kokonaan.

Kääntäjä ei vain etsi kielellisiä vastineita vaan pyrkii tuottamaan tilanteeseen sopivan käännostekstin, joka toimii itsenäisenä kokonaisuutena. Lähtö- ja kohdeteksti syntyvät ja ne vastaanotetaan erilaisessa kulttuuriympäristössä. Niiden erilaiset tilanteet tekevät täydestä vastaavuudesta mahdottoman. Lähtötekstin semanttisen vastaavuuden sijasta, tai kenties ohella, kääntäjä voikin tavoitella dynaamista ekvivalenssia eli pyrkiä vastaavuuteen tuottamalla käännöksen vastaanottajissa samanlaisen reaktion kuin alkuteksti on tuottanut omissa vastaanottajissaan. (Leppihalme 2007: 367; ks. myös Nida 1969.) Jotta tämä olisi mahdollista, kääntäjän tulisi pystyä arvioimaan, minkälaisia reaktioita tietynlainen käänнос synnyttää. Tässä häntä auttaa oman kulttuurinsa ja siinä vallitsevien normien ja konventioiden tuntemus. Vastaanottajien reaktioiden ennustaminen jättää kuitenkin tilaa kääntäjän tulkinnalle, sillä normit eivät ole mitään ehdottomasti rajattuja lakeja, jotka jaetaan kaikille kulttuurin edustajille, vaan ne ovat paljolti kulttuurin jäsenten harkinnan varassa ja vaihtelevat ihmisestä toiseen (Chesterman 2007: 363).

Kääntäjien toimintaa rajoittavat monet tekijät, kuten oma ideologia ja asenteet, vallassa olevien instituutioiden ja ideologioiden odotukset sekä yleisön odotukset (Álvarez & Vidal 1996: 6). Se, mitä kulloinkin pidetään hyvänä käännöksenä, vaihtelee kulttuurista ja ajasta toiseen. Eri kulttuureissa syntyy erilaisia kääntämiskäytäntöjä, jotka vaikuttavat käännostoimintaan tarjoamalla ohjeistuksia kääntäjille. Vallitsevat kääntämiskäytännöt vaikuttavat myös käännösten vastaanottoon omissa kulttuureissaan. André Lefevere sanoo artikkelissaan ”Chinese and Western Thinking on Translation”, että vaikka eri kulttuurit pitävät senhetkisiä kääntämistekniikoitaan itsestäänselvyytensä, tapahtuu näissä tekniikoissa kuitenkin vaihteluita ja muutoksia. Muutokset ovat sidoksissa siihen, miten eri kulttuurit tietynä aikana kokevat kääntämisen ja toiseuden ja millaisia strategioita ne tarvitsevat tämän toiseuden käsittelemiseen (Lefevere 1998: 12).

Koska kulloinkin käytettävistä käännosstrategioista voi päätellä, miten tietty kulttuuri suhtautuu toiseuteen, voi kulloinkin kehitettävistä strategioista päätellä, millaisesta kulttuurista on kyse (Lefevere 1998: 13). Kääntäminen siis vaikuttaa kulttuurien muokkautumiseen ja kääntämisen tutkimus voi valottaa kulttuurien kehitystä. Lefevere mainitsee esimerkkeinä Kiinan sekä antiikin Kreikan, joissa toiseutta ja siis toisia kulttuureja ei juurikaan pidetty arvossa (1998: 13). Tästä kielii kääntämisen vähyys näiden kulttuurien historiassa. Kulttuurit, jotka ovat valta-asemassa, eivät siis tunnu välittävän olla tekemisissä toisten kanssa. Lisäksi tällaiset kulttuurit näyttävät olevan melko homo-

geenisii. Suhteellisen homogeeniset kulttuurit näkevät usein oman tapansa tehdä asioita parhaana mahdollisena, ja kun ne ottavat vaikutteita muilta, ne sulauttavat nekin itselleen sopiviksi parhaansa mukaan.

Kulttuurin homogeenisyyteen vaikuttaa sekin, montako osallistujaa kulttuurissa toimii. Mitä pienempi joukko kirjalliseen kulttuuriin osallistuu, sitä helpompaa on ylläpitää yhtenäisiä standardeja (Lefevere 1998: 14). Suomalainen kulttuuri on myös melko homogeeninen, mutta kielialue on pieni, ja suomalaiset ovat tottuneet lukemaan käännöksiä. Kääntämisessä on omaksuttu tavaksi pikemminkin vieraannuttaa tekstiä ja tuoda vieraita vaikutteita omien rinnalle ja tällä tavalla perehdyttää suomalaiset lukijat toisen kulttuurin maailmaan. Alkuperäinen teksti nähdään usein auktoriteettina ja ajatellaan, että käännöksen täytyy mukailla sitä mahdollisimman vähin muutoksin, jotta käännös on onnistunut.

Nykyisin kuitenkin yhä paremmin tiedostetaan, että kääntäminen ei ole vain sanojen siirtämistä kielestä toiseen vaan kokonaisen kulttuurin viemistä toiseen kulttuuriin, sillä käännökseen ei vaikuta vain kielijärjestelmä. On tärkeää ymmärtää sitä arvojärjestelmää, jossa käännös on syntynyt, jotta käännöksen toimivuutta voisi arvioida. Kääntäjän valinnat (sananvalinnat, lisäykset ja poisjätöt) paljastavat hänen historiansa ja oman kulttuurinsa. (Álvarez & Vidal 1996: 5.) Kääntäminen ei siis ole vain koodinvaihtoa, vaan sanat ovat aina sidoksissa laajempaan kokonaisuuteen. Tekstit syntyvät osaksi jotakin kulttuuria, ja eri kulttuurit hahmottavat todellisuutta eri tavoin. Niissä syntyy erilaisia, vain omalle kulttuurille ominaisia ilmiöitä, joihin liittyy paljon sellaisia kielenulkoisia merkityksiä, jotka eivät avaudu ulkopuolisille. Reaaliat ovat juuri tällaisia kielellisiä elementtejä, jotka viittaavat kielenulkoiseen todellisuuteen. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin nimenomaan kulttuurierojen tuottamia käännösongelmia.

2.2 Kulttuurierot käännösongelmina

Lukija muodostaa yhtenäisen kuvan tekstistä aikaisempien tietojensa perusteella. Tekstin ymmärrettävyys riippuu siis myös tekstin ulkoisista tekijöistä — kulttuurista. (Lehtonen 2000: 78.) Kulttuurierot saattavat aiheuttaa kääntäjille erittäin kiperiä ongelmia, eikä ole mikään ihme, että juuri kulttuurisidonnaiset elementit aiheuttavat päänvaivaa. Jos kieli kerran on kulttuuria, on kääntäminen kahden eri kulttuurin välissä toimimista. Usein tekstin mielletään olevan sitä vaikeampi kääntää, mitä kauempana lähtö- ja kohdekulttuuri ovat toisistaan sekä mitä syvemmällä omassa kulttuuris-

saan lähtöteksti liikkuu (Leppihalme 1994: 3), mutta kaikki kulttuurien välinen vaihto sisältää omat hankaluutensa.

Ei ole mikään ihme, että kääntäminen on alettu yhä enenevässä määrin nähdä kulttuurien väliseksi kommunikaatioksi ja siihen on sovellettu diskurssianalyysin ja pragmatiikan metodeita. Tekstit syntyvät aina jossain paikassa ja ajassa ja ovat osa todellista tilannetta, jossa niillä on jokin tarkoitus ja myös tietty yleisö (Leppihalme 1994: 2). Kääntäjän tehtäväksi muotoutuu lähtö- ja kohdeyleisöjen erilaisten tilanteiden tiedostaminen sekä kulttuurisidonnaisten elementtien tunnistaminen, jotta hän voisi välittää kohdelukijoille ymmärrettävän viestin.

Eri kulttuureissa asetetaan eri aikoina erilaisia kriteerejä hyvälle käännökselle. Maallikon näkökulmasta kääntäminen mielletään usein tekstin kopioimiseksi toisella kielellä: kukin sana vain korvataan toisen kielen vastaavalla sanalla. Tätä kääntäminen ei kuitenkaan koskaan ole, ei edes kun on kyseessä kaikkein tieteellisin, teknisin asiateksti. Kielet yksinkertaisesti hahmottavat ympäröivää todellisuutta paljon kompleksisemmin. Kyse ei ole vain eri koodeista vaan kokonaan eri kulttuureista, eri todellisuuksista.

Käännöstieteessä puhutaan kääntäjän näkymättömyydestä (*invisibility*), kun kuvaillaan sekä kääntäjän toimintaa että käännösten lukemista ja arviointia. Venuti (1995: 1) viittaa termillä kääntäjän toimintaan angloamerikkalaisessa kulttuurissa, mutta huomiot pätevät moniin muihinkin, kuten esimerkiksi suomalaiseen kulttuuriin. Kääntäjän näkymättömyys syntyy siitä, että kääntäjä tuottaa sujuvaa ja idiomaattista kieltä, josta ei näy päällepäin, että kyseinen teksti on käännetty toisenkielisestä lähtötekstistä. Tällöin syntyy vaikutelma, ettei käännös olekaan käännös vaan alkuperäinen teksti (Venuti 1995: 1). Tähän kääntäjää puolestaan ohjaa ympäristön paine. Silloin harvoin kun käännöksiä arvioidaan käännöksinä, kiinnitetään useimmiten huomiota juuri sujuvuuteen ja tyyliin. Onnistuneen käännöksen pitäisi siis näyttää alkuperäistekstillä.

Samaan aikaan kääntäjiin kohdistuu myös lojaalisuuden vaatimus (Nord 1991: 28–30). Kirjailijan auktoriteettia kunnioitetaan ja kääntäjän oletetaan pysyvän lojaalina hänen hengentuotteelleen. Nämä kaksi vaatimusta, lojaalisuus ja sujuvuus, vaikuttavat kuitenkin sotivan toisiaan vastaan. Toisaalta kääntäjältä odotetaan hyvän kielen normien mukaista tekstiä, joka on helposti ymmärrettävää, idiomaattista ja sujuvasti luettavaa. Toisin sanoen tekstiä, joka ei tunnu käännökseltä, joka "teesken-telee" alkuperäistä ja näin ollen ottaa alkuperäisen paikan. Toisaalta kääntäjän oletetaan pysyvän lähellä lähtötekstiä ja välittävän tarkasti ja totuudenmukaisesti saman informaation, joka siinä on.

Koska käännöksen siis ajatellaan heijastelevan alkuperäisen kirjoittajan tunteja, intentioita ja tyyliä, se akkreditoidaan kääntäjän sijaan kirjailija-auktoriteetille kuin se olisi tämän kynästä syntynyt. Kääntäjä ikään kuin häivyttää itsensä näkymättömiin, ja hänen työnsä luetaan jonkun toisen ansioksi.

Voidaan kuitenkin kysyä, onko lojaaliutta nimenomaan se, että tuotetaan yhtä sujuvaa, kulttuuriin sidottua tekstiä kuin lähtöteksti on omassa kulttuurissaan, vai se, että pysytellään sekä sisällön että muodon puolesta mahdollisimman lähellä lähtötekstiä. Sujuva käännös luo läpinäkyvyyden illuusion, joka saa lukijan unohtamaan, että teksti on käännös. Tämän illuusion ansiosta kääntäjä voi kääntää hyvinkin kotouttavasti ilman, että lukija tajuaa tekstille tapahtuneet muutokset (Venuti 1995: 5). Sujuva käännös myös harvemmin ärsyttää lukijaa, jolloin lukija helpommin mieltää sen hyväksi tekstiksi ja näin ollen hyväksi käännökseksi.

Ei voi yksiselitteisesti sanoa, kummalla tavalla pitäisi kääntää. Se riippuu kulttuurista ja niistä normeista, jotka säätelevät kääntämistä kyseisessä kulttuurissa, puhumattakaan yksittäisen lukijan henkilökohtaisista mieltymyksistä. Ei voida sanoa, pitääkö kääntäjän kääntää kotouttavasti vai vieraannuttavasti, vaan käännösstrategia riippuu siitä tilanteesta, jossa ja johon käännös tehdään. Sitä paitsi kaikkeen kääntämiseen liittyy aina jonkin verran kotouttamista jo senkin vuoksi, että lähtötekstin sanoma välitetään kohdekielen keinoin ja kohdekulttuurin kontekstissa (Venuti 1998: 5).

Kotouttava käännösstrategia palvelee kohdetekstin lukijaa, mutta se palvelee myös lähtötekstiä. Nimittäin jos teksti on käännetty vieraannuttavasti ja tämä vieraus häiritsee kohdeyleisöä, joka odottaa käännökseltä sujuvuutta ja luontevuutta, voi alkukielisen teoksen suosio kärsiä niiden silmissä, jotka ovat lukeneet siitä käännetyn version. Kotouttava käännös puolestaan usein mielletään sujuvammaksi ja vaivattommaksi lukea ja ymmärtää, joten se saattaa antaa paremman vaikutelman lähtötekstistä. Jos lähtötekstikään ei käytä vieraan kielen elementtejä eikä ilmennä toisen kulttuurin eksotiikkaa, miksi siitä tehdyn käännöksen pitäisi? Toisaalta, jos kaunokirjallisen teoksen arvot piilevät tekstin kuvaamissa asioissa ja ilmiöissä, siis kulttuurissa itsessään, ne katoavat kotouttamisen myötä.

Kuten Leppihalme (2000) kuitenkin muistuttaa, kulttuurien väliset suhteet eivät vaikuta vain siihen, millä tavalla käännetään, vaan myös siihen, mitä valitaan käännettäväksi. Niinpä jokin kulttuuri voi kääntää paljon ja vieraannuttavasti jonkin toisen arvostetun kulttuurin tekstejä, koska siitä ihmiset jo tietävät paljon ja ovat todennäköisesti kiinnostuneet oppimaan lisää. Toiset, vähemmän tärkeänä

pidetyt kulttuurit jäävät vähemmälle huomiolle. Tämä ilmiö näkyy esimerkiksi Suomessa, jossa Yhdysvalloista tiedetään ehkä jopa enemmän kuin omasta naapurimaasta Ruotsista. Se, mitä valitaan käännettäväksi, vaikuttaa myös siihen, millainen kuva toisista kansoista saadaan. (Leppihalme 2000: 89–93.)

Suomalainen kulttuuri ei koskaan ole ollut valtakulttuurin asemassa maailmassa, vaan se on mukautunut hyvinkin paljon muualta tuleviin vaikutteisiin. Suomalaisten oletetaan olevan valmiita oppimaan jotakin muista kulttuureista. Ehkä siitä syystä ihmisillä tuntuu olevan se käsitys, että hyvä käänнос seuraa mahdollisimman tarkasti lähtötekstiä. Monet osaavat englantia hyvin ja pystyvät siis arvioimaan kääntäjien tekemiä ratkaisuja, mikäli heillä vain on alkuteos käytettävissään.

Kääntäminen on kommunikointia. Kääntäjällä on aktiivinen tehtävä kommunikaation välittäjänä. Sosiaalisina toimijoina kääntäjillä on omat mielikuvansa kääntämisestä sekä omat intressinsä. Käännösprosessin osanottajat tekevät kukin omat valintansa ja tähtäävät omiin päämääriinsä. Yhteiskunnan normeilla on tärkeä rooli koko käänносprosessin ajan, ei vain itse kääntämisvaiheessa, vaan jo sitä edeltävissä valinnoissa. Normit nimittäin ohjaavat sitä, mitkä tekstit valikoituvat käännettäviksi ja mitä pidetään "hyvänä" käännoskenä. Normeilla tarkoitan tässä jonkin kulttuurin sisällä vallitsevia arvostuksia ja asenteita, jotka kulttuurin jäsenet jakavat keskenään kutakuinkin samankaltaisina. Normit vaikuttavat kääntäjiinkin, tiedostetusti tai tiedostamatta, halusivat he sitä tai eivät.

2.3 Reaaliat käänносongelmina

Reaalialla tarkoitetaan kulttuurisidonnaista paikallista käänносongelmaa eli sellaista sanaa tai ilmausta, joka on tiukasti sidottu tiettyyn kulttuuriin ja joka ei esiinny muissa kulttuureissa. Tällaisia ilmauksia on paljon, sillä jokainen kulttuuri on pullollaan omia erityisiä ilmiöitään. Reaalia viittaa kielenulkoiseen asiaan, johon liittyy sivumerkityksiä, mielikuvia, kenties muistoja ja asenteita. Se avaa lukijalle uusia ulottuvuuksia ja tuo lisämerkityksiä tekstiin ilman, että niitä sanotaan suoraan, tosin vain jos lukija on riittävästi "sisällä" kyseisessä kulttuurissa ymmärtääkseen lisämerkitykset. Reaaliat voivat antaa tekstile paikallisväriä, ovathan ne olennainen osa omaa kulttuuriaan. Käänносongelmaksi ne muodostuvat usein sen vuoksi, että ne ovat niin kulttuurisidonnaisia, eivätkä näin ollen avaudu oman kulttuurinsa ulkopuolella. Jotkin kulttuuriset ilmiöt ovat saavuttaneet niin paljon mainetta, että ne tunnustetaan missä vain, mutta kulttuurit ovat täynnä myös sellaisia asioita, jotka

koskettavat vain rajattua ihmisryhmää. Eikä maailmanlaajuisesti tunnettu ilmiökään avaudu samalla tavoin muualla kuin omassa lähtökulttuurissaan, jossa ihmiset tietävät sen syntyhistorian ja sitä kohtaan vallitsevat asenteet ja arvostukset.

Etsiessäni reaaliota lähdeoteksistani huomasin, ettei reaalioiden tunnistaminen ole aivan ongelmattonta. Aluksi ajattelin, että reaalian pitää aina viitata johonkin konkreettisesti olemassa olevaan asiaan lähtökulttuurissa, kuten johonkin yritykseen, tuotteeseen tai paikkaan. Esimerkkejä etsiessäni jaottelun tekeminen kuitenkin osoittautui odotettua vaikeammaksi. Lähtöteksti vilisee reaaliota, jotka viittaavat kielenulkoisen maailman konkreettisiin asioihin, esimerkkeinä mainittakoon *Union Station*, *Park Street* ja *Hershey bar*. Osoittautui kuitenkin hankalaksi vetää rajaa siihen, mitkä asiat kuuluvat vain lähtökulttuuriin. Esimerkiksi voisi ajatella, että ilmaukset *lemon meringue pie* ja *box* ovat niin geneerisiä, ettei niitä voi pitää kulttuurisidonnaisina reaaliaina. Kuitenkin amerikkalaisen marenkipiirakan ohje poikkeaa varmasti suomalaisesta jo senkin vuoksi, että eri maissa saatavilla olevat raaka-aineet ovat erilaisia. Laatikko, johon piirakka pakataan, on sekin varmasti erilainen kuin mihin suomessa on totuttu. Kyse ei olekaan siitä, voiko toisissa kulttuureissa olla vastaavia leivonnaisia, vaan siitä, millainen tämä leivonnainen on perinteisesti kussakin kulttuurissa. Siihen liittyvät konnotaatiot ovat hyvin kulttuurisidonnaisia, koska jokaisen ihmisen mielikuvat liittyvät hänen omiin kokemuksiinsa omassa kulttuurissaan. Vaikka piirakan voi valmistaa useilla tavoilla, se tuo kuitenkin jokaiselle mieleen erilaisia mielikuvia, jotka varmasti vaihtelevat kulttuurista toiseen.

Toinen reaaliaksi katsomani sana, jota ei voi pitää kovin erikoisena, on *briefs*. Kuitenkin se varmasti herättää erilaisia konnotaatioita amerikkalaisten mielessä kuin sana alushousut suomalaisen kuulijan mielessä. Loppujen lopuksi lähes minkä tahansa sanan voisi katsoa reaaliaksi sen perusteella, että se herättää ainutlaatuisia konnotaatioita omassa kulttuurissaan. Merkitykset eivät ole mitään kiinteitä sanoihin sisältyviä ominaisuuksia vaan syntyvät jokaisen kuulijan ja lukijan päässä tämän oman elämäkokemuksen pohjalta (ks. tämän tutkielman sivut 7–8). Reaaliota voivat siis olla kaikki aivan tavalliset arkipäiväiset asiat, joihin sisältyy jotain sellaista, mikä ei välttämättä avaudu käännetyn tekstin kohdeyleisölle pelkän sanan tai ilmauksen merkityksestä. Juuri nämä ilmaukseen liittyvät sivumerkitykset tekevät reaaliosta haasteellisia kääntäjälle. Kun ilmaus tuntuu liian vieraalta eikä sille löydy kohdekielestä hyvää vastinetta, kääntäjä voi katsoa tarpeelliseksi selittää sen jollakin tavalla, jättää sen kääntämättä tai jättää sen kokonaan pois käännöksestä.

Reaaliaa ei siis määrittele sanaluokka tai se, miten erikoiseen asiaan tai ilmiöön se viittaa. Kaikki sanat viittaavat jollain tavalla kielenulkoiseen maailmaan, koska niitä tulkitsevat aina ihmiset, ja ihmiset assosioivat sanoja kulttuuritaustansa pohjalta eri tavoin. Kaikki sanat ovat siis tavallaan reaaliota, mutta ongelmiksi ne muodostuvat yleensä vasta silloin, kun ne kuvaavat jotakin kohdekulttuurille hyvin vierasta. Mitä kauempana kulttuurit ovat toisistaan ja mitä vähemmän ne toisistaan tietävät, sitä enemmän tällaisia vieraita elementtejä oletettavasti on. Jos reaalian kuvaama asia puuttuu toisesta kulttuurista, ei sille voi olla käänösvastinettakaan. Loppujen lopuksi ilmausten kantamat konnotaatiot tekevät niistä kulttuurisidonnaisia silloinkin, kun ilmiöt, joihin ne viittaavat, eivät rajoitu vain yhden kulttuurin piiriin.

Kulttuurien rakentuminen on olennainen osa reaalioiden ymmärtämistä ja kääntämistä. Aivan kuten toisiin teksteihin viittaavat alluusioiden, voivat reaaliatkin ilmaista hyvin lyhyesti ja implisiittisesti jotakin kulttuurisia arvoja tai muita merkityksiä. Mikäli kääntäjä haluaa kohdelukijan saavan saman informaation kuin lähtötekstin lukija on saanut, täytyy hänen joko selittämällä purkaa auki ilmauksen olennaiset merkitykset tai korvata ilmaus jollakin oman kulttuurinsa reaaliolla, joka välittää lukijoille samankaltaisen kokemuksen. Ensimmäisessä tapauksessa tekstiin lisätään selittäviä elementtejä, jotka puuttuvat alkuperäisestä, ja näin ollen tarinan soljuvuus saattaa jonkin verran häiriintyä. Tällainen käänöstapa mielletään vieraannuttavaksi, sillä kääntäjä tarjoaa lukijalle tilaisuuden sukeltaa lähtötekstin maailmaan ja huomata, miten erilainen toinen kulttuuri on. Kääntäjä tekee itsensä ikään kuin näkyväksi ja kiinnittää huomiota siihen, että teksti on käänös ja pohjautuu johonkin vieraaseen. Toisessa tapauksessa, kun reaalia korvataan kohdekulttuurin vastineella, tekstin soljuvuus säilyy, mutta korvaava kohdekielinen reaalia ei koskaan voi sisältää täysin samaa informaatiota kuin lähtökielinen reaalia. Kääntäjä siis ottaa sen riskin, että kohdelukija ei saa aivan samaa tietoa kuin lähtökulttuurin lukija, joka on lukenut alkuperäisen tekstin. Samalla kääntäjä häivyttää itseään tekstistä ja luo kohdelukijalle vaikutelman, että tarina sijoittuu tuttuun ympäristöön. Tällöin hän soveltaa kotouttavaa käänöstapaa, jossa lukijan ei ole tarkoitus havahtua toisen kulttuurin vierauteen vaan pysyä oman kulttuurinsa piirissä, ikään kuin tarina tapahtuisi siinä.

Kulttuurisidonnaiset käänösongelmat on toisinaan jaettu kahteen ryhmään, kielenulkoisiin ja kielensisäisiin käänösongelmiin. Kielenulkoisilla tarkoitetaan sanoja ja ilmauksia, jotka viittaavat todellisuudessa konkreettisesti olemassa oleviin asioihin ja ilmiöihin. Tällaisia ovat esimerkiksi kasvien, eläinten ja paikkojen nimet. Kielensisäisillä ongelmilla taas tarkoitetaan esimerkiksi idiomeja, sanaleikkejä ja puhuttelutapoja. Kielenulkoisia käänösongelmia pidetään lähinnä leksi-kaalisina ongelmina, koska kohdekielestä ei löydy sopivaa käänösvastinetta kyseiselle asialle. Kie-

lensisäisten ongelmien katsotaan välittävän epäsuoria eli implisiittisiä viestejä tai konnotaatioita, jotka eivät välity vaikka ilmaus saatettaisiin kohdekielelle. (Leppihalme 1997: 2–3.)

Tällainen jaottelu ei kuitenkaan ole ristiriidaton. Esimerkiksi kielenulkoisen käännösongelman tapauksessa, olipa kyseessä vaikkapa yrityksen nimi tai tuotemerkki, ongelma ei rajoitu siihen, että kohdekielestä ei löydy käännösvastinetta vieraskieliselle nimelle. Itse asiassa tällainen erisnimi yleensä olisi helppo jättää sellaisenaan tekstiin, mutta se ei silti avaudu kohdekieliselle lukijalle. Vaikka nimi viittaa kielenulkoiseen todellisuuteen, saattaa kirjailija käyttää sitä nimenomaan joidenkin konnotaatioiden välittämiseen. Esimerkiksi New Yorkiin liittyy mielikuva modernista, urbaanista ympäristöstä, jossa asuu trendikkäitä uraihmiä, kun taas vaikkapa Ohion Cleveland luo ennemmin mielikuvan pikkukaupungista, jossa asuu perinteisiä arvoja vaalivaa kansaa.

Samoin ilmaukset, jotka eivät viittaa aineellisiin asioihin, voivat nekin muodostaa kielenulkoisen käännösongelman ja näin ollen lukeutua reaalioiden. Esimerkiksi tutkimusaineistossani käytetään verbejä *pass away* ja *be deceased* nimenomaan osoittamaan, että niihin liittyy erilaisia konnotaatioita kuin sanaan *die*. Suomentaja on kääntänyt ne suomenkielisillä ilmauksilla *poistua keskuudestamme* ja *edesmennä*, mutta on myös säilyttänyt englanninkieliset ilmaukset suluissa. Olen mieltänyt verbit reaalioksi, sillä nekin herättävät mielikuvia kielenulkoisesta todellisuudesta siinä missä aineellisetkin asiat. Ne kuvailevat ilmiöitä, joihin liittyy tiettyjä merkityksiä ja asenteita omassa kulttuurissaan, eivätkä nuo merkitykset koskaan ole samoja toisissa kulttuureissa. Lisäksi kääntäjä on kohdellut niitä kuin reaaliota, koska hän on jättänyt vierassanan tekstiin suomenkielisen vastineen rinnalle. Jostain syystä hän on siis kokenut, etteivät suomenkieliset ilmaukset tee oikeutta englanninkielisille.

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on mieletöntä jakaa käännösongelmia leksikaalisiin ja kielenensisäisiin. Kummatkin voivat yhtä lailla välittää syvempiä implisiittisiä merkityksiä. Kaikki ilmaukset joka tapauksessa sisältävät jonkinlaisia sivumerkityksiä, eikä näin ollen yksikään käännösvastine voi olla täysin ekvivalentti vieraskielisen ilmauksen kanssa. Ovathan reaaliat juuri kielenulkoisia käännösongelmia, mutta sisältävät usein implisiittistä informaatiota, jota ei saada mukaan, vaikka ilmaus käännettäisiinkin sanatarkasti. Tällaisten kielenulkoisiin asioihin viittaavien ilmausten perusominaisuus on juuri se, että vaikka toisesta kulttuurista löytyisikin niille kohdekielinen sana, eivät ne välttämättä välitä kohdekieliselle lukijalle mitään lähtötekstin tarkoittamasta merkityksestä, koska ne ovat niin sidoksissa omaan kulttuuriinsa. Itse asiassa tällaisen kulttuurisidonnaisen ilmai-

sun kääntäminen sanatarkasti tuottaa kohdekielellä usein luonnottoman kuuloisin lopputuloksen, joka ei peitä ilmauksen vierautta, vaan korostaa sitä. Se on vierautta omalla kielellä.

Omassa tutkimuksessani, kun vertaan englanninkielistä alkuteosta suomennokseen, oleellista on angloamerikkalaisen kulttuurin leviäminen Suomeen. Käännös on mielestäni hyvin vieraannuttava, monia kulttuurisidonnaisia nimiä (esim. *Horn and Hardart Automat*, *Chock Full o'Nuts*) on jätetty käännökseen sellaisinaan. Lukijoiden oletetaan tuntevan amerikkalaista kulttuuria melko hyvin tai ainakin olevan kiinnostuneita oppimaan siitä jotakin.

Reaalioiden kääntäminen keskittyy pienempiin yksiköihin kuin kokonaisiin teksteihin. Silloin on kyse jonkin yksittäisen ilmauksen kääntämisestä, joka on olemassa jossain tietyssä kulttuurissa mutta ei välttämättä toisissa. Näin esimerkiksi *vihta* on tyypillinen suomalainen realia, jonka tarkkaa merkitystä on vaikea välittää muille kielille. Sen lisäksi, että jokaisella kulttuurilla on omat reaaliensa, on kulttuurien sisällä erilaisia osakulttuureja, joiden reaaliat eivät välttämättä avaudu muille. Näin ollen kääntäjä tarvitsee hyvää osakulttuurien tuntemusta ja kenties jopa eri osakulttuurien tuntijoiden apua (Leppihalme 2000: 93–94).

Leppihalme on tutkinut myös alluusioiden kääntämistä (Leppihalme 1994). Tutkimuksessaan hän keskittyy kirjoittamisen vuorovaikutukselliseen luonteeseen. Kohdeteksti ei ole vain kopio lähtötekstistä vaan uusi teos, jonka kääntäjä muokkaa kohdelukija mielessään. Tarkoitus on luoda teksti, joka keskustelee kohdelukijan kanssa, sillä tämä antaa tekstile merkityksen. Ilman lukijan ymmärrystä, lähtötekstin kirjoittaja ei saa viestiään perille. Kun teksti siirretään toiseen kulttuuriympäristöön, hyvin kulttuurisidonnaiset viittaukset voivat jäädä ymmärtämättä lukijoilta juuri sen vuoksi, että heillä ei ole tarvittavia taustatietoja tekstin tulkitsemiseen (Leppihalme 1994: 18).

Alluusioiden ja reaalioiden kääntämisellä on monia yhtäläisyyksiä. Alluusiot eivät toki ole aina kulttuurispesifejä vaan liittyvät tiettyyn tekstiin ennemmin kuin tiettyyn kulttuuriin. Monet alluusiot ovat melko universaaleja, koska ne liittyvät teksteihin, jotka ovat kääntämisen kautta tulleet tunnetuiksi ympäri maailmaa. Eräissä tapauksissa jopa niin tunnetuiksi, että kyseisten tekstien katsotaan jo kuuluvan osaksi sellaisiakin kulttuureja, joista ne eivät ole lähtöisin. Esimerkkinä Raamattu tai Shakespearen näytelmät. Yhtä lailla reaalioiden kuin alluusioiden ymmärtäminen tai ymmärtämättömyys voi tuoda tekstiin uusia ulottuvuuksia tai vastaavasti viedä jotain oleellista tekstin tulkinnasta. Kääntäjän tehtäväksi jää sekä alluusioita että reaalioiden kääntäessä arvioida, minkä verran kohdelukija kykenee ymmärtämään ja minkä verran tekstiä tulisi muokata. Tähän muokkaamiseen

kääntäjällä on käytössään erilaisia strategioita, joita Leppihalme (1994) erittelee tutkimuksessaan. Yksinkertaistetusti sanottuna kääntäjä voi säilyttää ilmauksen ennallaan, muuttaa sitä tai jopa jättää sen pois (Leppihalme 1994: 94). Mikäli ilmaus säilytetään, siihen on mahdollista liittää selittäviä elementtejä tai vaikkapa yksityiskohtainen selvitys alaviitteenä. Jos ilmausta muutetaan, sen voi korvata joko toisella lähtökieliselä ilmauksella tai toisella kohdekieliselä ilmauksella. Jos ilmaus jätetään pois, voi sen sisältämän merkityksen kuitenkin siirtää muualle tekstiin ja välittää toisin keinoin. Leppihalme käyttää tätä jaottelua nimenomaan alluusioiden kääntämistä varten, mutta samat strategiat pätevät monien paikallisten käännösongelmien selvittämiseen.

Kuten Leppihalme (1994: 95) mainitsee, alluusioiden kääntämisessä ei ole aina kyse vain nimien kääntämisestä vaan myös niiden sisältämien konnotaatioiden välittämisestä yhdestä kulttuurista toiseen. Sama pätee reaalioiden. Erona on se, että kun alluusiot viittaavat usein toisiin teksteihin tai muihin taiteellisiin teoksiin, reaaliat viittaavat yleisesti jonkin kulttuurin edustajien elämäkokemukseen. Varsinkin vaikutusvaltaisten kulttuurien teoksiin viittaavat alluusiot voidaan tunnistaa sellaisinaan lukuisissa muissakin kulttuureissa, mutta reaalioiden tunnistettavuus on hyvin kulttuurikohtaista. Reaalioiden on yleensä kyse tavallisen elämän arkisista asioista, joilla ei ole mitään mielenkiintoa kulttuurinsa ulkopuolella, ei suurista taiteellisista teoksista, jotka ylittävät helposti kulttuurirajoja ja joita arvostetaan kansainvälisesti.

Varsinkin Leppihalmeen ajatus kääntämisen vuorovaikutteisuudesta on mielenkiintoinen. Lukija on tavallaan tekstin toinen kirjoittaja, sillä hän antaa tekstille lopullisen merkityksen. Jos lukija ei ymmärrä tekstiä, ei alkuperäisen kirjoittajan sanomalla ole mitään väliä, sillä se ei kuitenkaan välity eteenpäin. Varsinkin kulttuurisidonnaisten elementtien tapauksessa teksti voi jäädä kokonaan ymmärtämättä tai jokin lisädimensio avautumatta, mikäli lukija ei tunne kulttuurisia viittauksia. Kääntäjällä on vaikea tasapainoilutehtävä, sillä runsas kotouttaminen muuttaa tekstin tyyliä ja merkitystä väistämättä. Toisaalta hänen täytyy siis varmistaa, ettei lukijalla ole vaikeuksia ymmärtää, mitä tekstissä sanotaan. Toisaalta hänen pitää huolehtia siitä, etteivät lähtötekstin sisältö ja tunnelma muutu liikaa.

3 TEORIAA JA KESKEISIMPIÄ KÄSITTEITÄ

Kuten edellä olen jo todennut, reaaliat ovat tiukasti kulttuuriin sidottuja kielenulkoisia käännösongelmia. Kun puhutaan kääntäjän valinnoista ja strategioista tällaisten ongelmien ratkaisemiseksi, täytyy puhua myös niistä tekijöistä, jotka ohjaavat kääntäjän toimintaa. Kulttuurin sisällä kääntämisestä ja kaikkea toimintaa ohjailevat normit. Normit eivät ole mikään yksiselitteinen säännöstö, jonka kaikki tietävät, vaan pikemminkin kirjoittamattomat sopivaisuussäännöt. Ihmiset saavat ympäristöstään enemmän tai vähemmän selkeitä viestejä siitä, miten tulee toimia ja miten ei, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Koska tällaiset normit vaikuttavat myös siihen, mitä pidetään hyvänä käännöksenä ja miten kääntäjä käsittelee tekstissä esiintyviä reaaliota, haluan tässä luvussa paneutua hieman normeista esitettyihin ajatuksiin. Lisäksi käsitteelen pragmatiikkaa, joka ottaa huomioon kielen kulttuurisen ulottuvuuden ja sopii näin ollen hyvin reaalioiden tarkasteluun. Pragmaattinen käännös ottaa huomioon tekstin kontekstin ja erot lukijoiden taustatiedoissa. Mitä kauempana lähtötekstin ja kohdetekstin kulttuurit ovat toisistaan, sitä enemmän muokkausta käännös tarvitsee. Pragmaattinen analyysi auttaa siis kääntäjää tuottamaan toimivan käännöksen, joka sopii tarkoitukseensa. Lopuksi käsitteelen vielä skopos-teoriaa, joka painottaa käännöstekstin funktiota ja toimivuutta itsenäisenä tekstinä, jota ei mitata vain suhteessa lähtötekstiin. Skopos teorian mukaan oleellista ei ole käännetyin tekstin vastaavuus lähtötekstin kanssa vaan se, miten käännös täyttää oman funktionsa kohdekulttuurissa. Tämä teoria on tutkimukseni kannalta kiinnostava, koska tarkoitukseni on nimenomaan arvioida, miten reaalioiden kääntäminen vaikuttaa teoksen luontevuuteen ja toimivuuteen kaunokirjallisena tekstinä.

3.1 Normit

Yhteiskunnassa käyttäytymistä säätelevät normit. Theo Hermansin (1996: 26) mukaan ne ovat psykologisia ja sosiaalisia kokonaisuuksia, jotka säätelevät ihmisten välistä vuorovaikutusta. Normit auttavat luomaan sujuvuutta ihmisten rinnakkaiseloon ja usein sovittelevat ihmisten yksilöllisiä valintoja ja toimia yleisesti tunnustettuihin arvoihin ja uskomuksiin. Normit luovat jatkuvuutta, koska niiden ansiosta osataan toimia tietyllä tavalla tulevaisuudessa vanhan kokemuksen perusteella. Normit säätelevät myös kääntämistä. Kääntämistä koskevat vakiintuneet käsitykset ja odotukset eli käännösnormit vaativat kääntäjiä noudattamaan tiettyä linjaa ja luomaan tiettyntyyppisiä käännöksiä. Samoin normit tietysti vaikuttavat siihen, miten käännöksiä arvioidaan. Tietenkään normit eivät

yhden kulttuurin sisälläkään vaikuta tasaisesti. Sama normi, jota suuressa heterogeenisessä joukossa pidetään vain suosittuna menettelytapana, saattaa olla hyvinkin sitova käytäntö jonkin homogeenisemmän osajoukon keskuudessa. Normista poikkeaminen ei kumoa normia vaan johtaa yleensä jonkinlaisiin seurauksiin siitä riippuen, kuinka räikeästi ja kuinka vakiintunutta normia on rikottu. (Toury 1995: 54–55.) Esimerkiksi jonkin käänösnormin rikkomisesta voi seurata, että käänöksen vastaanotto on ristiriitainen, ellei kokonaan tyrmäävä. Normin rikkomista voidaan tietenkin pitää kunnioitettavana innovaationa ja rohkeana kokeiluna, mutta käänöstä voidaan myös pitää huonona siksi, ettei se vastaa käänöksiin yleisesti kohdistettuja odotuksia.

Gideon Toury (1995: 56–57) puhuu käänösten adekvaattisuudesta ja hyväksyttävyydestä. Nämä ovat kaksi ääripäätä jatkumossa, jossa käänttäjä voi suuntautua joko lähtötekstiin ja sen noudattamiin normeihin tai sitten kohdekulttuurin normeihin. Ensimmäinen lähestymistapa tuottaa adekvaattisen käänöksen, jossa lähtötekstin sisältämät tekstuaaliset suhteet on tuotettu kohdetekstin kielellä. Toinen lähestymistapa taas tuottaa käänöksen, joka hyödyntää kohdekulttuurin normistoa mutta poikkeaa myös enemmän lähtötekstistä. Lähtökielen ja -kulttuurin normeihin sitoutuminen siis määrittää käänöstekstin adekvaattisuuden suhteessa alkuperäiseen, kun taas kohdekulttuurin normien noudattaminen määrittää, kuinka hyväksyttävänä käänöstä pidetään kohdekulttuurissa.

Ennen käänökset nähtiin kielten välisten suhteiden kannalta, nykyään ne nähdään yhä enemmän kommunikatiivisessa ja sosiokulttuurisessa ympäristössä tapahtuvana vaihtona. Samalla käänttäjä on tuotu kuvaan sosiaalisena olentona (Hermans 1996: 26). Gideon Touryn (1995: 53) mukaan käänntäjän täytyy kyetä omaksuma sosiaalinen rooli eli täyttää yhteisön hänelle asettama tehtävä yhteisön hyväksymällä tavalla. Jotta voi toimia käänntäjänä tietyssä kulttuurissa, täytyy siis hankkia normistoa, joka määrittää toiminnan soveliaisuuden ja auttaa luovimaan kaikkien toimintaa mahdollisesti rajoittavien tekijöiden joukossa (Toury 1995: 53).

Normit ja yleinen oman kulttuurin tuntemus auttavat käänntäjää päättämään, millainen käänös välittäisi parhaiten lähtötekstin merkityksen ja tunnelman ja paljonko tarvitaan lisäselitystä tai poisjättöjä. Käänntäjän täytyy myös päättää oma uskollisuutensa lähtötekstiä kohtaan. Mitä kauempana lähtötekstin kulttuuri on kohdetekstin kulttuurista, sitä enemmän käänntäjän täytyy yleensä lisätä selittäviä elementtejä tai jopa karsia pois joitakin liian vieraita käsitteitä. Käänntämistä onkin pidetty sarjana päätöksiä. Käänntäjän päätökset seuraavat toisiaan kuin siirrot pelissä, ja jokainen tehty päätös vaikuttaa seuraaviin (Levy 1967: 38).

Sosio-kulttuurisena toimintana kääntämiseen kohdistuu erityyppisiä ja erivahvuisia rajoitteita. Eri tilanteissa toimivat kääntäjät valitsevat erilaisia strategioita käyttöönsä, ja heidän tuottamansa käännökset eroavat toisistaan huomattavasti. (Toury 1995: 54.)

Sosiaalisina toimijoina kääntäjillä on tietysti myös omat mielikuvansa kääntämisestä sekä omat intressinsä. Käännösprosessin osanottajat tekevät omat valintansa ja tähtäävät omiin päämääriinsä. Kääntäjä valikoi tiedostaen tai tiedostamattaan strategiansa sen mukaan, minkälaisia odotuksia hän kokee käännöstekstiin kohdistuvan. On huomioimisen arvoista, että vaikka kääntäminen välttämättä muuttaa tekstiä, myös kääntämättömän tekstin tuominen sellaisenaan toiseen kulttuuri- ja kieliympäristöön muuttaa tekstin olemusta, sillä se tulkitaan vääjämättä eri tavalla kuin alkuperäisessä ympäristössä. (Hermans 1996: 26–27.)

Merkitystä on myös sillä, minkä kielten ja kulttuurien välillä kääntäminen tapahtuu. ”Lähdekielen ja -kulttuurin status suhteessa kohdekieleen ja -kulttuuriin vaikuttaa siihen, käytetäänkö enemmän vieraannuttavaa vai kotouttavaa käännösmenetelmää” (Puurtinen 2001: 90). Valtakulttuureilla on tapana kääntää kotouttavasti ja sulauttaa vieraat ainekset huomaamattomasti kulttuurinsa osaksi, kun taas pienillä kulttuureilla on taipumus kääntää vieraannuttavammin ja omaksua uusia vaikutteita vaikutusvaltaisemmilta kulttuureilta.

Amerikan ihmemaassa -teoksen suomentajan on toiminut tässä mielessä odotusten mukaan jättäessään paljon vieraskielisiä elementtejä käännökseensä. Suomalaisethan tuntevat hyvin angloamerikkalaista kulttuuria ja englannin kieltä. Jos ihanteena on lähtötekstin nostaminen esikuvaksi, käännöksen täytyykin vain jotenkin yrittää luoda mahdollisimman samankaltainen teos kohdelukijoille. Ongelma on siinä, että tarkasti käännetty sisältö ei välttämättä välitä eteenpäin teoksen muuta vaikutelmaa. Lähtöteksti ja käännös voivat tuntua hyvin erilaisilta, vaikka sisältö olisi mahdollisimman sama. Varsinkin jos lähtöteksti sisältää paljon lähtökulttuuriin sidottuja reaatioita, vaatii kääntäminen todennäköisesti paljon muokkausta, jotta kohdelukija ylipäättään ymmärtäisi tekstin merkityksen. Voisi jopa sanoa, että käännöksen kyky toimia hyvänä kaunokirjallisena tekstinä omassa kulttuurissaan edellyttää, ettei sen tarvitse olla lähtötekstin kanssa ekvivalentti. Jos vaatimuksena on täydellinen ekvivalenssi eli vastaavuus alkuperäisen teoksen ja käännöksen välillä, ei kääntäjä voi tuottaa sujuvaa ja pragmaattista käännöstä, joka ottaa huomioon erot lähtö- ja kohdetekstin lukijoiden taustatiedoissa. Seuraavaksi syvennyn tarkemmin pragmatiikkaan.

3.2 Pragmatiikka

Kääntämisen tutkimukselle on ollut paljon hyötyä pragmatiikasta, joka on semiotiikan alakäsite ja tutkii kielen kulttuuri- ja kontekstisidonnaisuutta (Kukkonen 1993b: 54, 60). Pragmatiikka tarkastelee sitä, miten kieltä käytetään konkreettisissa tilanteissa. Tekstin tuottajan valinnat esimerkiksi sana- tai lausetasolla vaihtelevat tilanteen mukaan. (Verschueren 1999: 1–3.) Niinpä pragmatiikka ottaa huomioon tekstin tuottamisen kulttuurisen ulottuvuuden, joka on mukana kaikessa kielenkäytössä, mutta nousee erityisesti huomion kohteeksi, kun tekstejä käännetään eli viedään kontekstista toiseen. Kääntäjä ei vain analysoi ja käännä tekstiä vaan hänen täytyy selvittää, mitkä asiat ovat olennaisia viestin perillemenon kannalta kulloisessakin kontekstissa (Kukkonen 1993b: 60).

Pragmaattinen analyysi voi palvella kääntäjää, kun tämä määrittää, miten paljon tekstin alkuperäinen viestintätilanne ja käännöksen uusi kieli- ja kulttuuriympäristö poikkeavat toisistaan eli paljonko kääntäjä joutuu muokkaamaan tekstiä kohdekulttuurin vastaanottajille sopivammaksi. Rune Ingon mukaan "[p]ragmaattisen analyysin päätarkoitus on taata, että kääntämällä syntyvä teksti todella tulee toimimaan moitteettomasti uudessa viestintätilanteessa" (1990: 87).

Lähtötekstin kirjoittaja osoittaa tekstinsä tietylle kohdeyleisölle tietyssä kontekstissa. Kääntäjän kohdeyleisö ja konteksti puolestaan eroavat näistä enemmän tai vähemmän, ja kääntäjän täytyy pohtia, toimiiko käännös uudessa tilanteessa ja vaatiiko se kenties muutoksia. (Ingo 1990: 188.) Tämähän on kaiken kääntämisen olennainen luonne. Mikäli kaikki kulttuurit omaisivat samanlaisen ajattelutavan ja samat kielenulkoiset ja -sisäiset ilmiöt, kääntäminen olisi paljon suoraviivaisempaa.

Kääntäminen ei kuitenkaan ole suoraviivaista, vaan kulttuurierot asettavat sille monenlaisia esteitä, jotka kääntäjän on ylitettävä. Ingo antaa muutamia keinoja pragmaattisen käännöksen tekemiseen eli käännöksen muokkaamiseen kohdelukijalle sopivaan muotoon. Hänen esittelemiään ratkaisuja ovat muun muassa semanttisen merkityksen hylkääminen (muodon varassa toimiville kieliaineksille), tekstin täydennys, erisnimet ja tekstin muokkaus (1990: 237–250). Semanttisen merkityksen hylkääminen tulee kysymykseen silloin, kun tekstin ensisijainen tarkoitus ei ole informatiivinen, esimerkiksi erilaisten sanaleikkien tapauksessa. Ingon (1990: 237–238) mainitsemien sanaleikkien, mainostekstien ja kirjallisuuden teosten nimien lisäksi semanttisesta merkityksestä luopuminen on vartenotettava vaihtoehto kaikessa kulttuurierot huomioivassa kääntämisessä, jossa informatiivinen funktio ei ole ensisijainen.

Tekstin täydennyksellä Ingo tarkoittaa selitysten lisäämistä tekstiin, jotta teksti ei jäisi lukijalla hämäräksi tai tulisi väärinymmärretyksi. Hänen mukaansa selitysten lisääminen on tehokas tapa välttää tekstin muodostumista raskaslukuiseksi ja johtaa lukijan ajatukset oikean tulkinnan jäljille. Toisaalta hänkin muistuttaa, että tätä strategiaa tulisi käyttää vain kun se todella on tarpeen, sillä liiat selitykset kuormittavat tekstiä turhaan. (1990: 238–239.) Ingon tekstin täydennys vastaa suurin piirtein Leppihalmeen eksplikointistrategiaa sillä erotuksella, että Ingolla lähtötekstin vierassana jätetään tekstiin selityksen kera, kun taas eksplikointi voi korvata vierassanan selityksellä tai lisätä selityksen vierassanan lisäksi.

Erisnimiä ei yleensä käännetä, koska niillä ei katsota olevan varsinaista semanttista merkitystä. Pragmaattinen käänнос voi kuitenkin ottaa huomioon mahdollisuuden kääntää myös nimiä silloin, kun ne ovat myös merkityksellisiä sanoja. Syynä voi olla vaikkapa se, että alkutekstin sanojen äänneaset ovat hankalia kohdekieliselle vastaanottajalle, joten kääntäjä haluaa muokata niitä sopivammiksi. Lisäksi kaunokirjallisuuden fiktiivisiä nimiä muokataan herkemmin kuin todellisia. Usein fiktiivisten nimien säilyttämisen taustalla on aidon paikallisvärin luominen ja tekstin sitominen tiettyyn kieli- ja kulttuuriympäristöön. (Ingo 1990: 241–243.)

Myös uskollisuus lähtötekstiä kohtaan on varmasti voimakas velvoite olla muokkaamatta tekstiä yhtään enempää kuin on sujuvuuden ja ymmärrettävyyden kannalta välttämätöntä. Lähtötekstin muuttaminen nähdään välttämättömänä pahana, eikä kääntäjä halua turvautua siihen mikäli hänellä ei ole riittävää syytä. Varsinkin silloin, kun lähtökulttuurin ja sen nimistön voi olettaa olevan lukijalle melko tuttua, kuten *Amerikan ihmemaassa* -suomennoksessa, nimien jättäminen sikseen ei varmasti ole vaatinut kääntäjältä erityistä päätöstä, vaan ratkaisu on ollut itsestään selvä.

3.3 Skopos-teoria

Kun puhutaan pragmatiikasta ja käännetyn tekstin toimivuudesta, skopos-käsite on olennainen. Skopos tarkoittaa tekstin funktiota eli sitä tehtävää ja vaikutusta, joka tekstillä on tietyssä viestintätilanteessa. Skopos siis erottaa käännetyn tekstin lähtötekstistään ja vastaavuuden vaatimuksesta. Käännos on oma itsenäinen tekstinsä, jolla on oma itsenäinen skopoksensa eli tarkoituksensa (Reiss & Vermeer 1986: 69). Kun kääntäjä siis analysoi lähtö- ja kohdetekstien vastaanottajien välisiä ero-

ja ja määrittää, mitä muutoksia käännös mahdollisesti vaatii toimiakseen kohdekulttuurissa, täytyy hänen myös määritellä käännetyn tekstin skopos.

Ingo sanoo tekstin funktion olevan ensisijaisen tärkeä kääntämiselle ja erottaa kolme perusfunktiota: informatiivisen, ekspressiivisen ja imperatiivisen funktion (1990: 188–189). Näistä ekspressiivinen vastaa parhaiten kaunokirjallisen tekstin funktiota. Ekspressiivisen tekstin päätarkoitus ei ole välittää informaatiota vaan vedota tunteisiin, tuottaa elämyksiä. Tämän vuoksi tarkan asiasisällön säilyttäminen ei aina ole ehdottoman välttämätöntä. Tästä voisi päätellä, että kaunokirjallisuuden kääntäjällä on enemmän liikkumavaraa kuin asiatekstin kääntäjällä ja että hän voi käyttää omaa luovuuttaan vapaammin.

Tekstillä ei kuitenkaan ole aina vain yhtä funktiota, vaan saman tekstin eri osilla voi olla useita erilaisia funktioita. Esimerkiksi *'Tis* on varmasti pääfunktioltaan ekspressiivinen kaunokirjallinen teksti, mutta samalla se myös välittää historiallista ja nostalgista ajankuvaa Yhdysvalloista ja Irlannista ja käyttää tässä tehtävässä hyväksi monia konkreettisia yksityiskohtia, kuten paikannimiä (*Kilkenny, County Cork, Greenwich Village*). Faktojen käyttö edesauttaa tarinan tunnelman luomista, koska se herättää muistoja ainakin osassa lähtötekstin lukijoista sekä sitoo teoksen tarinan tiettyyn aikakautteen ja tiettyihin historiallisiin tapahtumiin. Siinä ohessa se antaa myös lukijoille tietoa kyseisestä ajasta.

4 MENETELMÄ JA AINEISTO

Tässä luvussa analysoin tutkimusaineistostani löytyneitä käännostratkaisuja reaalioiden suhteen. Ensiksi esittelen hyödyntämäni Ritva Leppihalmeen luoman käännostrategialuokittelun, sitten esittelen hieman yksityiskohtaisemmin aineistona käyttämäni alkuteoksen *'Tis* sekä sen suomennoksen *Amerikan ihmemaassa*. Lopuksi seuraa itse aineiston analyysi eli aineistosta löytyneiden reaalioiden kääntämisen analyysi käännostrategialuokittelun pohjalta sekä johtopäätökset siitä, mitä valittujen strategioiden käytöstä voidaan päätellä eli miten kääntäjän yksittäisten käännostrategioiden mikrostrategia heijastaa hänen koko tekstille omaksumaansa makrosstrategiaa.

4.1 Menetelmä

Käytän tässä tutkimuksessa komparatiivista tutkimusmenetelmää eli vertaan toisiinsa englanninkielistä lähdeteosta ja sen suomenkielistä käännostrategiaa. Vertailen teoksia kulttuurisidonnaisten paikallisten käännostrategioiden eli reaalioiden osalta. Toisin sanoen vertailen, miten lähtötekstissä esiintyvä kulttuurisidonnainen ilmaus on käännetty suomennoksessa. Tällaisten paikallisten käännostrategioiden käsittely antaa viitteitä kääntäjän globaalista eli koko tekstiä koskevasta käännostrategiasta, joka puolestaan kertoo, miten kääntäjä suhtautuu lähtötekstiin (Leppihalme 2001: 140). Jos hän esimerkiksi kokee sen kovin etäiseksi kohdekulttuurista, saattaa hän kokea tarpeelliseksi kotouttaa sitä eli muokata sitä kohdelukijalle tutumpaan muotoon käännostratkaisujensa avulla.

Reaalioiden käännostratkaisujen luokittelussa käytän apuna Leppihalmeen (2001) hahmottelemaa käännostrategiajaottelua, johon lukeutuu seitsemän käännostrategiaa eli vierassana (*direct transfer*), käännostrategia (*calque*), kulttuurinen adaptaatio (*cultural adaptation*), hyperonyymi (*superordinate term*), eksplikointi (*explicitation*), lisäys (*addition*) ja omissio (*omission*). Kaikki alla käyttämäni esimerkit on otettu lähdeteoksistani *'Tis* ja *Amerikan ihmemaassa*.

1. Vierassana tarkoittaa vieraskielisen ilmauksen siirtämistä kohdetekstiin sellaisenaan tai pienin muutoksin kirjoitus- tai ääntämisasussa. Tällaisia ovat esimerkiksi *Union Station* ja *ginger ale*, jotka on jätetty lähtötekstin kanssa identtiseen muotoon. Vierassanan käyttö vahvistaakin vieraannuttavaa vaikutelmaa käännostrategiassa tuomalla lähtökulttuurin elementtejä suoraan kohdetekstiin. (Leppihalme 2001: 141.)

2. Käännöslaina tarkoittaa lähtökielen sanan tai ilmaisun kaikkien osien kääntämistä suoraan kohdekielelle. Tämä strategia on suosittu reaalioiden kääntämisessä, ja se sopii erityisesti silloin, kun kohdekielessä ei ole valmiina sopivaa vastinetta lähtökielen ilmaukselle (Leppihalme 2001: 141). Esimerkiksi *a lemon meringue pie > sitruunamarenkipiiras*.

3. Kulttuurinen adaptaatio tarkoittaa lähtökielisen ilmauksen sivumerkitysten ja assosiaatioiden siirtämistä käyttämällä kohdekuulttuurin vastinetta. Tämä strategia on kotouttava, sillä se tavallaan peittää vieraat elementit tutujen, kotoisten ilmiöiden alle. Esimerkiksi ilmaus *KP (kitchen police)* on käännetty *perunateatteriksi*. Kulttuurista adaptaatiota tarvitaan sitä vähemmän, mitä tutumpi lähtökuulttuuri on kohdetekstin lukijoille (Leppihalme 2001: 142).

4. Hyperonyymi viittaa reaaliaelementin korvaamiseen yläkäsitteellä, jolloin tekstin tarkkuus vähenee (Leppihalme 2001: 143). Esimerkiksi *Hershey bar* käännetään vain *suklaapatukaksi*. Tämä strategia puolustaa paikkaansa siinä mielessä, että on turha säilyttää tekstissä yksityiskohtia, joiden informaatioarvo kohdetekstin lukijalle on olematon, mutta jotka saattavat hankaloittaa lukukokemusta. Yksityiskohtien vähetessä teksti on kuitenkin vaarassa latistua verrattuna alkuperäiseen, johon pienet yksityiskohdat tuovat konkretiaa, paikallisväriä ja tunnelmaa.

5. Eksplikoinnilla tarkoitetaan tekstiin lisättyjä selittäviä aineksia, jotka pidentävät kohdekielistä tekstiä. Käännökseen ei kuitenkaan lisätä sellaisia sanoja, jotka eivät sisälly alkuperäisen tekstin merkitykseen. Esimerkiksi *briefs* kääntyy eksplikoiden *lyhyiksi alushousuiksi*, *Sixty-Eighth Street Playhouse* kääntyy *68th Street Playhouse -elokuvateatteriksi*. Eksplikointi on siis lukijaystävällinen strategia, koska tekstistä tulee ymmärrettävämpi, vaikka kulttuuri-ilmiöt eivät olisikaan ennestään kohdelukijalle tuttuja. Toisaalta reaaliioihin liittyvät konnotaatiot eivät silti välttämättä välity, vaikka denotatiivinen merkitys kävisikin selväksi. (Leppihalme 2001: 143.)

6. Lisäys kattaa Leppihalmeen (2001: 144) luokittelussa tekstin ulkopuolelle lisätyt selitykset, kuten kääntäjän kommentit tai alku- ja jälkikirjoitukset sekä sanalistat. Tällaisia ei kuitenkaan esiinny lainkaan tutkimassani käännöksessä, jossa ei ole kääntäjän kommentteja missään muodossa. Niinpä tarkoitan lisäyksellä vain tekstin sisään lisättyjä uusia sanoja tai tietoa, joita ei ole alkuperäisessä. Lisäyksen ja eksplikoinnin ero on se, että eksplikointi sisältää vain sellaista lisäinformaatiota, joka sisältyi alkuperäiseenkin tekstiin, kun taas lisäys ei ole pääteltävissä lähtötekstistä. Esimerkiksi *the box crackles > pahvirasia rapisee*. Lähtöteksti ei kerro, että rasia on pahvinen, mutta kääntäjä on

lisännyt tiedon käännökseensä. Lisäystä kääntäjä voi käyttää auttaakseen lukijaa ymmärtämään jonkin kohdan paremmin tai antaakseen taustatietoa, mutta kyse on silloin kääntäjän tulkinnasta, koska lähtöteksti ei tarjoa kyseistä informaatiota.

7. Omissio eli poisjätto tulee monien kääntäjien mielestä kysymykseen vasta vihoviimeisenä keinona. Kun jokin käsite on liian vieras, katsoo kääntäjä joskus parhaaksi jättää sen kokonaan pois. Ratkaisu on usein hyväksyttävä, koska varsinkin kaunokirjallisuuden tekstit luetaan ajankuluksi. Niiden asiatiedot unohtuvat nopeasti, eikä tarkka sanamuoto tai informaation sisältö ole ehdottoman tärkeä. On tavallista että tällaisten tekstien kääntäjät jättävät pois joitakin sanoja tai jopa lauseita. Se, paljonko teksteistä karsitaan, vaihtelee eri aikoina ja eri kulttuureissa (Leppihalme 2001: 144). Asiasisältöä tärkeämpänä pidetäänkin sitä, että käännöksestä tulee sujuva ja eheä tarina, jota lukijan on helppo seurata. Reaaliosta usein karsitaan kääntämisen yhteydessä ilmauksen yksityiskohtia, koska kulttuurierojen kasvaessa tarkka yksityiskohtaisuus käy tarpeettomaksi. Toisinaan omissiolla vältetään tarve etsiä sopiva vastine hankalalle reaaliolle (Leppihalme 2001: 145), kuten seuraavassa esimerkissä: *He met a nice Italian girl himself in the army, a WAC, but she has the blood infection* > *Itse hän tapasi armeijassa kivan italialaistyttöä jolla kuitenkin valitettavasti on se veritauti.*

4.2 Aineiston esittely

Tutkimusaineistoni alkuteos *'Tis* (Amerikan ihmemaassa 1999) on Frank McCourtin kirjoittama omaelämäkerrallinen jatko-osa hänen menestysteokselleen *Angela's Ashes*, joka on suomennettu nimellä *Seitsemännen portaan enkeli*. *'Tis* käsittelee kirjailijan nuoruusvuosia ja muuttoa Irlannista Yhdysvaltoihin. Molemmat McCourtin teokset on suomentanut Juhani Lindholm.

'Tis leikittelee köyhän Irlannin ja rikkaan Amerikan välisillä eroilla ja kouluja käymättömän nuorukaisen hämmästyksellä suuressa monikulttuurisessa New Yorkissa. Tärkeässä asemassa ovat myös erot Irlannissa puhutun englannin ja amerikanenglannin välillä, varsinkin amerikkalaisen kulttuurin uudet ja oudot säännöt ja ilmiöt, jotka toistuvasti hämmentävät päähenkilöä.

Suomalaisille amerikkalainen kulttuuri on tullut tutuksi televisio-ohjelmista ja kirjoista jo siinä määrin, että sen voidaan sanoa olevan yhtä tuttua tai tutumpaa kuin ruotsalaisen kulttuurin. Siitäkin huolimatta tuo kulttuurintuntemus on useimmiten hyvin pinnallista. Tiedetään, mikä on *Thanksgiving* tai *Empire State Building*, mutta amerikkalaisten omat asenteet näitä ilmiöitä kohtaan eivät

välttämättä avaudu. Puhumattakaan lukuisista vähemmän tunnetuista tai täysin ulkomaailmalle vieraiksi jääneistä ilmiöistä. Teoksen *'Tis* etäisyyttä suhteessa suomalaiseen lukijaan lisää sekin, että tapahtumat sijoittuvat osittain kauas menneisyyteen, sillä tarina kulkee 1940-luvun lopusta 2000-luvun kynnykselle.

Kirja sisältää viittauksia amerikkalaisen yhteiskunnan ilmiöihin, kun kirjan päähenkilö saapuu Irlannista New Yorkiin ja ihmettelee kaikkea näkemäänsä ja kokemaansa. Tavallaan kohdetekstin lukija on päähenkilön kanssa melko samassa asemassa: hän kohtaa jotakin uutta mitä ei heti ymmärrä. Ehkä senkin vuoksi kääntäjä on kokenut hyväksi jättää paljon vieraita elementtejä tekstiin sellaisenaan ilman lisäselityksiä. Toisaalta osa kirjan hauskuudesta syntyy siitä, että päähenkilö ihmettelee asioita, jotka ovat lukijalle tuttuja. Jos lukija ei tiedä lainkaan, mistä jossakin tietyssä kohdassa on kyse, hänelle jää avautumatta kokonainen tekstin ulottuvuus, joka syntyy siitä, että pystyy arvioimaan päähenkilön tiedon puutteen ja todellisuuden ristiriitaa.

Valtaosa reaaliosta on kadunnimiä, yritysten nimiä ja henkilöiden erisnimiä. Henkilöiden nimet, esimerkiksi kun viitataan enemmän tai vähemmän tunnettuihin amerikkalaisiin laulajiin ja näyttelijöihin, olen jättänyt vähemmälle huomiolle, koska ne on aina jätetty ennalleen ilman sellaisia selvennyksiä, jotka eivät sisälly myös lähtötekstiin. Kadunnimiä, kuten *Third Avenue*, *the Sixty-Eighth Street*, *Little Barrington Street* ja *Willis Avenue*, tekstissä esiintyy runsaasti, ja ne muodostavatkin suurimman yksittäisen reaaliaryhmän. Yritysten nimistä löytyy muun muassa *Port Warehouses*, *Schrafft's*, *the Blue Cross*, *Chock Full O'Nuts* ja *Jaeger House*. Jonkin verran esiintyy myös paikallisia liikennevälineitä, *the El*, *the E train*, *the Irish Oak* (laiva), *Staten Island Ferry*; paikanimiä, *Poughkeepsie*, *Albany*, *Vermont*, *Queens*; koulujen nimiä, *Columbia*, *Fordham*, *NYU*, *CCNY*; lehtien nimiä, *the New York Times*, *the Daily News*, *the Mirror*; sekä muita kulttuurisidonnaisia ilmiöitä, *the GI Bill*, *College degree*, *ninety percenters*, *Regents exam*, *drive-in*.

4.3 Reaalioiden kääntäminen lähdeaineistossa

Frank McCourtin teoksessa *'Tis* esiintyy useita amerikkalaiseen ja irlantilaiseen kulttuuriin viittavia ilmauksia. Valtaosa niistä on kadunnimiä sekä henkilöiden ja yritysten nimiä. Teoksen suomentajan tapa käsitellä näitä kulttuurisidonnaisia ilmauksia ilmentää sitä, millaisena hän näkee kääntämiseen kohdistuvat vaatimukset omassa kulttuurissaan. Kääntäjä voi joko jättää ilmaukset sellaisinaan tekstiin, korvata ne jollakin kohde-kulttuurin vastineella tai lisätä vieraaseen ilmaukseen selit-

täviä elementtejä. Tietysti hän voi myös jättää ilmauksen kokonaan pois. Ilmauksen kontekstista, eli käyttöyhteydestä, sekä kääntäjän olettamista kohdeyleisön odotuksista ja taustatiedoista riippuu, minkä strategian kääntäjä valitsee. Vieraankin ilmauksen voi jättää sellaisenaan tekstiin ilman lisäyksiä, mikäli käyttöyhteydestä sen merkitys käy yksiselitteisen selväksi.

Seuraavaksi tarkastelen kääntäjän ratkaisuja *Amerikan ihmemaassa* -teoksen kulttuurisidonnaisten elementtien kääntämisessä Ritva Leppihalmeen käännösstrategiajaottelun avulla niin, että etenen strategia kerrallaan ja esittelen lähdeteoksista poimimieni esimerkkien avulla kääntäjän tekemiä ratkaisuja, niiden mahdollisia perusteita ja onnistuneisuutta. Strategioita on siis kaikkiaan seitsemän: vierassana, käännöslaina, kulttuurinen adaptaatio, hyperonyymi, eksplikointi, lisäys ja omissio (ks. tutkielman s. 27–29). Käännösratkaisujen jaotteluun strategioihin on välillä ongelmallista, sillä jotkin ratkaisut voi nähdä kuuluvaksi useampaan kuin yhteen kategoriaan. Selkeyden vuoksi olen kuitenkin jakanut kunkin käännösratkaisun vain yhteen kategoriaan kuuluvaksi. Lopuksi arvioin kyseisten käännösratkaisujen luomaa kokonaisvaikutelmaa ja vaikutusta suomennettuun teokseen.

4.3.1 Vierassana

Ingon (1990: 210) mukaan tarkin tapa kääntää on olla kääntämättä. Kaunokirjallisuudessa tällaiset kääntämättä jätetyt vierassanat ovat hyvä keino tuoda tarinaan paikallisväriä. McCourt on kirjassaan käyttänyt runsaasti paikallisväriä tuovia erisnimiä ja kuvannut New Yorkia yksityiskohtaisesti viljelemällä tekstissään katujen, yritysten sekä henkilöiden nimiä. Vierassana onkin yleisin *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa käytetyistä reaalioiden käännösstrategioista. Se on ymmärrettävää, sillä yleensä erityisesti henkilöiden ja paikkojen nimet säilytetään alkuperäisessä muodossaan ellei kohdekielellä ole lähtökielen nimelle omaa vakiintunutta varianttia (Ingo 1990: 242–243). Lindholm onkin käännöksessään säilyttänyt paikkojen, rakennusten ja lehtien nimet useimmiten sellaisinaan ilman lisäselityksiä: *Union Station, Grand Central Station, East River, Park Street, Sunday Times* ja *Daily News*. Ratkaisun perusteluna on varmaankin se, että tällaisten nimien tunnistaminen tuskin aiheuttaa suomalaiselle lukijalle vaikeuksia, etenkin, kun ne tulevat esiin tarinan kontekstissa. Amerikkalaista kulttuuria ja amerikkalaisen yhteiskunnan ilmiöitä virtaa omaan kulttuuriimme päivittäin jo siinä määrin, että kääntäjä on todennäköisesti olettanut lukijoiden olevan valmiita vastaanottamaan siihen liittyviä vierassanoja. Vierassanan käyttö viittaa vieraannuttavaan kokonaisstrategiaan,

koska tekstin vieraus jätetään selvästi esille. Tällöin lukijan ei ole vaikea päätellä, että kyseessä on nimenomaan käännetty teksti.

Kadunnimet, joita tekstissä käytetään yhtenäisenä, on jätetty aina alkuperäiseen muotoon. Kadunnimet, joissa on lukusana, on käännetty numerolla suomennoksessa, esimerkiksi *Sixty-Eighth Street* kääntyy *68th Streetiksi*. Toisinaan kadut on kuitenkin käännetty käänöslainalla ja *street* kääntyy *kaduksi*: *East Fifty-Fourth Street > itäinen 54. katu*. Kadunnimien jättäminen tekstiin sellaisinaan ei ole mitenkään ihmeellistä, varsinkin kun käyttöyhteydestä merkitys on helppo päätellä. Englanninkielisten sanojen vilahdus tiheään suomenkielisen tekstin seassa kylläkin vaikuttaa lukemisen sujuvuuteen ja muistuttaa vahvasti, että tarina sijoittuu vieraaseen kulttuuriympäristöön.

Laskin *Amerikan ihmemaa* -teoksesta yli 130 vierassanaa ilman toistoja. Vieraus siis nousee teoksesta esiin väijäämättä. Suomalaisessa kulttuurissa käänöskirjallisuus on tärkeässä asemassa ja meillä julkaistaan suhteellisen paljon käännettyä kirjallisuutta. Suomalaiset eivät karsasta käänöskirjallisuutta, ja vieraannuttaminen on yleistä. Jotkut lukijat saattaisivat jopa pitää holhoavana selaista asennetta, että kaikki uusi ja outo selitettäisiin auki. Kovin voimakasta kääntäjän interventiota pidetään herkästi lukijan aliarvioimisena. Lisäksi ajatukset lähtötekstin ja kohdetekstin ekvivalenssista ja kääntäjän uskollisuudesta alkuperäistä kirjoittajaa kohtaan osaltaan painostavat kääntäjää muuttamaan lähtötekstiä mahdollisimman vähän. Vaikka lukijat tietävät lukevansa käänöstä, he kuitenkin yleensä ajattelevat lukevansa alkuperäisen kirjailijan tekstiä. Koska maallikoilla on taipumus pitää kääntämistä todellisuutta suoraviivaisempana koodinvaihtona, ei lukija välttämättä tule ajatelleeksi, millä tavoin teksti on käännettäessä muuttunut.

Kaikkiin käänöksiin sisältyy kuitenkin jonkin verran muokkausta. Selvimmin tämä näkyy silloin, kun lähtöteksti sisältää paljon sanoja tai ilmauksia, joita ei yksinkertaisesti ole olemassa kohdekulttuurissa. Esimerkissä 1 lähtötekstissä mainitut ruokapaikat on jätetty käänökseen sellaisinaan ilman selityksiä. Ratkaisu on erityisen mielenkiintoinen siksi, että tässä yhteydessä näiden vierassanojen oleellisin merkitys piilee juuri niiden sisältämissä sivumerkityksissä.

Esimerkki 1.

EN: -- I want to go mad with myself and have a feast at the Horn and Hardart Automat but I don't want to be seen there --. There's a Chock Full o'Nuts a few blocks away and that's where I have a bowl of pea soup --. (s. 54–55.)

SU: -- haluan lyödä kaiken läskiksi ja mennä mässäilemään Horn and Hardart Automatiin, mutten millään soisi kenenkään näkevän minua siellä --. Muutaman korttelin päästä löytyy Chock Full o'Nuts ja menen lopulta sinne syömään kulhollisen hernerokkaa --. (s. 70.)

Vaikka asiayhteydestä selviääkin että kyseessä ovat ruokapaikat, eivät niiden tai niiden asiakkaiden statuserot välity käännöksestä. *Horn and Hardart Automat* oli pikaruokapaikka, jossa ei ollut pöytiä vaan pitkä tiski ja tuoleja. Ruoat ja juomat olivat pienissä lokeroissa, jotka aukesivat kolikoita syötämällä. *Chock Full o' Nuts* puolestaan oli laadukkuudestaan tunnettu lounasravintolaketju. Kyseisten ketjujen kulta-aika päättyi jo 70-luvulla pikaruokalojen yleistyessä Yhdysvalloissa. Suomessa tämänkaltaiset ruokapaikat ovat täysin tuntemattomia, joten suomalainen lukija saattaa hämmentyä ja ihmetellä, miksi kirjan päähenkilö ei halua tulla nähdyksi *Horn and Hardart Automatissa*.

Ilmausten konnotatiivinen merkitys on tärkeässä osassa useissa kohdissa *Tis*-teoksessa, kun päähenkilöä ahdistavat yhteiskunnan hierarkkisuus ja tasoerot. Suomentajan vierassanakäännöksestä reaalioiden konnotaatiot eivät käy selväksi:

Esimerkki 2.

EN: Surely she'd like to marry someone with clear blue eyes and spotless white teeth who would take her to cocktail parties and move to Westchester where they'd join the country club -- (s. 210).

SU: Kai hän haluaisi mieluummin naida jonkun jolla on kirkkaat siniset silmät ja hohtavat valkeat hampaat ja joka voi kuljettaa häntä cocktailkutsuilla ja muuttaa hänen kanssaan Westchesteriin missä he liittyvät paikalliseen country clubiin -- (s. 254).

Suomalaiselle lukijalle *Westchester* on paikka siinä missä mikä tahansa muukin, mutta amerikkalaiselle se herättää selkeämmin mielikuvan hienostoalueesta. Ylipäänsä kirjassa esiintyvä kamppailu sosiaalisesta noususta ja tietynlaisten toimintamallien ja elämäntapojen omaksuminen sitten, kun sosiaalinen status on parempi, jää etäiseksi suomalaiselle lukijalle. Esimerkeissä 1 ja 2 reaalioiden todellinen arvo on niiden sivumerkityksissä. Ne eivät viittaa vain konkreettisiin paikkoihin vaan vihjaavat samalla jotain näihin paikkoihin liitetyistä mielikuvista. Vaikka molemmissa käy riittäväällä tavalla ilmi, mistä suurin piirtein on kyse, jää kohta suomalaislukijan kannalta melko yksiulotteiseksi. Suomentaja tuskin on kuitenkaan odottanut, että kyseiset reaaliat ovat tuttuja valtaosalle suomalaislukijoista. Ehkä hän on siis ajatellut, että on parempi uhrata niihin liittyvät lisämerkitykset kuin kuormittaa tekstiä ylimääräisillä selityksillä.

Seuraavassa esimerkissä kirjan päähenkilölle vakuutetaan, miten paljon kannattavampaa on pysyä omanlaistensa parissa kuin sotkeutua muunlaisten seuraan. Nyt ei ole kyse välttämättä sosiaalisessa asteikossa nousemisesta, ja suomalaiselle lukijalle jää hämäräksi, mitä pahaa baseballissa oikein on:

Esimerkki 3.

EN: -- I seen young fellas comin' over marryin' all kinds an' losin' their faith an' the next thing they're goin' to **baseball games** an' that's the end of them (s. 212).

SU: -- moni nuori kaveri on mennyt naimisiin ties millaisten naisten kanssa ja kadottanut uskonsa ja kohta istutaan **baseballkatsomossa** ja se on kaiken loppu (s. 256).

Yllä vierassanoja on käytetty ilman selityksiä siitä huolimatta, että kyseiset reaaliat eivät kannan samoja konnotaatioita suomalaisessa kulttuurissa. Vierassanojen käyttö on perusteltua etenkin silloin, kun kyseinen asia on tutumpi myös suomalaisessa kulttuurissa. Suomenoksessa esiintyy alkuperäisessä asussaan mm. *ginger ale*, *Journal-American*, *Sing Sing*, *Bloomington*, *NYU*, *Buick*, *Cadillac*, *Rugby*, *Manhattan*, *Long Island*, *Brooklyn*, *Madison Park*, *New York Times*, *Daily News*, *Poughkeepsie*, *Albany*, *Vermont* ja *Greenwich Village*. Kuten jo aiemmin totesin, tällaisten reaalioiden kääntäminen vierassanalla tuskin on vaatinut kääntäjältä sen erikoisempaa päätöstä. Suomalaiselle lukijalle niiden ymmärtäminen ei todennäköisesti tuota vaikeuksia, joten niiden säilyttäminen sellaisenaan on luultavasti ollut kääntäjälle itsestäänselvyys. Tuovathan ne sitä paitsi tarinaan paikallisuutta ja sitovat sen tiettyyn ympäristöön. Lukijan ei myöskään yleensä ole tarinan juonen kannalta välttämätöntä tietää tarkalleen, missä kyseiset paikat sijaitsevat. Toisaalta kääntäjä on myös halunnut säilyttää joitakin suomalaisille vieraampia ilmauksia, kuten lähtötekstissä esiintyneen puertoricolaisista käytetyn halventavan ilmauksen:

Esimerkki 4.

EN: -- it's a good thing I'm Irish or it's down in the kitchen I'd be with the spics. That's a new word, spics, and I know from the way he says it that he doesn't like Puerto Ricans. (s. 30.)

SU: -- on minun onneni että olen irlantilainen, koska muuten olisin kyllä keittiössä »spicien» kanssa. Spic, se on minulle uusi sana, ja hän sanoo sen tavalla, josta on pääteltävissä ettei hän erityisemmin pidä puertoricolaisista. (s. 41.)

Tässä vierassanan käyttö on siinä mielessä perusteltua, että lukija on aivan samassa asemassa kirjan päähenkilön kanssa. Molemmat joutuvat päättämään ilmauksen sävyn ja merkityksen kontekstin perusteella. Reaalien konteksti tekee selväksi, että ilmauksen pitäisikin olla outo, ja kertoo suoraan, että sanalla on negatiivinen sävy. Toisessa kohdassa esiintyvä bourbonmerkki Four Roses ei ole aivan yhtä helppo tunnistaa:

Esimerkki 5.

EN: There's a bottle of Paddy's Irish whiskey and a bottle of Four Roses which Digger Moon won't touch (s. 47).

SU: Pöydällä on pullollinen irlantilaisista Paddy-viskiä ja toinen Four Rosesia, johon Digger Moon ei suostu koskemaan kepilläkään (s. 59).

Vastakkain ovat siis irlantilainen viski ja amerikkalainen bourbon, mutta kyse ei ole niinkään juomien laatueroista kuin siitä, että irlantilaisena Digger Moon ei suostu juomaan muuta kuin irlantilaisista viskiä. Tässä alkuteos siis taas kerran korostaa Amerikkaan tulevien siirtolaisten sisäänpääntäytynyt: kukin ryhmä pysyttelee omiensa parissa ja pitää kiinni omista tavoistaan ja perinteistään. Lähtötekstissä on perusteltua olettaa lukijoiden tunnistavan kyseiset tuotemerkit, ja ilmeisesti myös suomentaja luottaa tässä suomalaisen lukijan taustatietoihin. Mikäli kohdetekstin lukija ei kuitenkaan tunnista amerikkalaista bourbonmerkkiä, voi hän kuvitella, että kyse on ainoastaan juomien laatueroista.

Kaikissa yllä mainituissa esimerkeissä kääntäjä on suosinut niukkuutta kääntäessään reaaliota, joihin liittyy juonen kannalta oleellisia konnotaatioita ja joita suomalaislukijan ei voi olettaa automaattisesti tunnistavan. Jos kääntäjän motiivina on ollut tekstin säilyttäminen sujuvana, seuraava esimerkki näyttäisi sotivan tätä tavoitetta vastaan. Kahdeksannessa kappaleessa on kohta, jossa päähenkilö ihmettelee Amerikan englannin ja brittienglannin eroja. Siinä kerrotaan, millä eri sanoilla näitä englannin kielen eri variantteja puhuvat nimittävät samoja asioita.

Esimerkki 6.

EN: In America a torch is called a flashlight. A biscuit is called a cookie, a bun is a roll. Confectionery is pastry and minced meat is ground. Men wear pants instead of trousers and they'll even say this pant leg is shorter than the other which is silly. When I hear them saying pant leg I feel like breathing faster. The lift is an elevator and if you want a WC or a lavatory you have to say

bathroom even if there isn't a sign of a bath there. And no one dies in America, they pass away or they're deceased and when they die the body, which is called the remains, is taken to a funeral home where people just stand around and look at it and no one sings or tells a story or takes a drink and then it's taken away in a casket to be interred. They don't like saying coffin and they don't like saying buried. They never say graveyard. Cemetery sounds nicer. (s. 42.)

SU: Amerikassa taskulamppu eli torch on nimeltään flashlight. Biscuit eli pikkuleipä on cookie, sämpylä eli bun on roll. Confectionery eli leivonnaiset onkin pastry ja minced meat eli jauheliha on ground meat. Miehet käyttävät housujen (trousers) sijaan pantseja ja saattavat jopa sanoa että »this pant leg is shorter than the other» (tämä lahje on toista lyhyempi), mikä kuulostaa ihan has-sulta. Kun minä kuulen jonkun sanovan pant leg, tunnen melkein hengästyvänä (pant = läähättää). Hissi eli lift on elevator ja jos haluaa mennä vessaan niin pitääkin sanoa kylpyhuoneeseen, vaikka siellä ei olisi kylvystä tietoaakaan. Amerikassa kukaan ei myöskään kuole (die) vaan edesmenee tai poistuu keskuudestamme (pass away, decease), ja kun niin tapahtuu ruumis, jota sanotaan maalliksi jäännöksiksi (remains), viedään funeral home -nimiseen paikkaan, missä ihmiset seisoskele-vat sitä katsomassa ilman että kukaan laulaa tai kertoo juttuja tai ryyppää, ja sitten ruumis lopulta viedään pois kirstussa (casket) ja kätketään maan poveen (is interred). Arkusta ja hautaamisesta ei puhu kukaan. Eikä hautausmaasta. Kirkkotarha kuulostaa sievemmältä. (s. 54–55.)

Tässä suomentaja on säilyttänyt vierassanoja osoittaakseen saman kielen kahden eri variaation eroja. Silloinkin kun suomen kielestä on löytynyt kaksi synonyymiä, joista toinen kuulostaa hieman hienostuneemmalta (*kuolla – edesmennä, ruumis – maalliset jäännökset, arkku – kirstu*), kääntäjä on antanut englanninkielisen vastineen suluissa. Tosin aivan loppuun asti kääntäjä ei pysy syste-maattisena, kirkkotarhalle hän ei enää anna englanninkielistä vastinetta. Onkin epäselvää, miksei kääntäjä ole noudattanut viimeisten virkkeiden linjaa koko ajan vaan on halunnut lisätä suluissa vierassanat suomennosten rinnalle, vaikka sopiva suomenkielinen sanapari olisikin löytynyt.

Lukijan kannalta tämä kohta on hieman sekava. Jos kääntäjä on jättänyt selitykset pois esimerkeissä 1–5 jotta ei kuormittaisi tekstiä liiaksi, ei sujuvuus näytä olleen kääntäjän päällimmäinen kriteeri esimerkissä 6. Selityksiä on lisätty suluissa niin tiheään, että kääntäjän ratkaisua on vaikea ymmär-tää. Varsinkin, kun selitykset suluissa voisi myös jättää pois ilman että kertomuksen idea vesittyisi – siis että amerikkalaisilla on tapana kaunistella asioita kiertoilmauksilla. Ilmeisesti kääntäjä olettaa suomalaisen lukijan osaavan englantia niin hyvin, että englanninkielisten vastineiden säilyttämisestä on tälle jotain hyötyä. Toki sanan merkityksen ymmärtäminen sinänsä ei vielä tarkoita, että lukija ymmärtää myös siihen sisältyvät vivahde-erot ja konnotaatiot lähtökulttuurissa.

Kuten edellä jo totesin, suomentaja on jättänyt tekstiin paljon vierassanoja, mikä kieli halukkuudesta pysyä mahdollisimman lähellä lähtötekstiä. Vierassanojen käyttö on osa vieraannuttavaa käännösstrategiaa. Vieraannuttava strategia viittaa siihen, että kääntäjä arvioi lukijan olevan valmis kohtaamaan itselleen vieraita elementtejä tekstissä eikä koe tarvetta avata niitä selityksillä. Jos lähtökulttuuri ei kuitenkaan ole tuttu kohdetekstin lukijoille, voi kovin vieraannuttava käännös olla raskaslukuinen. (Leppihalme 2007: 372.)

Tässä tapauksessa lähtöteksti on englanninkielinen ja tapahtumat sijoittuvat Yhdysvaltoihin, ja kuten jo aiemmin totesin, suomalaiset tuntevat kyseistä kulttuuria hyvin. Ymmärtämistä kuitenkin vaikeuttaa se, että kirjan tapahtumat sijoittuvat menneisyyteen. Jotkin teoksen vierassanat, kuten esimerkissä 1 mainitut yritykset, ovat kauan sitten lopettaneet toimintansa. Edes kaikki amerikkalaiset lukijat eivät välttämättä enää tunnista niitä, mutta silti suomentaja ei ole kokenut tarpeelliseksi avata käsitteitä suomalaisille lukijoille.

Lisäksi kääntäjä näyttää nähneen paikoin vaivaa vieraannuttaakseen suomennostaan lisää silloinkin, kun se ei ole välttämättä tarpeen. Esimerkin 6 käännösratkaisut ovat kovin epätyypillisiä kaunokirjallisessa teoksessa. Kieltämättä lukijalle tulee mieleen, että kääntäjä on halunnut perustella käyttämänsä käännösvastineet laittamalla alkuperäisen ilmauksen viereen sulkuihin, ikään kuin jättääkseen lukijan päätettäväksi, onko valinta onnistunut. Koska lähtöteksti pelaa pitkälti yhdysvaltalaisen ja irlantilaisen yhteiskunnan kulttuuri- ja kielieroilla, suomentaja on ehkä kokenut tärkeäksi säilyttää nämä erot käännöksessään ja tuoda ne lukijan itsensä arvioitaviksi. Lukija ei kuitenkaan ole lähtötekstin kohdeyleisön kanssa samassa asemassa sikäli, että hän ei ole sisällä kummassakaan kulttuurissa. Vierassanat eivät siis tuota samaa vaikutelmaa vieraassa kulttuuriympäristössä kuin ne ovat tuottaneet lähtökulttuurissa. On epäselvää, miksi kääntäjä on päätenyt näin harvinaislaatuiseen ratkaisuun, varsinkin kun muualla käännöksessä vieraita elementtejä ei juuri selitellä, vaikka ne olisivat täysin tuntemattomia suomalaisessa kulttuurissa.

Vierassanojen runsaasta käytöstä *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa voi päätellä jotakin suomalaisen käännöskirjallisuuden normeista. Kääntämistä säätelevät normit vaikuttavat kääntäjän päätöksiin, joten valituista käännösstrategioista voi päätellä, millaiset normit yksittäisen teoksen suomentajan toimintaan ovat vaikuttaneet. Siinä missä kieleltä odotetaan tiettyä sujuvuutta ja luontevuutta, siinä käännetyssä kaunokirjallisuudessa siedetään myös vierautta. Runsa vierassanojen käyttö jopa silloin, kun suomen kielestä on löytynyt vastine, kertoo, että kääntäjä ei ole kokenut tarvetta karsia vieraita elementtejä ja tuoda tekstiä lähemmäs kohdekielistä lukijaa. Hän on siis olettanut, että suo-

malaisessa käännöskirjallisuudessa sallitaan tietty vieraus tai outous ja että käännös saakin näyttää käännökseltä.

Vierassanojen käyttö siis viittaa siihen, että suomalaisten käännösnormien mukaan käännetyssä kaunokirjallisuudessa siedetään vierautta ja lähtötekstin auktoriteettia kunnioitetaan. Käännökseltä odotetaan tiettyä sisällöllistä vastaavuutta lähtötekstin kanssa, vaikka käännöskritiikeissä keskitytäänkin usein pintapuolisesti tekstin sujuvuuteen ja oikeakielisyyteen. Harvoin käännetyissä kaunokirjallisissa teoksissa kuitenkaan näkyy suluissa lisättyjä vieraskielisiä elementtejä samaan tapaan kuin esimerkissä 6. Suomentaja tuntuu tässä tapauksessa valinneen erityisen vieraannuttavan strategian, ehkä siksi, että suomalaiset keskimäärin osaavat hyvin englantia. Usein vierassanoja säilytetään paikallisvärin tuomiseksi tekstiin tai kertomuksen sitomiseksi tiettyyn ympäristöön, mutta nämä vieraskieliset sanat eivät palvele kumpaakaan tarkoitusta. Alkutekstihän vertailee saman kielen kahta eri rekisteriä. Sanoilla on vain konnotaatioeroja, ne ovat silti yhtä ymmärrettäviä englanninkielisille lukijoille. Yksi mahdollinen selitys on lähtötekstin vaikutus. Kääntäjä kokee niin suurta velvollisuutta lähtötekstiä kohtaan, ettei hän halua häivyttää sitä liikaa tai peittää sitä suomennoksellaan. Suomennos yrittää ikään kuin toimia jonkinlaisena lähtötekstin ja kohdetekstin välimuotona, joka antaa lukijalle mahdollisuuden lukea alkuperäisen teoksen omalla äidinkielellään. Toinen mahdollisuus on, että kyseinen kohta on niin hankala kääntää, että kääntäjä on vain hyväksynyt sen tosiasian, ettei siihen ole siistiä ratkaisua.

Sisällyttämällä suomennokseen elementtejä molemmista maailmoista kääntäjä ei kuitenkaan tee täysin ymmärrettäväksi kumpaakaan. Kielellisten elementtien tapauksessa päätöksen voi ymmärtää, vaikka se kieltämättä heikentää tekstin sujuvuutta, mutta tiukemmin kulttuuriin sidoksissa olevien ilmausten tapauksessa pragmaattinen käännös palvelisi lukijaa paremmin. Näin ollen käännöksen tärkein ominaisuus ei ole toistaa tarkasti lähtötekstin sisältöä vaan pikemminkin pyrkiä lähtötekstin kanssa samanlaiseen vaikutelmaan.

Mitä kääntäjän valinnat sitten kertovat tekstin skopoksesta eli tarkoituksesta? Esimerkeissä 1–5 kääntäjä vaikuttaa haluttomalta muuttamaan tekstiä lisäämällä selityksiä vieraisiin reaaliioihin. Syyinä on kenties ollut tekstin sujuvuuden säilyttäminen, koska kyseessä on kuitenkin kaunokirjallinen teksti, jonka pääfunktio on ekspressiivinen. Näin ollen tarkan asiasisällön ymmärtäminen ei aina ole välttämätöntä, eikä kääntäjä halua kuormittaa tekstiä selityksillä. Toisaalta saattaa olla yksinkertaisesti niin, ettei kääntäjä ole kokenut näitä kohtia niin tärkeiksi, että niitä pitäisi avata lukijalle. Lisäksi saattaa olla, ettei kääntäjä ole itsekään ymmärtänyt täysin kaikkia kulttuurisidonnaisia viitta-

uksia. Joka tapauksessa kääntäjä on ollut valmis tinkimään sujuvuudesta ainakin esimerkissä 6. Siinä tekstin skopos näyttäytyy jo huomattavasti informatiivisempana. Suomentaja on ehkä jollakin tapaa halunnut varmistaa selustansa jättämällä myös lähtötekstin ilmaukset näkyviin. Tietysti tällaisessa ratkaisussa on omat ongelmansa, sillä vaikka vieraan kielen sana jätettäisiin tekstiin sellaiseenaan, ei sen merkitys säily samanlaisena, kun se siirtyy yli kieli- ja kulttuurirajojen. Ainakin esimerkin 6 kuvaamassa kohdassa kääntäjä on tuntunut ajattelevan, että lukija lukee teosta myös muun kuin viihteellisen arvon takia ja että tätä kiinnostavat vieraan kielen piirteet. Silloin käänös on enemmän kuin viihdyttävä tarina, se on kurkistus vieraaseen todellisuuteen, jonka autenttisuuteen kääntäjä ei tohdi kajota. Eri asia on, onko valinta onnistunut vai ei. Se riippuu pitkälti lukijoista, ja jotakuta suluissa lisätyt elementit voivat kovasti ärsyttää, toista taas ilahduttaa.

Vierassanojen käyttö *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa on joka tapauksessa runsasta ja viittaa jonkinlaiseen haluttomuuteen muuttaa lähtötekstiä. Vieraita elementtejä ei ole karsittu mutta ei myöskään liiemmin selitelty. Tämä voi johtua kääntäjän lähtötekstiuskollisuudesta. Käänös nähdään vastineena alkuperäiselle teokselle, joten sitä on muokattava mahdollisimman vähän. Mahdollisimman hyvään vastaavuuteen pyritään säilyttämällä lähtötekstin sisältö mahdollisimman tarkasti, vaikka se tullaan vääjäämättä tulkitsemaan eri tavalla erilaisessa kulttuuriympäristössä.

4.3.2 Käännöslaina

Käännöslaina eli lähtökielen käsitteen kääntäminen suoraan kohdekielille lienee Leppihalmeen mukaan yleisnimiin useimmin sovellettu käänösstrategia, koska lähtökielinen ilmaus puuttuu vielä kohdekielestä ja sille on tarvetta luoda uusi ilmaus (2000: 141). Käännöslainoja laskin aineistostani 44 kappaletta. Suomentaja ei siis ole käyttänyt tätä strategiaa läheskään yhtä paljon kuin vierassanaa, mutta hän on kuitenkin katsonut välillä parhaaksi korvata vieras ilmiö tutummalla suomenkielisellä vastineella. Esimerkissä 7 on esitettyä muutamia käännöslainoja *Amerikan ihmemaassa* -teoksesta.

Esimerkki 7.

EN: college girls (s. 23), a lemon meringue pie (s. 26), the Old Country (s. 16), fish and chips (s. 27), Daughters of the British Empire (s. 31), Returned Yanks (s. 43), Christmas drink (s. 46), the E train (s. 199).

SU: collegetytöt (s. 32), sitruunamarenkiiras (s. 36), vanha maa (s. 25), kalaa ja ranskalaisia (s. 37), Brittiläisen imperiumin tyttäret (s. 42), paluujenkit (s. 56), joulujuoma (s. 58), E-juna (s. 240).

Käännöslainan etuna on tuottaa ilmaus, jonka kohdekielinen lukija ymmärtää, koska se on hänen äidinkielellään. Suoraan vieraasta kielestä käännettyt ilmaisut saattavat kuitenkin kalskahtaa oudoilta ja saada tekstin tuntumaan epäluontevalta – puhumattakaan siitä, että lähtötekstin kulttuurisidonnaiset konnotaatiot eivät ilmauksesta välity, vaikka kieli vaihtuisikin. Tuloksena on ilmaus, joka näyttää suomalaiselta mutta jolla ei ole paikkaa suomalaisessa kulttuurissa ja joka ei herätä ainakaan samoja miellelyhtymiä kuin lähtötekstin ilmaus oman kohdeyleisönsä keskuudessa.

Käännöslainojen käyttö saattaa siis parantaa tekstin luettavuutta, mutta samalla se köyhdyttää tekstin luontevuutta. Teksti ei tunnu tutulta, vaan tietty vieraus kulkee aina mukana. Lukija ei välttämättä tätä edes tiedosta vaan pyrkii luontaisesti kuromaan umpeen kaikki epäselviksi jääneet kohdat oman päättelynsä avulla. Käännöslainaa on vaikea määrittää vieraannuttavaksi tai kotouttavaksi strategiaksi. Kokonaisvaikutelman kannalta se kylläkin poistaa tekstistä joitakin selvästi vieraita aineksia ja korvaa ne tutummilla kohdekielillä ilmauksilla. Mutta vaikka ilmaukset ovat omalla kielellä, lukijat eivät välttämättä tunnista niitä, varsinkaan jos kyseinen suomennos esiintyy kohdekielellä ensimmäistä kertaa. Kyseessä on siis eräänlainen piilokotouttaminen, jonka ansiosta lukija saattaa kuvitella, että kyseiset ilmiöt kuuluvat kohdekulttuuriin, koska niille on kohdekielinen sana, eikä hän välttämättä sijoita niitä mielessään lähtökulttuurin osaksi.

Tällä tavalla lähtökulttuurin ilmiöitä siirtyy melko kivuttomasti kohdekulttuuriin. Eiväthän kaunokirjallisuuden lukijat koko ajan mieti ylittävänsä kulttuurirajoja vaan keskittyvät tarinan juonen seuraamiseen. Tietty käännösmäisyyden vaikutelma tekstistä saattaa syntyä alitajuisesti juuri sen vuoksi, että siinä on suomenkielisiä ilmauksia, joita ei yleensä kohtaa suomenkielisessä tekstissä.

Vierassanalla ja käännöslainalla on paljon yhteistä, vaikka ne pintapuolisesti toimivat täysin päinvastoin. Käännöslaina tarkoittaa, että vieras ilmaus on käännetty kohdekielelle, kun se vierassanan tapauksessa on jätetty kääntämättä. Vaikutus on kuitenkin hyvin samankaltainen. Käännöslainan synnyttämä ilmaus ei välttämättä ole sen tutumpi tai idiomaattisempi kuin vierassana. Siinä tavallaan lainataan jotakin käsitettä tai ilmiötä toisesta kulttuurista, kuvaillaan se kohdekielellä ja tarjotaan kohdekielisille lukijoille ikään kuin tutuna asiana. Käännöslaina saattaa tarjota kääntäjälle kätevän vastineen vieraan kulttuurin reaaliolle, jonka lukija ymmärtää ilman sen kummempia seli-

tyksiä. Se ei kuitenkaan välttämättä avaa ilmauksen kulttuurista ulottuvuutta ja sivumerkityksiä sen enempää kuin vierassanakaan.

Käännöslainat siis ilmentävät *Amerikan ihmemaassa* -teoksen vieraannuttavaa lähestymistapaa. Jo vierassanan yhteydessä totesin, että suomalaisessa kaunokirjallisuudessa käännökseltä siedetään paljon vierautta. Koska Suomi on pieni kulttuurialue, joka on aina ottanut paljon vaikutteita ulkopuolelta, ei vierautta katsota käännöksissä pahalla, eikä se säikäytä lukijoita. Vaikka käännöslainat näennäisesti selittävät kuvaamansa reaaliat kääntämällä ne suomeksi, eivät ne todellisuudessa poista niiden vierautta. Esimerkissä 7 esiintyvät *paluujenkit* ja *Brittiläisen imperiumin tyttäret* eivät suomeksi käännettyinä avaa lähtökulttuurin käsitteiden yhteiskunnallista taustaa ja niihin liitettuja sivumerkityksiä.

Toki jo pelkästään vieraan ilmauksen kääntäminen kohdekielelle tekee siitä tutumman, mutta lukijat saattavat silti vierastaa varsinkin uusia käännöslainoja (Leppihalme 2007: 368). Kääntäminen ei poista ilmauksen outoutta. Varsinkin reaalioiden tapauksessa, kun käsitteiden ymmärtäminen riippuu pitkälti kulttuurin tuntemuksesta, pelkkä koodin vaihdos ei tuota pragmaattista käännöstä.

Käännöslainat kyllä auttavat tuottamaan mahdollisimman sujuvan tekstin, jossa lukemista eivät katkaise selitykset tai vieraskieliset sanat. Kuten esimerkistä 6 voi kuitenkin havaita, ei tekstin sujuvuus ole aina kääntäjän päällimmäinen kriteeri. Halu pysyä lähellä lähtötekstiä tuntuu ainakin joissakin tapauksissa menevän sujuvuuden tavoittelun edelle. Leppihalmeen (2007: 368-369) mukaan käännöslainan käyttöön turvaututaan sitä herkemmin, mitä vahvempi vieraan kielen asema on suhteessa äidinkieleen. Englannin kielen vahva vaikutus suomen kieleen ja suomalaisen käännöskirjallisuuden normit, jotka sallivat kovasti vierautta, ohjaavat näin kääntäjää kohti vieraannuttavampia käännösstrategioita.

4.3.3 Kulttuurinen adaptaatio

Kun jokin lähtötekstin ilmiö tai käsite on liian vieras, se voidaan korvata jollakin kohdetekstin tutummalla ilmiöllä tai käsitteellä. Näin pyritään välittämään myös reaalian sisältämät sivumerkitykset ja assosiaatiot. Täytyy kuitenkin muistaa, että vaikka yksi kulttuurisen adaptaation olennainen tehtävä on konnotaatioiden välittäminen, eivät nämä konnotaatiot ole kuitenkaan samoja kuin lähtökielisen ilmauksen sisältämät konnotaatiot. Vaikka käytetty käännösvastine olisi kuinka ekvivalentti

tahansa, ei toisen kulttuurin ilmiö ikinä vastaa kohdekielisten lukijoiden mielessä samaa kuin lähtökielen ilmiö oman kohdeyleisönsä keskuudessa. Aivan samalla tavalla kuin ei ole olemassa täydellisiä synonyymeja saman kielen sisällä, ei voida odottaa eri kulttuureihin kuuluvien elementtien koskaan vastaavan toisiaan täydellisesti. Kulttuurinen adaptaatio on kotouttava strategia, koska se tuo tekstin lähemmäs kohdekielisen lukijan maailmaa. Se luo illuusion, että tarina tapahtuu tutussa ympäristössä, jossa esiintyy kohdekulttuurin edustajalle tuttuja asioita.

Esimerkiksi *drawers* on käännetty sanalla *kerrasto*, vaikka kääntäjä olisi voinut vain käyttää sanaa *kalsarit*, koska vaikutus ei olisi ollut sama kuin lähtötekstin lukijoille. Lähtötekstin ajatuksena on, että juuri Irlannista saapuneella nuorukaisella on vanhanaikaiset ja uudelle mantereelle sopimattomat alusvaatteet, ja *kerrasto* tavoittaa paremmin nämä sivumerkitykset. Kaikkiaan laskin aineistostani 46 kulttuurista adaptaatiota, joista muutama on annettu esimerkkeinä tässä:

Esimerkki 8.

EN: a quart of Rheingold (s. 209), regents exams (s. 266), graduation day (s. 138), krauts (s. 252), limeys (s. 189).

SU: litra Rheingoldia (s. 251), ylioppilaskokeita (s. 324), lakkiaispäivä (s. 165), sakemanni (s. 306), engelsmannit (s. 229).

Edelliset reaaliat on käännetty kotouttavasti. Ensimmäisessä on kyse amerikkalaisen tilavuusmitan korvaamisesta suomalaisella vastineella. Toisessa suomalaisille vieras koe, jonka New Yorkin osavaltion koululaiset suorittavat ennen collegeopintoja, on käännetty kotouttavasti ylioppilaskokeiksi. Lakkiaispäivällä on sama vaikutus, se tuo mieleen suomalaisen valkolakin ja ylioppilaskirjoitukset. Viimeiset kaksi reaaliaa ovat halventavan sävyisiä kansalaisuusnimityksiä, jotka on korvattu Suomessa samankaltaisen funktion täyttävillä vastineilla. Näiden ilmausten tarkoitus ei ole niinkään opettaa lukijalle uutta tietoa toisesta kulttuurista vaan herättää mahdollisimman samankaltaisia mielikuvia kuin lähtöteksti herättää omassa kohdeyleisössään. Tarkkaa vastaavuutta on tietysti mahdollonta saavuttaa, mutta vahvasti kohdekulttuuriin sidotut ilmaukset ainakin auttavat elävöittämään tekstiä. Lisäksi korvaamalla vieraan kulttuurin reaaliat suomalaisen kulttuurin ilmiöillä kääntäjä välttää tilanteen, jossa lukija mahdollisesti joutuu pysähtymään ja miettimään tekstin merkitystä. Tämä varmasti parantaa lukukokemuksen sujuvuutta ja vaivattomuutta, mutta kieltämättä kauttaal-

taan hyvin vieraannuttavassa tekstissä, joka vilisee vieraskielisiä sanoja, voi myös tuntua hämmentävältä törmätä yhtäkkiä perisuomalaisiin lakkiaisiin ja ylioppilaskokeisiin.

Kulttuurisella adaptaatiolla on siis juuri päinvastainen funktio kuin vierassanan käytöllä. Vierassana korostaa lähtökulttuuria ja tekstin käännösstatusta, kulttuurinen adaptaatio puolestaan häivyttää lähtötekstin ja korostaa kohdetekstin kulttuuria. Sen lisäksi, että kovin kotouttavat ratkaisut saattavat tuntua oudoilta tiukasti vieraaseen ympäristöön sidotussa tarinassa, saattaa kulttuurisen adaptaation käyttö vaivata joitakin lukijoita myös siksi, että nämä kokevat, että heidän tietojaan aliarvioidaan korvaamalla vieraita käsitteitä tutummilla. Koska lukijat usein ajattelevat vain lukevansa alkupe räistä teosta omalla kielellään, he saattavat suhtautua kielteisesti tekstin muokkaamiseen. Tarina on ulkomaalaisen kirjailijan luoma ja sijoittuu toiseen maahan, ja lukijaa kiinnostaa lukea juuri tuon toisen maailman ilmiöistä. Lukija voi kokea pääsevänsä lähemmäs kirjailijan ajatusmaailmaa, jos hän kokee, että käännöskin seuraa sanatarkasti tämän tekstiä, vaikka hän ei kaikkea täysin ymmärtäisikään. Hyvin kotouttava käännös voi tällöin ärsyttää lukijaa.

Totuus on kuitenkin se, että kääntäessä mikään teksti ei säily täysin samanlaisena. Kääntäjä voi vain tasapainoilla kotouttamisen ja vieraannuttamisen välillä ja arvioida, kuinka paljon tekstiä pitää tuoda lähemmäs kohdekulttuuria ilman, että mennään liian pitkälle. Tässä häntä voi auttaa pragmaattinen analyysi. Kulttuurinen adaptaatio on pragmaattisen kääntämisen strategia, koska siinä korvataan vieras elementti jollakin kohdekulttuurin tutummalla asialla. Samalla kulttuurierot tasoittuvat ja tekstin vieraus vähenee. Pragmatiikka ottaa huomioon kielen kulttuurisen ulottuvuuden ja käyttökontekstin. Jos käännöslainalla pyritään tekemään ilmauksesta ymmärrettävä kääntämällä se kohdekielelle, kulttuurinen adaptaatio menee astetta pidemmälle etsimällä kohdekulttuurin vastaavan ilmiön, joka on oikeasti tuttu kohdekielisille lukijoille. Etuna on siis se, että käännösvastineet tuntuvat kohdetekstin lukijasta tutuilta, koska ne ovat osa hänen omaa kokemusmaailmaansa. Niihin liittyy jo valmiiksi tiettyjä mielikuvia. Ongelmana onkin se, ettei näiden käännösvastineiden denotatiivinen merkitys sivumerkityksistä puhumattakaan koskaan vastaa täysin niitä konnotaatioita, joita lähtökielen ilmaus sisältää omassa kulttuurissaan.

Kulttuurinen adaptaatio on siis kotouttava strategia, joka etäännyttää kohdetekstiä lähtötekstistä korvaamalla lähtökielen kulttuuriset ilmiöt kohdekulttuurin ilmiöillä. Kyseistä strategiaa on käytetty *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa suunnilleen saman verran kuin käännöslainaa (ks. tutkielman s. 42), mutta huomattavasti vähemmän kuin vierassanaa. Vaikka käännöksen ilme on pääosin vieraannuttava, ei kääntäjä ilmeisesti ole halunnut etäännyttää kohdetekstiä kovin paljon lähtökulttuurista.

Kääntäjä on luultavasti turvautunut kulttuuriseen adaptaatioon silloin, kun tekstin ymmärtäminen olisi hänestä yksinkertaisesti liian hankalaa lukijalle muuten. Esimerkissä 8 suomalaisen kulttuuriin on sopeutettu vieras mittayksikkö, joka ei sanoisi suomalaiselle lukijalle yhtään mitään. Samaan tapaan toisen maan koulutusjärjestelmä ei ole suoraan verrannollinen suomalaiseen, joten selkeyden vuoksi *regents exams* ja *graduation day* on korvattu tutummilla vastineilla. Muuten lukijan olisi vaikea päätellä, minkä koulutusasteen kokeista ja valmistujaisista on kyse.

Kääntäjä ei siis karsasta kulttuurista kotouttamista silloin, kun se hänen mielestään on aiheellista. Miksi se sitten jää käänöksessä niin vähiin? Luultavasti kääntäjä on arvioinut, että koska lähtöteksti edustaa suomalaisille tuttua kieli- ja kulttuurialuetta, lukijat pitäisivät liian kotouttavaa käänöstä holhoamisena. Suomalaisista lukijoista, jotka ovat tottuneet kuulemaan vieraista maista ja tavoista, voimakas kotouttaminen voisi tuntua hassulta. Tiedostaen tai tiedostamattaan kääntäjä ottaa koko ajan toiminnassaan huomioon kohdeyleisönsä odotukset. Kulttuurisen adaptaation vähyys ilmaisee, että kääntäjän mielestä tarvetta suurempaan selittelyyn ei ole, vaan yleisö joko ymmärtää ilmaukset riittävän hyvin omin avuin tai on valmis tyytymään siihen, että kaikkea ei tarvitse täysin ymmärtää. Mahdollisesti monien vieraiden elementtien jättäminen suomennokseen sellaisenaan myös nostaa kynnystä käyttää kulttuurista adaptaatiota. Kun kääntäjä on jo jättänyt paljon vierassanoja tekstiin, voi olla vaikeaa perustella itselleen, miksi osa niistä pitäisi piilottaa kulttuurisen adaptaation avulla.

Suomentaja tuntuu haluavan, että lukija pystyy uppoutumaan kirjan maailmaan ja pysymään sisällä vieraassa kulttuurissa mahdollisimman hyvin. Hän on turvautunut kulttuuriseen adaptaatioon niissä tilanteissa, joissa kenties epäilee lukijan kaipaavan käsitteen avaamista. Käänöksellä on siis kulttuurinen lisäulottuvuus, jota lähtötekstillä ei samalla tavalla ole. Sen on tarkoitus tarjota lukijalle elämys, portti toiseen maailmaan, jossa lukija kohtaa vierautta ja kenties oppii jotain uutta.

4.3.4 Hyperonyymi

Useamman käsitteen merkitys voi sisältyä johonkin yhteen yläkäsitteeseen eli hyperonyymiin. Kääntäjä voi haluta korvata vieraan käsitteen yläkäsitteellä, joka on lukijalle ymmärrettävämpi. Tällöin tekstin yksityiskohtaisuus kärsii ja tekstistä tulee helposti latteampi kuin alkuperäisestä, sillä yksityiskohdat tuovat tekstiin väriä ja todellisuuden tuntua. Toisaalta jos kohdekulttuurissa ei tunnetta lähtötekstin kuvaamia käsitteitä, ne tuskin toisivat mitään olennaista tekstiin, vaikka ne jätettäisiin sikseen. (Leppihalme 2000: 143.) Löysin yhdeksän hyperonyymiä aineistostani:

Esimerkki 9.

EN: drawers (s. 12), a Hershey bar (s. 34), Kotex (s. 90), Board of Health Inspectors (s. 147), grilled cheese sandwich (s. 161), Easter Parade (s. 169), "The Star Spangled Banner" (s. 238), MLA conventions (s. 225), the little Italian hunchback stove (s. 257).

SU: pöksyt (s. 20), suklaapatukka (s. 46), terveysseiteitä (s. 111), terveystarkastajat (s. 178), voileipä (s. 194), karnevaalikulkue (s. 204), kansallislaulu (s. 289), kongresseissa (s. 272), lämmitin (s. 311).

Hyperonyymillä käännettyjä reaaliota ei ole tekstissä monta, mikä osoittaa, että kääntäjä on halunnut säilyttää mahdollisimman monia yksityiskohtia lähtötekstistä. Hyperonyymien käyttö on kotouttava käänösstrategia. Lukijalle vieras ilmaus jätetään pois ja korvataan geneerisemmällä vastineella, joka ei herätä käännöksen lukijoissa kummastusta.

Kääntäjän motiivi tämän strategian käytössä on hieman epäselvä: aivan yhtä hyvin hän olisi voinut säilyttää vieraat ilmaukset tekstissä, koska hän on säilyttänyt monia muitakin vastaavanlaisia. Esimerkiksi kansallislaulun nimen jättäminen tekstiin olisi siinä mielessä perusteltua, että suomennokseen on jätetty monia muitakin laulunimiä sellaisessa muodossa kuin ne ovat esiintyneet lähtötekstissä. Ehkä näissä kohdissa kääntäjä on kuitenkin kaivannut tekstiin sujuvuutta, ja koska kyseiset reaaliat eivät ole erityisen välttämättömiä juonellisesti, ne on hänen mielestään voinut hyvin vaihtaa yleisempään ilmaukseen.

Normit ja kulttuurintuntemus auttavat kääntäjää päättämään, millaisia käänösratkaisuja hän valitsee. Vaikka kääntäjä on jättänyt *Amerikan ihmemaassa* -teokseen paljon vierassanoja sellaisenaan, osan hän on korvannut yläkäsitteellä, joka on todennäköisesti suomalaiselle lukijalle helpommin ymmärrettävä. Hyperonyymien kääntäjä on valinnut huomattavasti harvemmin kuin vierassanan, mikä kieli siitä, että hän olettaa suomalaisen lukijan olevan valmis kohtaamaan vieraita elementtejä, ehkä jopa odottamaan niitä käänöskirjalta. Mielenkiintoista kuitenkin on, miksi kääntäjä on päättänyt korvata juuri nämä reaaliat selittävämmillä yläkäsitteillä. On mahdollista, että koska lähtöteksti on täynnä kulttuurisidonnaisia viittauksia, kääntäjä on päättänyt keventää tekstiä suomalaiselle lukijalle korvaamalla edes muutaman niistä paremmin ymmärrettävillä yleisilmauksilla. Kääntäjän valintoihin eivät siis vaikuta vain kulttuurin normit ja kohdeyleisön odotukset vaan myös omat käänösprosessin aikana tehdyt valinnat (ks. tutkielman s. 22; Levý 1967: 38).

Vaikka hyperonyymissä onkin kyse semanttisesta muutoksesta, joka ei välttämättä sido tekstiä mihinkään tiettyyn kulttuuriin, voi sen nähdä osana pragmaattista käännösstrategiaa samaan tapaan kuin kulttuurisen adaptaation. Jos kääntäjä arvioi, että jokin ilmaus on liian vieras kohdekulttuurin lukijoille, hän voi muuttaa sen tutummaksi. Hyperonyymi ei välttämättä ole kohdekulttuuriin sidottu reaalialue, mutta auttaa kuitenkin sopeuttamaan käännöstä toiseen kulttuuriympäristöön sopivammaksi. Lähtötekstin tarkka ilmaus korvataan yleisnimellä, jonka ulkomainenkin lukija ymmärtää. Hyperonyymien vähäisyys saattaa siis johtua samoista syistä kuin kulttuurisen adaptaation vähäisyys: kääntäjä on arvioinut, että lähtö- ja kohdekulttuuri joko ovat niin lähellä toisiaan, että selityksiä ei tarvita, tai että kohdelukijat ovat joka tapauksessa valmiit kohtaamaan tekstissä vierautta. Lisäksi hyperonyymien käyttö vääjäämättä latistaa tekstiä jonkin verran, koska siitä katoaa tekstiä värittäviä yksityiskohtia. Kääntäjä on ehkä tästäkin syystä halunnut säilyttää mahdollisimman monta alkuperäisen teoksen yksityiskohdista.

Vaikka hyperonyymien käyttö jää vähiin, sen voi kuitenkin nähdä selvänä osoituksena kääntäjän tasapainoilutehtävästä. Vieraannuttava kokonaisstrategiaa ei tarkoita, että jokainen yksittäinen käännösratkaisu tukisi tätä strategiaa. Kääntäjän päätöksiä ohjailevat alati erilaiset vaatimukset, ja välillä hän päätyy kotouttavampaan välillä vieraannuttavampaan ratkaisuun. *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa vieraannuttavat ainekset tuntuvat kuitenkin hallitsevan.

4.3.5 Eksplikointi

Eksplikointi (ks. tutkielman s. 28) auttaa lukijaa ymmärtämään vieraan ilmauksen tarjoamalla lisäinformaatiota reaalielementin lisäksi tai korvaamalla lähtötekstin reaalialueen ilmauksella, joka on selvempi ja ymmärrettävämpi kohdetekstin lukijalle (Leppihalme 2000: 143).

Toisaalta eksplikointi saattaa myös ärsyttää lukijaa, joka kokee ylimääräisen selityksen turhaksi. Selityksen lisääminen voi toimia myös vierautta korostavana tekijänä, koska se osoittaa tekstin kuuluvan lukijalle vieraaseen ympäristöön (Leppihalme 2007: 373). Eksplikointi pidentää useimmiten kohdetekstiä, ja vaikka se tekeekin ilmauksen denotatiivisen merkityksen selvemmäksi, ei se auta konnotaatioiden siirtämisessä (Leppihalme 2000: 143). Laskin aineistostani 38 tapausta, joissa oli käytetty eksplikointia. Niistä muutamia on koottu seuraavaan:

Esimerkki 10.

EN: briefs (s. 12), lobby (s. 23), Sixty-Eighth Street Playhouse (s. 26), Daughters of the British Empire (s. 31), Stars and Stripes (s. 94), Port Warehouses (s. 132), summer khakis (s. 207), Mullingar heifers (s. 213).

SU: lyhyet alushousut (s. 20), aularavintola (s. 32), 68th Street Playhouse -elokuvateatteri (s. 36), Brittiläisen imperiumin tyttäret -yhdistys (s. 42), Tähtilippu-lehti (s. 115), Port Warehouses -varastoyhtiö (s. 161), armeijan khakinvärinen kesäunivormu (s. 249), Mullingarin paksujalkaiset maalaistytöt (s. 258).

Eksplikointi voi siis tarkoittaa kahta erilaista käytännön toimenpidettä. Alkuperäiseen ilmaukseen lisätään selittävä elementti (*68th Street Playhouse -elokuvateatteri, Port Warehouses -varastoyhtiö*) tai sitten alkuperäinen ilmaus korvataan kokonaan uudella, selittävällä ilmauksella (*shotgun > pakkoavioliitto*). Ensimmäinen vaihtoehto on vieraannuttavampi, koska se säilyttää vieraan reaalian käännöksen rinnalla. Tekstin informatiivinen funktio vahvistuu, kun teksti opettaa lukijalle jotakin toisesta kulttuurista. Strategia sopii tekstiin, jonka lukijan voi olettaakin olevan kiinnostunut oppimaan jotain uutta ja kohtaamaan jotain vierasta.

Toinen vaihtoehto taas on selvästi kotouttavampi, koska vieras käsite korvataan tutummalla samaan tapaan kuin kulttuurisessa adaptaatiossa. Erona kulttuuriseen adaptaatioon on se, ettei tarkoitus välttämättä ole tuoda tekstiä lähemmäs kohdekulttuuria ja korvata lähtötekstin reaalian konnotaatioita kohdekulttuurin vastineilla vaan ainoastaan selventää reaalian merkitystä käyttämällä ilmausta, joka on ymmärrettävämpi kohdetekstin lukijoille. Käännösvastine ei siis ole kohdekulttuuriin erityisesti sidottu ilmiö.

Etenkin yritysten tai tuotemerkkien nimiä on selvennetty lisäämällä ylimääräinen selventävä ilmaus nimen perään: *Port Warehouses -varastoyhtiö, Rocky's > Rockyn kuppila*. Toisinaan vieras reaalia on korvattu selittävällä ilmauksella *briefs > lyhyet alushousut*. Olen liittänyt ne eksplikointi-strategiaan kuuluviksi, vaikka joissakin tapauksissa voisi harkita myös hyperonyymiä eli yleisnimityksellä korvaamista tai käännöslainaa eli reaalian osien kääntämistä suoraan kohdekielelle. Olen kuitenkin päätenyt luokittelemaan reaaliat eksplikoinniksi silloin, kun kääntäjä on mielestäni yksinkertaisesti halunnut selittää lukijalle, mistä on kyse. Sitä paitsi eksplikoinnissa kohdeteksti yleensä pitenee, koska käännökseen on lisätty selittäviä sanoja, joita hyperonyymien tai käännöslainan tapauksessa ei tyypillisesti esiintyisi. Joissakin tapauksissa rajan vetäminen eksplikoinnin ja lisäyksen vä-

lille onkin vaikeaa. Esimerkiksi *football shoulders* on kääntynyt selittävällä ilmauksella *jalkapalloilijan leveät hartiat*. Sana *leveät* on siis lisätty käännökseen, mutta koska lisäys-strategiassa käännökseen lisätään vain sellaisia sanoja, jotka eivät sisälly alkuperäisen ilmauksen merkitykseen, täyttää kyseinen tapaus paremmin eksplikoinnin määritelmän.

Eksplikointi eli selitysten lisääminen on tarpeen silloin, kun kääntäjä epäilee, ettei lukija muuten ymmärtäisi tekstin kohtaa. Se on siis pragmaattinen strategia, joka ottaa huomioon erot lähtö- ja kohdetekstin lukijoiden taustatiedoissa. *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa selityksiä on lisäilty niukasti, mutta joissakin kohdissa kääntäjä on kokenut, että lukija kaipaa apua tekstin ymmärtämisessä. Eksplikoinnissa kääntäjä on valinnut hieman useammin kotouttavan tavan, jossa vieras ilmaus jätetään täysin pois ja korvataan lukijalle tutummalla, selittävällä ilmauksella. Tämä tapa tekee tekstistä myös hieman sujuvamman verrattuna siihen, että selitykset olisi lisätty reaalian perään. Koska käännöksen yleisilme muuten on melko vieraannuttava, voisi ajatella, että silloin kun kääntäjä on päättänyt karsia vierassanoja, hän on tehnyt sen nimenomaan parantaakseen tekstin sujuvuutta ja luettavuutta.

Lisäksi kotouttavampi versio eksplikointi-strategiasta, jossa reaalia korvataan selittävällä elementillä, on huomaamattomampi. Kun tekstille tapahtunut muutos ei ole näkyvä, se tuskin myöskään häiritsee lukijoita. Ehkä tästäkin syystä kääntäjä on mieluiten joko jättänyt vierassanat ilman selittäviä määreitä tai sitten korvannut ne kokonaan kohdekielisillä ilmauksilla. Kun vierassanaa ei ole jätetty tekstiin, lukija ei välttämättä edes tiedosta tekstille tehtyjä muutoksia. Kääntäjä ei siis välttämättä oletta, että lukijat ymmärtävät kaiken ilman selityksiä. Hän tuntuu kuitenkin olettavan, etteivät lukijat hermostu, vaikka jokin asia jäisikin epäselväksi.

Kääntäjän valintojen taustalla ovat normit, jotka ohjaavat kääntäjän toimintaa. Pienellä kielialueella, jossa englannin kielen ja angloamerikkalaisen kulttuurin vaikutus on vahva, käännöskirjallisuuden normit näyttävät sallivan, että lähtöteksti tavallaan kuultaa läpi käännöksestä. Lähtöteksti siis nähdään ainakin jossain määrin auktoriteettina, alkuperäisenä, jota käännöksen odotetaan mukailevan. Tämä tarkoittaa yleensä tekstin sisällön ja muodon välittämistä mahdollisimman tarkasti lukijoille. Selitykset, lisäykset ja kaikki tekstin muokkaaminen nähdään välttämättömänä pahana, joka pitäisi tehdä vain hyvästä syystä ja tarkkaan harkiten. Suomessa, jossa toisista kulttuureista on totuttu omaksumaan vaikutteita, halutaan ehkä myös jättää lukijalle mahdollisuus saada kaikki mahdollinen informaatio. Mutta sitä ei pureskella hänelle valmiiksi vaan oletetaan, että hän kyllä ottaa asioista selvää, jos jokin jää askarruttamaan.

Jos kohdeteksti toisaalta on huomattavasti työlämpi lukijalle kuin lähtöteksti, voisi kysyä, tekeekö se silloin oikeutta lähtötekstille. Jos lähtötekstin tavoite ei ole ollut opettaa lukijoille uusia asioita toisesta kulttuurista, miksi kohdetekstin pitäisi tehdä niin? Lähtötekstissä etusijalla ovat mielenkiintoinen tarina, taitava kielenkäyttö ja sujuva lukukokemus. Käännöksessä mukaan tulee vääjäämättä aina kulttuurinen lisäulottuvuus: se, että kerrotaan vieraasta kulttuurista. Kaikkien outojen asioiden avaaminen selityksillä olisi varmasti turhaa ja kenties mahdotonta toteuttaa. Kääntäjän ei edes kannata yrittää häivyttää kaikkea vierasta, varsinkaan jos hän tietää, ettei lukijakunta sellaista odota. Kulttuurinen ulottuvuus on yksi lisämauste kirjaan, joka ehkä jopa valikoituu luettavaksi siksi, että lukija on kiinnostunut kyseisestä kulttuurista. Kääntäjän tehtäväksi jää siis lopulta punnita, paljonko selityksiä tarvitaan ja milloin niitä on liikaa.

Tältä kannalta katsottuna käännösteoksen skopos näyttäytyy informatiivisempana kuin muun kaunokirjallisuuden. Aiheesta riippumatta käännöskirjalle lankeaa aina ylimääräinen tehtävä sovittaa yhteen kaksi maailmaa. Se on sukellus toiseen kulttuuriin, jota lukijalla on mahdollisuus oppia tuntemaan. Voisi kuvitella, että mitä enemmän televisio ja tiedotusvälineet täyttyvät angloamerikkalaisesta sisällöstä, sitä vieraannuttavampaa saa samasta kulttuurista kertova käännöskirjallisuuskin olla. Kenties vieraan kulttuurin ilmiöt käyvät joskus niin tutuiksi, ettei kääntäjien tarvitse lisätä selityksiä tai tehdä muita kulttuurieroja tasoittavia toimenpiteitä.

4.3.6 Lisäys

Lisäyksellä tarkoitan tässä tekstin sisään lisättyjä uusia sanoja tai tietoa, joita ei ole alkuperäisessä tekstissä. Lisäyksen ja eksplikoinnin ero on se, että eksplikointi sisältää vain sellaista lisäinformaatiota, joka sisältyy alkuperäiseenkin tekstiin, kun taas lisäys ei ole pääteltävissä lähtötekstistä. Lisäys auttaa myös kääntäjää selventämään jotakin kohtaa, joka muuten tuntuu puutteelliselta. Lähdeaineistoni ainoat lisäykseksi luokiteltavat käännökset ovat seuraavat:

Esimerkki 11.

EN: the box crackles (s. 22), the cause (s. 213).

SU: pahvirasia rapisee (s. 37), kansamme asia (s. 257).

Amerikan ihmemaassa -teoksessa lisäystä on käytetty erittäin vähän, mistä voidaan päätellä, ettei kääntäjä mielellään puutu lähtötekstin sisältöön. Lisäys vaatii kääntäjän erityistä tulkintaa, ja ehkä siksi se tuntuu liian radikaalilta muutokselta suhteessa lähtötekstiin. Käännösnormeihin siis näyttää kuuluvan tietty lojaaliusvaatimus, jonka mukaan kääntäjän pitäisi kunnioittaa lähtötekstin kirjoittajan intentiota. Lisäys mielletään ehkä enemmän ylikääntämiseksi kuin tekstin selventämiseksi, ja vaikka kääntäjältä vaaditaan luovuutta, omaa tulkintaa käytetään erittäin harkiten. Ei siis ole yllätys ettei lisäystä juurikaan suomennoksessa esiinny. Kuten esimerkistä 11 näkyy, teoksen harvoissa lisäyksissä ei ole otettu suuria vapauksia: ne ovat juuri sillä rajalla, voiko puhua kääntäjän tulkinnasta vai ovatko lisäykset pääteltävissä asiayhteydestä. Ensin mainittu *pahvirasia* tarkoittaa laatikkoa, johon kirjan päähenkilön ostama sitruunamarenkipiiras on pakattu. Vaikka tekstissä ei määritellä, mitä materiaalia se on, on melko loogista ajatella, että leivonnaiset pakataan pahvirasioihin. Samoin *the cause* kääntyy luontevasti *kansamme asiaksi*, koska samassa kontekstissa kirjan henkilöt keskustelevat siitä, että irlantilaisten pitäisi pitää yhtä Yhdysvalloissa. Jos päähenkilö alkaa seurustella ei-irlantilaisten kanssa, hän pettää kansansa asian. Nämä lisäykset saattavat siis tuntua melko itsestään selviltä, mutta olen kuitenkin tulkinnut ne lisäyksiksi, koska kääntäjän ei olisi ollut pakko lisätä tekstiin mitään tai ainakaan juuri näitä ilmauksia. Joka tapauksessa lisäyksiä voi pitää hyvin varovaisina, ja vaikka kääntäjän tulkinta olisikin eri kuin kirjailijan, ei muutoksilla ole tarinan juonen kannalta merkitystä.

Kääntäjän haluttomuus lisätä suomennokseensa mitään, mikä ei ole suoraan pääteltävissä lähtötekstistä, vahvistaa näkemystä, jonka mukaan lähtötekstillä on eräänlainen auktoriteettiasema. Vaikka teos aina käännettäessä muuttuu, vallalla tuntuu olevan vahva käsitys, ettei sitä pidä tieteen tahtoen muuttaa. Aiemmin puhuin jo siitä, miten kääntämiseen perehtymättömät lukijat usein ymmärtävät kääntämisen yksinkertaiseksi prosessiksi, joka vain tuo kirjailijan ajatukset heidän ulottuvilleen heidän omalla kielellään. Tällaiseen ajatteluun ei yksinkertaisesti sovi ajatus siitä, että kääntäjä voisi tehdä tekstiin omia lisäyksiään. Sellaisen ei ajatella kuuluvan kääntämiseen. Kääntäjä, joka tuntee harteillaan lukijoiden odotukset ja vallitsevat normit, varoo muuttamasta lähtötekstiä tai lisäämstä mitään ylimääräistä ellei hänellä ole siihen hyviä perusteita. On siis täysin ymmärrettävää, että lisäys on harvoin käytetty strategia aineistossani, koska se on norminvastaista.

Vaikka esimerkin 11 lisäykset eivät olekaan radikaaleja, ne kuitenkin tuovat tekstiin lisää yksityiskohtaisuutta. Kenties juuri tässä piilee lisäyksen viehätys. Vaikka kääntäjä tietää, ettei hänen tulkintansa ole sataprosenttisen varmasti oikea, teksti jää hänen mielestään liian epämääräiseksi ilman jotain lisäystä. Yksityiskohtien lisääminen voi tuntua siksikin tarpeelliselta, että käännetty teksti

pyrkii toisaalla latistumaan hyperonyymien käytön, eksplikoinnin ja poisjätöjen myötä. Koska joitakin kohdista jotain jää pois, voi tuntua oikeutetulta lisätä tekstiin jotain omaa, vaikka yleisö ei ehkä pitäisikään sitä kääntäjän tehtävänä.

4.3.7 Omissio

Kun jokin käsite on liian vieras, katsoo kääntäjä toisinaan parhaaksi jättää sen kokonaan pois. Yleensä varsinkin kaunokirjallisuuden tekstit luetaan ajankuluksi, mistä syystä niiden asiatiedot unohtuvat nopeasti. Kuten jo aiemmin olen todennut, kaunokirjallisuuden funktio on pääasiassa ekspressiivinen eikä siltä yleensä odoteta yhtä suurta tarkkuutta kuin asiateksteiltä. On tavallista, että tällaisten tekstien kääntäjät jättävät pois joitakin sanoja tai jopa lauseita. Pääasia on, että käännöksestä tulee sujuva ja eheä tarina, jota lukijan on helppo seurata. Poisjättöä on käytetty *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa reaalioiden käännösstrategiana harvoin, yhteensä yhdeksän kertaa (olen laskenut esimerkin 14 omissiot yhdeksi elementiksi. Jos kaikki 6 poistettua reaaliala lasketaan erikseen, omissiota on käytetty 15 kertaa). Tämä johtunee siitä, että käännös on muutenkin melko vieraannuttava ja lähtökulttuuri sen verran tuttu suomalaisille lukijoille, että kääntäjä on arvellut heidän sietävän outojakin lähtökulttuurin ilmiöitä. Lisäksi omissio saatetaan kokea liian rajuksi keinoksi muokata tekstiä samoista syistä kuin lisäys. Kääntäjän ei oleteta lisäävän tekstiin mitään eikä myöskään jättävän siitä mitään pois.

On kuitenkin vaikea havaita varsinaista syytä siihen, miksi joitakin reaalioita on säilytetty ja toisia ei. Kuten jo esimerkissä 6 havaitsin, kääntäjä ei pelkää sisällyttää vieraskielisiä sanoja suomennokseen, vaikka sujuvuus siitä kärsisikin. Kuitenkin seuraavassa esimerkissä kääntäjä on päättänyt poistaa lähtötekstissä esiintyneen kirjainlyhenteen:

Esimerkki 12.

EN: He met a nice Italian girl himself in the army, a WAC, but she has the blood infection --
(s. 48).

SU: Itse hän tapasi armeijassa kivan italialaistyön jolla kuitenkin valitettavasti on se veritauti --
(s. 61).

Varsinkin kielispesifit lyhenteet ja kirjainsanat aiheuttavat usein kääntäjälle ongelmia, koska niitä harvoin löytyy tavallisista sanakirjoista. Lyhenteiden merkitystä ei myöskään voi päätellä niiden kirjain- tai äänneyhdistelmästä. Niiden kääntäminen vaatii tarkkaa kohdekielen kulttuuriympäristön tuntemusta. Esimerkiksi aina kun kansainvälisellä järjestöllä on olemassa vakiintunut kielikohtainen nimi ja lyhenne, niitä on käytettävä. Silloinkin, kun lyhennettä ei ole tarpeellista kääntää kohdekielille, on kääntäjän kuitenkin ymmärrettävä, mistä on kyse, jotta hän voi tarpeen mukaan täydentää viestiä lukijoille (Ingo 1990: 233–234). Syynä poisjättöön voi esimerkissä 12 olla se, että kääntäjä ei ole löytänyt kirjainlyhenteelle tyydyttävää suomalaista vastinetta eli että käsite on suomalaisen yhteiskuntaan liian vieras. Käännöksestä ei nyt kuitenkaan selkeästi välity tieto siitä, että mainittu italialaistyttö oli itsekin armeijassa ja nimenomaan Yhdysvaltain armeijassa (WAC eli Women's Army Corps). Kyseessä on siis amerikanitalialainen tyttö. Tämä havainto puolestaan tukee koko kirjan kattavaa teemaa siitä, ettei kukaan Yhdysvalloissa ole varsinaisesti amerikkalainen vaan pohjimmiltaan irlantilainen, italialainen, puolalainen, puertoricolainen, juutalainen ja niin edelleen. Kirjainlyhenne kuitenkin mainitaan kirjassa kohdassa, josta selviää, että kyseinen kirjan henkilö on samaan aikaan sotimassa Euroopassa. Tytön amerikkalaisuus ei siis ole itsestäänselvyys, ja juuri siksi kirjainlyhenne todennäköisesti on sisällytetty lähtötekstiin. Myös seuraavassa esimerkissä tekstistä on tipautettu pois ilmaus, jonka kääntämistä suomentaja on mahdollisesti pitänyt liian hankalana.

Esimerkki 13.

EN: -- I rent my own cold water flat at 46 Downing Street in Greenwich Village (s. 217).

SU: -- vuokraan itselleni Greenwich Villagen Downing Street 46:sta oman kämpän (s. 262).

Tässä tapauksessa ratkaisun voi ymmärtää, sillä ilmaus *cold water flat* ei ole ainoa tekstissä esiintyvä viittaus asunnon laatuun. Sekä lähtötekstissä että suomennoksessa selitetään, että kyse on asunnosta, jossa ei ole keskuslämmitystä, kylmää vettä kylläkin. Lukijalla on siis mahdollisuus päästä perille asunnon kurjuudesta ilman tuota kyseistä reaaliaakin.

Lähtötekstissä käsitellään moneen otteeseen katolista uskontoa ja siihen liittyviä asioita on jätetty toisinaan pois käännöksestä:

Esimerkki 14.

EN: -- I can recite the priestly vestments, the amice, the alb, the girdle, the maniple, the stole, the chasuble, and I know the priest up there wearing the purple chasuble of Lent will change to white on Easter Sunday -- (s. 282).

SU: -- osaan kyllä luetella papin vaateparren eri osat, ja tiedän että paastonajan purppuraista kasukkaa käyttävä pappi vaihtaa kasukkansa valkoiseen pääsiäissunnuntaina -- (s. 343).

Esimerkki 15.

EN: -- so that he can talk to St Thérèse, the Little Flower, when he goes to heaven (s. 132).

SU: -- jotta osaisi taivaaseen päästyään puhua pyhälle Teresalle (s. 160).

Kulttuurisidonnaisuus ei liity vain eri kansojen ja kulttuurien välisiin eroihin, vaan myös kulttuurien sisällä vallitsee erilaisia osakulttuureja, joilla on oma tapansa puhua asioista. Esimerkiksi eri uskonnoilla on omat erityispiirteensä ja sanastonsa. Suomessa katolinen uskonto on vähemmistön asemassa, eikä sitä kovin hyvin tunneta. Koska suomalaiset eivät yleisesti ottaen ole kovin uskonnollisia, voi jo oman uskonnon sanasto tuottaa ongelmia. Tämän vuoksi joidenkin katolisten ilmiöiden karsiminen suomennoksesta on ymmärrettävää. Kääntäjä on luultavasti arvioinut, että suurin osa suomalaisista ei kuitenkaan tiedä mistä on kysymys, vaikka valmiit suomenkieliset vastineet löytyisivätkin. Informaatioarvoa kyseisillä reaaliolla ei ehkä juurikaan ole, jos ne eivät kuitenkaan avaudu pääosalle suomalaisista lukijoista. Kieltämättä yksityiskohtien karsiminen kuitenkin latistaa tekstiä ja poistaa siitä eksotiikkaa.

Suomentaja näyttää turvautuneen omissiin varsinkin silloin, jos ilmaukset ovat hyvin kulttuurisidonnaisia eivätkä ole vaikuttaneet olennaisilta tarinan juonen kannalta. Suomennoksessa *East Harlemista* on tullut pelkkä *Harlem*, koska oletettavasti kääntäjä on kokenut, ettei yksityiskohtien säilyttäminen tuo mitään lisäarvoa suomalaiselle lukijalle. *GI uniform* on samaan tapaan pelkistynyt univormuksi. Lisäksi suomennoksesta on jätetty pois lähtötekstissä mainitut *Memorial Day*, *the Hamptons* sekä Irlannissa sijaitseva laukkarata *the Curragh*. Lähtöteksti on tyyliltään ajatuksenvirran tapaista ja hyppii nopeasti aiheesta toiseen, ja useat reaaliat mainitaan siinä kuin ohimennen. Ehkä siksi kääntäjältä on tuntunut luontevammalta poistaa viittauksia hyvin kulttuurisidonnaisiin asioihin, joita lukijat eivät todennäköisesti tunnista. Ja vaikka tunnistaisivatkin, tieto siitä, että öky-

juhlat pidetään juuri Hamptonsissa, ei todennäköisesti ole kovin merkittävä suomalaiselle lukijalle. Monet omissiot ovat siis varsin ymmärrettäviä, varsinkin kun reaalian säilyttäminen ei auttaisi lukijaa tekstin tulkinnassa ja kyseessä on kuitenkin kaunokirjallinen teos, jonka pääfunktio ei ole informatiivinen. Tekstin yksityiskohtaisuus toki vähenee, mutta koska suomennos kuitenkin vilisee vieraskielisiä ilmauksia, kääntäjä on voinut jopa kokea poisjätöt tarpeellisena keinona keventää ja sujuvoittaa tekstiä suomalaiselle lukijalle. Lukukokemus voi olla vaivalloinen, jos vastaan tulee jatkuvasti vieraita sanoja toisella kielellä. Toisaalta esimerkistä 12 näkyy, miten omission myötä käännöksestä voi kadota myös juonen tulkinnan kannalta oleellista informaatiota.

Omissionkin voi lukea pragmaattiseksi käännösstrategiaksi, koska sen perusteena on kääntäjän arvio kohdeyleisön taustatiedoista ja odotuksista. Jos jokin ilmaus on niin vieras, etteivät kohdetekstin lukijat ymmärtäisi sitä ainakaan vaivatta, voi olla parempi jättää se kokonaan pois, mikäli poisjätöstä aiheutuva haitta ei ole suurempi. Kääntäjä tavallaan arvioi jonkin elementin lähtötekstissä turhaksi kokonaisuuden kannalta. Tässä kannattaa kuitenkin olla varovainen, sillä joskus kääntäjän tarpeettomaksi arvioima reaaliala sisältää ratkaisevaa tietoa tekstin tulkitsemisen kannalta, kuten esimerkissä 12. Omission käyttö kertoo osaltaan siitä, mitä kääntäjä odottaa yleisönsä tietävän ja miten hän on lähtötekstin tulkinnut. Lisäksi se kertoo kääntäjän asenteesta lähtötekstiin ja siitä, miten hän on määritellyt käännöksen skopoksen. *Amerikan ihmemaassa* -teoksessa reaaliota esiintyy paljon, mutta omissiota on käytetty verrattain vähän. Haluttomuus karsia mitään tekstistä kieli kunnioituksesta lähtötekstiä kohtaan. Toisaalta kääntäjä on kuitenkin muutamassa tapauksessa katsonut parhaaksi jättää joitakin yksityiskohtia suomennoksestaan pois, luultavasti jotta lukukokemus olisi sujuvampi ja teksti kulkisi eteenpäin. Esimerkissä 12 kääntäjä on joko tulkinnut reaalian tarpeettomaksi, ei ole ymmärtänyt sitä itsekään täysin tai sitten on pitänyt sitä niin hankalana selittää tekstin lomassa, että sujuvuus kärsisi liikaa. Kääntäjän arvio lukijoiden odotuksista ja lojaalius lähtötekstin kirjoittajaa kohtaan ehkä saavat aikaan sen, että kääntäjä ei haluaisi poistaa mitään lähtötekstistä, vaikka kaunokirjallisen teoksen skopos ei olekaan pääasiassa informatiivinen. Samalla kuitenkin varsinkin kaunokirjallisilta teksteiltä odotetaan sujuvuutta, joten kääntäjä on tavallaan puun ja kuoren välissä. Hänen pitäisi luoda vierasta kulttuuria ja sen ilmiöitä kuvaava teos suomeksi, ja sen pitäisi pysytellä lähellä lähtötekstiä mutta myös olla vaivattomasti ymmärrettävä ja sujuvalla kielellä kirjoitettu.

4.4 Kääntäjän ratkaisujen vaikutus suomennettuun teokseen

Kokonaisvaikutelmana *Amerikan ihmemaassa* -suomennoksesta huokuu tietynlainen käännösmäisyys, sillä vieraita ilmauksia ja englanninkielisiä sanoja viljellään runsaasti. Kirja myös herättää lukijan uteliaisuuden varsinkin niissä paikoissa, joissa reaalia ei ole mitenkään selitetty silloinkaan, kun se ei todennäköisesti ole lukijoille tuttu. Yleisimmin käytetty käänносstrategia reaaliolle on vierassana. Reaalioiden joukossa on paljon katujen, kaupunginosien ja muiden paikkojen nimiä, joiden säilyttämisen taustalla tuskin on erityistä päätöstä. Merkitys on usein pääteltävissä asiayhteydestä. Kuitenkin tällaisten vierassanojen esiintyminen tekstissä vähentää tekstin sujuvuutta ja soljuvuutta. Esimerkissä 6 tekstillä on jopa metakielellinen funktio, kun sillä selitetään englanninkielisten sanojen merkityksiä ja britti- ja amerikanenglannin eroja. Tekstin luontevuutta vähentävät myös käänöslainat, sillä vaikka reaaliat on käännetty suomeksi, näin syntyvät ilmaukset eivät tunnu lukijoista tutuilta.

Kulttuurista adaptaatiota on käytetty suunnilleen saman verran kuin käänöslainaa, mutta selkeästi vähemmän kuin vierassanaa. Tämä on osaltaan osoitus vieraannuttavan strategian omaksumisesta ja kääntäjän halusta antaa kohdekielisille lukijoille mahdollisuus päästä kosketuksiin lähtötekstin kulttuurin ja kirjoittajan kanssa (Leppihalme 2007: 373). Hyperonyymien käytön vähyys puolestaan voidaan tulkita pyrkimykseksi olla latistamatta kohdetekstiä lähtötekstiin verrattuna, sillä kyseinen strategia vähentää tekstin yksityiskohtaisuutta.

Toisaalta kääntäjä on käyttänyt myös idiomaattisia suomen kielen ilmauksia ja ottanut huomioon, että käänös ei voi vain toistella lähtötekstin ilmauksia tunnelman säilyttämiseksi, vaan se tarvitsee myös kohdekielen luontevuutta. Siksi käänös onkin sekoitus erittäin vieraannuttavia mutta myös kotouttavia elementtejä. Vierassanojen ja eksplikoinnin käytöllä luodun vierauden vastapainoksi suomennoksessa on käytetty suomalaisia idiomaattisia ilmauksia sekä kotouttavia käänösstrategioita. Kääntäjän kokonaisstrategia yrittää luoda tasapainon vierauden ja tuttuuden välille. Suomennoksen vierauden vaikutelma tulee siitä, että vieraat elementit hyppäävät esiin paljon tehokkaammin kuin tutut.

Vieraita elementtejä on jätetty tekstiin runsaasti, eikä käänös aina täytä sitä sujuvuuden vaatimusta, jolla hyvää käänöstä usein mitataan. Lawrence Venutin (1992: 4) mukaan useimmat kustantajat, toimittajat, lukijat ja kääntäjät itsekin pitävät onnistuneena sellaista käänöstä, joka on sujuva

eikä näytä käännokseltä. Varsinkin esimerkin 6 kuvaamassa kohdassa, johon on lisätty sanoja sulkuihin, lukukokemus ei ole kovin sujuva ja vaivaton. Toisinaan peräänkuulutettu kääntäjän näkyvyys tosin korostuu kyseisessä kohdassa, josta näkyy selvästi, että teksti on ollut alun perin toisella kielellä kirjoitettu. Oman lisämausteensa tekstiin tuo sekin, että kun lähtöteksti on jätetty näin selvästi kohdetekstiin näkyviin, lukija voi itse miettiä, miten hän olisi kyseisen kohdan kääntänyt.

Gideon Touryn (1995; ks. tutkielman s. 22) ajatukset adekvaattisuudesta ja hyväksyttävyydestä sopivat mielestäni hyvin *Amerikan ihmemaassa* -teoksen tarkasteluun, sillä käänнос tasapainoilee toisaalta vieraannuttavan strategian ja lähtökulttuurin esiin tuomisen ja toisaalta kohdekulttuurin normien ja kaunokirjallisuuden tekstille asetettujen vaatimusten välillä. Lähtöteksti on lujasti sidoksissa omaan kulttuuriinsa monien konkreettisten tekstissä esiintyvien elementtien, kuten reaalioiden, kautta. Käänнос seuraa lähtötekstiä tarkasti ja pyrkii säilyttämään mahdollisimman vähin selityksin, lisäyksin ja poisjätöin saman sisällön kuin lähtöteksti. Se pyrkii olemaan adekvaattinen suhteessa lähtötekstiin silläkin uhalla, että lukija joutuu työskentelemään omaksumiensa asioiden kanssa ja paikoin sietämään vähemmän sujuvaa ilmaisua.

Joissakin kohdissa käännoksen vieraista elementeistä saattaa koitua päänvaivaa lukijoille. Esimerkissä 1 (s. 32–33) mainitut ruokapaikat ja niihin liitetyt arvostukset eivät välity pelkällä lähtötekstin sanojen kääntämisellä. Myös viittaukset Westchesteriin ja baseballiin jäävät avautumatta pintaa syvemmältä. Vaikka nämä kohdat eivät vaaranna lukijan kykyä seurata tarinaa, ne saattavat herättää turhautumisen tunteen. Lukija haluaisi tietää, mistä on kyse, mutta sitä ei hänelle kerrota. Silloinkin, kun tarina ei tarjoa lukijalle riittävästi informaatiota oikean tulkinnan muodostamiseksi, lukija yrittää kuitenkin parhaansa mukaan täyttää taustatietojen puutteen synnyttämät aukot (Lehtonen 2000: 81). Niinpä lukija ei välttämättä edes tiedosta jonkin kohdan epäselvyyttä vaan pyrkii tulkitsemaan tekstin parhaansa mukaan ja jatkamaan eteenpäin. Toisaalta kääntäjä on myös pyrkinyt korvaamaan englanninkielisiä ilmauksia kotouttavilla suomalaisilla vastineilla, kun siihen on ollut tilaisuus (*pea soup – hernerokka*). Näin hän on saanut hieman elävöitettyä käännostekstiä, joka on taipuvainen latistumaan verrattuna lähtötekstiin.

Vierassanojen runsaus viittaa siihen, että kääntäjä olettaa lukijoiden sietävän vieraita elementtejä tai tuntevan hyvin lähtötekstin kuvaamia kulttuureja. Lisäksi se kielii halusta pysytellä sisällöllisesti lähellä lähtötekstiä. Suomentaja on pyrkinyt seuraamaan lähtöteosta myös tyyllillisesti tuottamalla ajatuksenvirtamaista tekstiä, josta on karsittu välimerkkejä ja joka hyppii nopeasti aiheesta toiseen. Kohdeteksti ei kuitenkaan tavoita samanlaista tyyliä ja kielellistä sujuvuutta kuin lähtöteksti, sillä

lukemista katkovat vieraskieliset reaaliat, joiden merkitykset eivät välttämättä avaudu lukijalle. Piitäytyminen lähellä lähtötekstin sisältöä ja rakenteita kertoo siitä, että kääntäjä haluaa olla uskollinen lähtötekstille ja muuttaa sitä mahdollisimman vähän. Suomennoksessa on kuitenkin käytetty myös sujuvuutta lisääviä kotouttavia strategioita: kulttuurista adaptaatiota, hyperonyymiä ja omissiota. Kulttuurinen adaptaatio lisää sujuvuutta korvaamalla vieraan ilmauksen kohdekulttuurin tutulla ilmauksella. Haittana on denotatiivisen merkityksen ja konnotaatioiden muuttuminen, sillä eri kulttuurien ilmiöt eivät koskaan vastaa täysin toisiaan. Hyperonyymi korvaa vieraan reaalian yläkäsitteellä, joka on tuttu yli kulttuurirajojen, mutta sen varjopuolena on tekstin latistuminen. Jossain harvoissa tapauksissa suomentaja on turvautunut omissioon eli jättänyt ilmauksen kokonaan pois, kun se on ollut liian vieras tai hankala. Poisjätön etuna on, ettei lukijan huomio kiinnity liikaa vieraaseen käsitteeseen, joka ei ehkä ole mitenkään merkityksellinen kokonaisuuden kannalta. Vaarana on kuitenkin, että samalla karsiutuu olennaista informaatiota, kuten esimerkissä 12. Myös eksplikointin vähäisyys tähtää luultavasti juuri sujuvuuteen. Kääntäjä pyrkii jäljittelemään lähtötekstin mutkautta ja luistavaa ilmaisua, jota tekstin lomaan lisätyt selittävät elementit ikävästi mutkistaisivat. Eksplikointia on käytetty lähes yhtä paljon kuin kulttuurista adaptaatiota tai käänöslainaa, mutta monta vierassanaa on jätetty selitystä vaille, vaikka ne todennäköisesti eivät avaudu suomalaislukijalle (ks. esimerkit 1–5). Vaikka selitysten pois jättäminen voi tehdä lauseista sujuvampia, eivät sujuvuutta palvele myöskään hämmentävät ilmaukset, joihin lukija tarttuu kiinni.

Kokonaisuutena valitut käänösstrategiat kallistuvat kohti uutta ja vierasta tutun ja totutun sijaan. Pyrkimystä sujuvuuden säilyttämiseen ja kotouttaviin ratkaisuihin on, mutta vieraat elementit vievät voiton. Tekstiä rikkovat vieraskieliset ilmaukset, jotka suomen kielen seassa lisäävät jonkin verran tekstin kankeutta, sekä selittävät kohdat, joissa tekstiin tehdyt ymmärtämistä helpottavat lisäykset hankaloittavat sujuvaa lukemista. Lopputulos on epätasainen, ja välillä kääntäjä vaikuttaa päättämättömältä. Välillä sujuvuutta on haettu omissioilla, hyperonyymeilla ja kulttuurisilla adaptaatioilla. Välillä tekstiin on lisäilty englanninkielisiä sanoja jopa suluissa suomenkielisten käänösvastineiden oheen. Ajoittain tuntuu siltä, että kääntäjä on halunnut sisällyttää suomennokseen lähtötekstistä kaiken, oli se miten vierasta ja epäolennaista tahansa, mutta toisinaan hän on päätenyt jättämään pois ilmauksia, jotka ohjaavat lukijan tulkintaa (ks. esimerkki 12). Lopputulos on vieraannuttava ja tarkasti lähtötekstiä seuraava käänös, joka kuitenkin on muuttunut paljon käänösprosessissa ja jonka vaikutus lukijoihinsa on väistämättä erilainen kuin lähtötekstin. Ainakin se vaatii lukijaltaan paljon enemmän keskittymistä ja jättää varmasti monta askarruttavaa kysymystä tämän miehen. Toki sekään ei välttämättä häiritse lukijaa, joka hyväksyy sen, että vieraan kulttuurin maail-

masta kaikkea ei voi täysin ymmärtää. Kääntämisen kulttuurisidonnaisuudesta luonteestahan seuraa, että jokainen teksti muuttuu aina enemmän tai vähemmän, kun se siirretään toiseen kontekstiin.

Kulttuurinen vieraus ei siis välttämättä ole este *Amerikan ihmemaassa* -teoksen hyväksyttävyydelle. Varsinkaan nykyään, kun käännöstieteellisessä keskustelussa on noussut esiin kysymys kääntäjän näkyvyydestä eikä kääntäjän tarvitse enää piilotella omaa vaikutustaan tekstiin, käännösratkaisujen perusteluja ja käännösprosessin tuomista lukijan ulottuville pidetään suotavana (Koskinen 2007: 334). Jotkin *Amerikan ihmemaassa* -teoksen tyylilliset ja tekstuaaliset ominaisuudet sitä vastoin saattavat haitata enemmän sen sulautumista osaksi suomalaista kaunokirjallista tuotantoa.

Reiss ja Vermeer (1986: 76–77) käyttävät käsitettä ekvivalenssi kuvaamaan lähtö- ja kohdetekstin välistä vastaavuussuhdetta. Kohdeteksti on lähtötekstiin nähden ekvivalentti silloin, kun nämä tekstit täyttävät saman viestintätehtävän samanarvoisesti omissa kulttuureissaan. Lähtö- ja kohdetekstin vastaavuuden määrittäminen on kuitenkin vähintäänkin ongelmallista. *Amerikan ihmemaassa* sisältää suurin piirtein saman informaation ja vieläpä hyvin samanlaisessa muodossa kuin alkuteos (reaalioiden lisäksi tekstin rakenne pitkin lauseineen ilman välimerkkejä on omaksuttu myös suomennokseen). Kuitenkin se poikkeaa lähtötekstistään monin tavoin. Ilmeisimpänä erona voisi mainita sen sisältämän vierauden, joka syntyy siitä, että teos kuvaa vierasta kulttuuria. Suomennoksesta olisi varmasti voinut karsia paljon siihen jätetystä vieraudesta, mutta täydellistä ekvivalenssia suhteessa lähtötekstiin tuskin voi koskaan saavuttaa. Lähtötekstiin vertaamisen sijaan voisikin olla järkevämpää puhua käännöksen omasta skopoksesta ja siitä, miten se täyttää oman viestintätehtävänsä. Toisin kuin lähtöteksti, käännös ei kuvaa omaa kulttuuriaan. Eri kulttuurit myös suhtautuvat käännöksiin eri tavoilla. Kuten olen jo aiemmin todennut, Suomi on pieni kielialue ja englanninkielistä kirjallisuutta käännetään täällä paljon. Suomalaiset lukijat siis sietävät vierautta teksteissä ja varmasti odottavatkin sitä käännöksiltä. He eivät välttämättä tuomitse teoksen epäsujuvia rakenteita tai vieraita reaaliota merkiksi huonosta tekstistä vaan ottavat ne kääntämiseen kuuluvina realiteetteina.

5 LOPUKSI

Tutkimuksessani tarkastelin reaalioiden suomentamista Frank McCourtin teoksesta *'Tis* tehdyssä suomennoksessa nimeltä *Amerikan ihmemaassa*. Tutkin kääntäjän valintojen vaikutusta teoksen kokonaisvaikutelmaan, sujuvuuteen ja tunnelmaan. Tavoitteenani oli selvittää, millaiset normit ohjaavat kaunokirjallisuuden kääntäjän toimintaa Suomessa esimerkkiteokseni suomentajan käyttämien käännösstrategioiden perusteella. Pohjana toimi Ritva Leppihalmeen luoman käännösstrategialuokittelun avulla tehty suomentajan käännösratkaisujen analyysi. Analyysi osoitti, että kääntäjän tekstille valitsema kokonaisstrategia oli enemmän vieraannuttava kuin kotouttava. Kaikkein yleisin yksittäisiin reaaliioihin sovellettu strategia oli vierassana (130 kappaletta). Seuraavaksi yleisimmät olivat kulttuurinen adaptaatio (46 kappaletta), käännöslaina (44 kappaletta) ja eksplikointi (38 kappaletta). Huomattavasti vähemmälle käytölle jäivät omissio (9 kappaletta), hyperonyymi (9 kappaletta) ja lisäys (2 kappaletta). Vieraannuttavia strategioita hyödynnettiin siis kokonaisuutena huomattavasti enemmän kuin kotouttavia. *Amerikan ihmemaassa* -suomennosta voikin pitää hyvin lähtötekstiuskollisena ja vieraannuttavana tekstinä. Tämä viittaa siihen, että suomalaisessa käännöskirjallisuudessa vieraannuttaminen on norminmukaista. Kääntäjän ei oleteta häivyttävän kaikkea vierasta käännöksestään, vaan lähtötekstin vaikutus saa näkyä. Tosin on otettava huomioon, että lähtöteksti sijoittuu angloamerikkalaiseen kulttuuriin, josta käännetään paljon suomen kieleen ja josta Suomeen tulee muutenkin paljon vaikutteita. Mitä lähempänä lähtö- ja kohdekulttuurit ovat toisiaan, sitä vähemmän muokkausta käännöksessä tarvitaan. Lisäksi otos on pieni, vain yksi käännös, joten viitteet taustalla vaikuttavista käännösnormeista ovat vain suuntaa antavia.

Välillä kääntäjä on valinnut vieraannuttavan strategian, vaikka se johtaa lukijan kannalta vaikeaselkoiseen lopputulokseen. Monen vierassanan yhteydessä suomalaiselta lukijalta mitä todennäköisimmin jäävät ymmärtämättä reaalioiden sivumerkitykset, jotka kuitenkin joissain tapauksissa ovat juonen kannalta ehkä jopa tärkeämpiä kuin ilmausten denotatiiviset merkitykset (ks. esimerkit 1–5). Lisäksi sulkuihin tekstin sekaan lisätyt vierassanat (ks. esimerkki 6) häiritsevät lukemisen sujuvuutta. Toisaalta kääntäjä on lisännyt tekstin sekaan ymmärtämistä tukevia selityksiä hyvin maltillisesti, mikä viittaisi siihen, ettei hän halua kuormittaa tekstiä liikaa ja vaarantaa tekstin sujuvuutta. Myös omissiota on käytetty hyvin varoen, mutta siitä huolimatta myös oleellista tietoa on jäänyt käännöksestä pois (ks. esimerkki 12). Hyperonyymien vähäisyys on linjassa vieraannuttavan kokonaisstrategian kanssa. Hyperonyymit selventävät ilmausten merkitystä lukijalle, mutta ne myös latistavat

tekstiä poistamalla siitä yksityiskohtaisuutta. Kääntäjä ei ole halunnut tai kokenut tarvetta kovin paljon selventää tekstiä yksityiskohtaisuuden kustannuksella. Myös lisäykset ovat jääneet vähiin, mikä viittaa siihen, ettei kääntäjä koe tehtäväkseen lisätä käännökseen mitään sellaista, mitä ei ollut lähtötekstissä.

Kääntäjän toiminta ei siis ole aivan johdonmukaista, ja välillä valintojen motiiveja on vaikea päätellä. Vaikuttaa siltä, että normit vetävät kääntäjää yhtä aikaa vastakkaisiin suuntiin. Toisaalta ne sallivat paljon vierautta ja ohjaavat kääntäjää pysymään lähellä lähtötekstiä. Toisaalta ne vaativat, että kääntäjä tuottaa lukijalle sopivan ja oman skopoksensa mukaisesti toimivan tekstin. Teos onkin yhdistelmä kotouttavia ja vieraannuttavia aineksia ja sekä sujuvuutta lisääviä että vähentäviä valintoja.

Suomennetun teoksen kokonaisvaikutelmasta muodostuu hieman epätasainen. Teoksessa on sekä hyvin hankalia kohtia, joissa joko lukijan ymmärrys tai tekstin sujuvuus on koetuksella, että hyvin sujuvia kohtia, joissa kieli on idiomaattista ja lähtökulttuurin vierautta on häivytetty kulttuurisen adaptaation avulla. Lopputuloksena on teksti, joka vilisee vieraskielisiä sanoja ja viittauksia vieraan kulttuurin ilmiöihin mutta jossa tulee vastaan myös perisuomalaisia reaalioita ja idiomeja. Kääntäjä on siis halunnut antaa lukijalle mahdollisuuden eläytyä vieraan kulttuurin tapahtumiin mutta toisaalta myös palvella lukijaa tekemällä lukukokemuksesta hänelle miellyttävän.

Pitäytyminen lähellä lähtötekstiä ja lisäysten sekä poisjättöjen välttäminen viittaavat siihen, että kääntäjä pyrki sisällölliseen vastaavuuteen lähtötekstin kanssa. Käännös siis nähdään jollakin tavalla velvollisena lähtötekstille. Lähtötekstistä ei haluta irtautua liikaa eikä suuria muutoksia pidetä suotavana. Jotta käännös ei poikkeaisi lähtötekstistä liikaa, on kääntäjä valmis tinkimään teoksen sujuvuudesta. Hyvän tekstin ja hyvän käännöksen kriteerit näyttävät siis eroavan jonkin verran toisistaan.

Normit eivät siis näytä ohjaavan kääntäjää karsimaan tekstistä vierautta tai tuomaan sitä lähemmäs kohdekulttuuria. Käännöksen ei tarvitse teeskennellä alkuperäistä. Päinvastoin, vieraat elementit ovat yksi teoksen voimavara. Ne ovat kääntäjän työkalu, jolla hän voi rakentaa vierasta kulttuuria lukijalle siinä määrin, kun hän kokee lukijan olevan valmis sitä vastaanottamaan. Koska tässä tapauksessa lähtökulttuuri on melko tuttu, kääntäjä on kokenut lukijan pystyvän kohtaamaan sen vähäisin muutoksin. Eri asia sitten on, miten onnistunut ja harkittu on jokainen yksittäinen ratkaisu. *Ame-*

rikan ihmemaassa -teoksen kulttuurista tekee etäisemmän tapahtumien sijoittuminen menneisyyteen, minkä vuoksi suomalaisen lukijan voi olla tavallista vaikeampaa tunnistaa sen viittauksia.

Lopuksi voisi todeta, että *Amerikan ihmemaassa* ei yllä täyteen vastaavuuteen lähtötekstin kanssa, koska tällaista vastaavuutta on mahdotonta saavuttaa. Suomennos voi kuitenkin rakentaa oman skopoksensa, sillä sen viestintätehtävä omassa kulttuurissaan on jo lähtökohtaisesti erilainen kuin lähtötekstin. Käännetty teos tarjoaa lukijalle jotakin uutta ja eksoottista, mahdollisuuden kurkistaa toisen kulttuurin sisään. Uuden opettaminen ja erilaisten näkökulmien antaminen onkin yksi käännoiskirjallisuuden parhaista avuista. Vieraiden kulttuurien tekstejä luetaan, koska niiden maailmat kiinnostavat ihmisiä. Niin ollen ei ole edes mitään mieltä yrittää karsia kaikkia vieraita elementtejä niistä pois.

Käänösnormit ovat kiinnostava tutkimuskohde. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia, miten käännoiskirjallisuus poikkeaa muusta ei-käännetystä kirjallisuudesta ja pätevätkö siihen erilaiset normit ja hyvän tekstin kriteerit. On vaikea sanoa, onko käännetyllä kaunokirjallisuudella todella oma kenttänsä ja kohdistuuko siihen erilaisia odotuksia kuin ei-käännettyyn kaunokirjallisuuteen. On kuitenkin mahdollista, että kaunokirjallisuudelta odotetaan esimerkiksi erilaista tyyliä ja toisenlaisia rakenteita kuin ei-käännettyltä kirjallisuudelta. Voihan myös olla, että käännoiskirjojen niin sanottu "käännoiskieli" totuttanut lukijat tietynlaiseen tyyliin, käännoismäisyyteen. Eikä tämä tietenkään koskisi vain maallikkolukijoita, vaan pitkään käännosteksteille altistuneet kriitikot ja muut asiantuntijat olisivat saman vaikutuksen kohteina. Käännoistoiminta on epäilemättä vaikuttanut suomen kielen ja suomalaiseen kirjallisuuteen. Kenties altistuminen käännosteksteille tekee lukijoista sokeampia niiden erityispiirteille. Vastaisuudessa olisikin mielenkiintoista selvittää, miten kaunokirjalliset käännookset todella sulautuvat osaksi suomalaista kaunokirjallisuutta ja paljonko ne ovat osaltaan muokanneet sitä, mitä pidetään tyyppillisenä suomalaisena kaunokirjallisuutena ja hyvänä tekstinä ylipäänsä.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Lindholm, Juhani (Käänt.) 1999. *Amerikan ihmemaassa*. Otava, Keuruu.

McCourt, Frank 1999. *'Tis*. HarperCollins Publishers, London.

Tutkimuskirjallisuus

Álvarez, Román ja Vidal, M. Carmen-África 1996. "Translating: A Political Act". Teoksessa Román Álvarez ja M. Carmen-África Vidal (toim.). *Translation, Power, Subversion*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, 1–9.

Blum-Kulka, Shoshana 1986. "Shifts of Cohesion and Coherence in Translation". Teoksessa Juliane House ja Shoshana Blum-kulka (toim.) *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr, 17–36.

Chesterman, Andrew 2007. "Kääntämisen normit". Teoksessa Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 357–364.

Hermans, Theo 1996. "Norms and the Determination of Translation: A Theoretical Framework". Teoksessa Román Álvarez ja M. Carmen-África Vidal (toim.). *Translation, Power, Subversion*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, 25–51.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käänntieteeseen*. WSOY, Juva.

Kantola, Janna 2007. "Käännöskirjallisuuden asema vuosituhaten vaihteessa". Teoksessa Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 318–324.

Koskinen, Kaisa 2007. "Kääntäjän kaksoisiteet – kirjallisuuden kääntäjän rooli ja asema 2000-luvulla". Teoksessa Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 330–337.

Kukkonen, Pirjo 1993a. "Kielen ja kulttuurin dialogia". Teoksessa Pirjo Kukkonen (toim.). *Kielen ja kulttuurin dialogia – Dialogen mellan språk och kultur*. Kouvolan kääntäjänkoulutuslaitoksen julkaisuja, Sarja A N:o 8, Helsingin yliopistopaino, Helsinki, 9-21.

Kukkonen, Pirjo 1993b. "Kulttuurisemiotiikka ja dialogisuuden käsite käänntutkimuksessa". Teoksessa Pirjo Kukkonen (toim.). *Kielen ja kulttuurin dialogia – Dialogen mellan språk och kultur*. Kouvolan kääntäjänkoulutuslaitoksen julkaisuja, Sarja A N:o 8, Helsingin yliopistopaino, Helsinki, 51–69.

Lefevere, André 1998. "Chinese and Western Thinking on Translation". Teoksessa Susan Bassnett ja André Lefevere (toim.). *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Cromwell Press, Multilingual Matters Ltd., Clevedon, 12–24.

- Lehtonen, Mikko 2000. *Cultural analysis of texts*. Sage Publications, London.
- Leppihalme, Ritva 1994. *Culture bumps. On the translation of allusions*. Helsinki University Press, Helsinki.
- Leppihalme, Ritva 1997. *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon.
- Leppihalme, Ritva 2000. ”Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä”. Teoksessa Outi Paloposki ja Henna Makkonen-Craig (toim.). *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Yliopistopaino, Helsinki, 89–105.
- Leppihalme, Ritva 2001: "Translation strategies for realia". Teoksessa Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (toim.). *Mission, Vision, Strategies, and Values: A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*. Helsinki University Press, Helsinki, 139–147.
- Leppihalme, Ritva 2007. "Kääntäjän strategiat". Teoksessa Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 365–373.
- Levý, Jiří 1967. ”Translation as a Decision Process”. Teoksessa Andrew Chesterman (toim.) 1989. *Readings in Translation Theory*. Oy Finn Lectura Ab, Loimaan kirjapaino Oy, 37–52.
- Nida, Eugene A. and Charles Taber 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Puurtinen, Tiina 2001. ”Käännösten hyväksyttävyyys”. Teoksessa Riitta Oittinen ja Pirjo Mäkinen (toim.). *Alussa oli käännös*. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere, 82–94.
- Reiss, Katharina ja Hans J. Vermeer 1986. *Mitä kääntäminen on*. Gaudeamus, Helsinki.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and beyond*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam.
- Venuti, Lawrence 1992. *Rethinking Translation. Discourse, subjectivity, ideology*. Routledge, London.
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. Routledge, London.
- Venuti, Lawrence 1998. *The Scandals of Translation: Towards an ethics of difference*. Routledge, London and New York.
- Verschuieren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. Arnold, London.
- TK 2007. Tilastokeskus: Kirja Suomessa: pitkän linjan menestystarina. <<http://www.stat.fi/tup/suomi90/huhtikuu.html>>. Tarkasteltu 3.5.2008.

ENGLISH ABSTRACT

Translating realia in the Finnish translation of Frank McCourt's novel *'Tis*

Introduction

Cultural differences often pose problems for translators. Source texts may contain culture-specific expressions that will not be understood by target readers, because they refer to phenomena that do not exist in the target culture. These expressions can be problematic for literary translators because in literary texts style and fluency are often as important as content. Translators may, therefore, prefer not to add too many explanations in order to avoid making the text difficult to read. Even translators themselves have generally been of the opinion that a literary text should be fluent and easy to read (Koskinen 2007: 336). Due to the culture-bound nature of language and translating, translators must constantly evaluate how much target readers can be expected to know about the source culture, and how much help they will need in the form of explanations and cultural adaptations. In other words, translators are faced with a constant balancing act, trying to stay close to the source text but make the translation easy to read and understand at the same time.

In this study I will examine the translation of realia, which are culture-specific words and expressions referring to the material world. Examples of realia specific to the United States would be *Thanksgiving* and *the GI Bill*. I will conduct my study by comparing Frank McCourt's novel *'Tis* to its Finnish translation *Amerikan ihmemaassa*, which was written by Juhani Lindholm. The novel depicts the story of a young Irish man who immigrates to New York in 1949 and is faced with a strange new world full of confusing social rules and restrictions. The text contains an abundance of realia, some of which might be difficult even for English speaking readers to understand, as the events are set so far into the past. I will examine how the Finnish translator has dealt with these realia, what strategies he has used, and how his choices have influenced the fluency and mood of the novel. From my findings, I will attempt to draw conclusions about some of the underlying norms that shape literary translations in Finland. I will perform my analysis by dividing the translated realia into seven categories based on a classification created by Ritva Leppihalme. The translator's choice of strategies on the micro level indicates what his overall strategy is for the text, i.e. whether he aims to domesticate or foreignize the text.

Language and culture

Realia are an interesting focus of study because they emphasize the culture-bound nature of translating. Different languages and cultures not only speak about things in different words, but they also make sense of reality in different ways. The difficulty of translating realia like *Thanksgiving* is not limited to choosing the right word from the target language; the problem is that the same holiday does not exist in other cultures. In order to create a text that functions well in its intended purpose in the target culture, a translator must follow the norms of his/her culture, in other words, take into account the expectations of the target audience (Leppihalme 2007: 367). When a text crosses cultural bounds, the expectations directed at it may change significantly. If the source and target cultures are very far apart, culture-specific elements may even prove impossible to translate. Still, it is important to remember that transporting realia into a different culture in their original form also changes their meaning, because they will be interpreted differently in another culture. That is why a translated text can never be perfectly equivalent to its source text. The translation process always changes texts to some extent, and translators must be aware of the effects their choices will have. For this reason, translators should be aware of the cultural norms that influence translating, and of the expectations of target readers. These norms vary according to which particular cultures and languages are interacting with one another. In my study, the source text is written in English and the story is set in the United States.

After the Second World War English-language literature particularly from Great Britain and the United States has gained more significance among translated literature in Finland. At the same time the general influence of the English language has increased in Finland. (Kantola 2007: 318.) Of the books published in Finland every year roughly one fifth is translated and of all translated literature about two thirds have been translated from English since the 1990's. (TK 2007.) Finnish people on average have a good command of the English language and are able – at least in theory – to assess translations by comparing them to the originals. Translators are continuously absorbing influences from other cultures. (Kantola 2007: 322–323.)

A literary translator is expected to be creative like the author of the source text, but also to remain loyal to the source text and its author (Koskinen 2007: 330). As the creator of his/her own text, a translator shapes and molds the translation in many ways, although readers sometimes think of the translation as a copy of the original text. Therefore the translator's visible interference may disturb

some readers who would wish to maintain the illusion that they are reading the thoughts of the original author. (Koskinen 2007: 334.) In reviews a good translation is mainly expected to be fluent, grammatically correct and idiomatic, and Finnish translators themselves have generally felt that good literature should be effortless to read (Koskinen 2007: 335–336).

A translation is always created within a particular culture and influenced by the sociocultural norms and customs of that culture. Culture guides how texts are devised and how they are understood. The way in which a text is interpreted depends on the context in which it is read and the reader's previous experiences and expectations. (Lehtonen 2000: 7–10.) A translation is always a compromise to some degree, and complete equivalence is impossible to achieve because the meaning of any text is shaped by both the writer's and reader's knowledge and background (Kukkonen 1993a: 12). Culture is the connecting fabric that allows its participants to interpret messages correctly. When taking a text to a different culture, the translator must modify it, so that it would be interpreted in the intended way by the target audience. If the translator uses a very foreignizing method and leaves many culture-specific elements into the translation without explanations, target readers might have difficulty understanding the text, as they do not possess the same background information as the source readers. One of the translator's main tasks is to create a text that target readers will understand.

Culture and translation

When a translator starts to translate, he/she must analyze the function of the source text and decide how the target text would best serve its purpose and what strategy would bring about the desired effect. The translator can choose to domesticate or foreignize the target text, depending on how close the source culture and target culture are to one another. In order to produce a text that fulfills its function in the target culture, the translator has to be able to predict what kinds of reactions a certain type of translation will be likely to produce. In this task the translator is aided by the understanding of the norms and conventions of his/her culture.

Many things influence and restrict the work of translators, such as their own ideologies and attitudes and the expectations of various institutions and members of the public (Alvarez 1996: 6). The definition of a good translation varies according to time and culture. The translation strategies that a particular culture uses and devices can tell us how that culture deals with other cultures (Lefevere

1998: 13). Powerful cultures tend to consider their way of doing things as the best way. When they absorb influences from others, they tend to adapt them to suit their own culture. As a small but homogenous cultural area, Finland favors a more foreignizing approach, whereby foreign influences are preserved in translated texts allowing readers the chance to familiarize themselves with other cultures.

Cultural differences are often problematic for translators, especially if the source culture is not well known in the target culture. Translators must recognize the differences between the target and source culture in order to convey an understandable message to target readers. Lawrence Venuti (1995: 1) speaks about the *invisibility* of the translator. The term refers to the translator's action of producing a fluent and idiomatic text, which shows no signs of being translated from another text, thus giving off the impression of being the original. Translators are pushed to this by outside pressure because a translation is often considered to be successful if it is fluent and does not look like a translation (Venuti 1992: 4).

On the other hand, translators are also expected to be loyal to the source text and the original author (Nord 1991: 28–30). They are not expected to make changes to the text, to add or omit things. These two demands – following the source text closely and producing a fluent, idiomatic text – can be seen as somewhat incompatible. It is impossible to say which approach produces a better translation, and indeed, every translation probably has elements of both. Whatever approach the translator chooses depends on his/her culture and the norms that influence behavior within that culture.

The problems with translating realia

Realia are culture-specific words and expressions that refer to the material world. They often pose problems for translators because they represent phenomena that do not exist in other cultures. They generally evoke unique feelings, memories and images in the minds of the members of a specific culture. It is these connotations that make them so special and valuable to authors but so problematic for translators. Realia provide a good way of linking a story to a specific place and time and giving it authenticity through details. However, even if translators manage to convey the denotative meanings of realia, they usually cannot capture the same connotations. This causes the text to lose one of its dimensions and sometimes also obscures the meaning of the text.

Realia are defined as specifically extralinguistic elements, but in my study I found that drawing a line between linguistic and extralinguistic elements is problematic. All words refer in some way to the extralinguistic world because they are interpreted by people, and the interpretation is always guided by the recipient's particular cultural background. In my analysis I have, therefore, not made a clear distinction between words denoting actual, material things that can be seen and touched and more abstract concepts. Rather, a more useful description of realia is to say that they carry connotations shared by the participants of a certain culture. In other words, they evoke more feelings and images in the recipient than the mere denotative meaning of the words implies.

Theory

The aim of my analysis is to evaluate the effects of the Finnish translator's chosen strategies on the overall feel and mood of the novel *Amerikan ihmemaassa*. In this task I will utilize the ideas of pragmatics, which examines the influence of culture and context to the use of language. Pragmatic analysis helps the translator to determine what needs to be done so that the text will be understood in the intended way in its new context (Kukkonen 1993: 60). Another useful theory for my analysis is the skopos theory, which separates the target text from the source text and evaluates the translation as an independent text that has its own function. Ingo lists three functions for a text: informative, expressive and imperative (1990: 188–189). The main function of a literary text is expressive, but different parts of the same text can have different functions.

The study of norms is also important for my study, because I will be examining what kinds of translation norms the Finnish translator's choices seem to point to. Norms are social constructs that regulate people's behavior in society (Hermans 1996: 26). Norms also influence translators by guiding them to produce certain types of translations. Gideon Toury uses the terms *adequacy* and *acceptability* to describe whose norms the translation adheres to more. An adequate translation is oriented towards the norms of the target culture and language, whereas adhering to the norms of the source culture and language produces an acceptable translation.

Method

My analysis consists of comparing the novel *'Tis* and its Finnish translation *Amerikan ihmemaassa* to see what kinds of translation strategies the translator has used for realia and what that implies of

his overall global strategy for the entire text. As a basis for my analysis, I will use a categorization of translation strategies created by Ritva Leppihalme (2001). It includes seven strategies that translators may use for realia: *direct transfer*, *calque*, *cultural adaptation*, *superordinate term*, *explicitation*, *addition* and *omission*.

Direct transfer means transporting the foreign expression to the target text with no changes or with minor adjustments to spelling or pronunciation. For example *Union Station* and *ginger ale* have been kept in their original form in *Amerikan ihmemaassa*. This is a foreignizing strategy that emphasizes the translation status of the text.

Calque means translating all of the parts of an expression directly to the target language. It is particularly useful when a good equivalent expression does not exist in the target language. For example, *lemon meringue pie* becomes *sitruunamarenkipiiras*. The strategy is foreignizing because it produces expressions that are in the target language but do not belong to the target culture.

Cultural adaptation refers to conveying the connotations and associations included in the source language expression by replacing it with an equally culture-specific expression from the target culture. This strategy domesticates the text by hiding foreign elements behind familiar ones.

Superordinate term means replacing a foreign expression with a superordinate term. For example, a *Hershey bar* becomes just a chocolate bar. This strategy helps make the text more understandable to the target reader, but it also removes details from the text, thus making it less vivid.

Explicitation means adding explanatory elements into the text, so long as all added elements are already included within the meaning of the source text expression. For example, an explanatory element is placed after the name of a movie theater: *68th Street Playhouse -elokuvateatteri*.

Addition, according to Leppihalme, includes everything the translator may have added outside the actual translation, such as comments, forewords, postscripts and word lists. There are no additions of this kind in *Amerikan ihmemaassa*, so for my purposes *addition* only means new words or information that has been added into the text. Unlike in *explicitation*, only words that were not already included in the meaning of the original text are added. For example, the expression *the box crackles* is translated as *pahvirasia rapisee*. The translator adds the information that the box is made of cardboard, which is not explicitly clear from the source text.

Omission means leaving an expression out of the translation altogether. This strategy is usually avoided by translators, but in literary texts other considerations may be judged more important than precise content. For example, a translator may leave out a word or a phrase that he/she considers to be too difficult to explain within the text, as has probably happened in *Amerikan ihmemaassa* when the translator has omitted the acronym *WAC*, meaning the Women's Army Corps.

Analysis

The most commonly used translation strategy for realia in the novel *Amerikan ihmemaassa* is direct transfer. I counted 130 different instances where this strategy was applied. Most of these expressions are street and place names, buildings and enterprises, and names of newspapers. In many cases the meaning of these realia is made clear by the context, but also many less familiar realia that Finnish readers will probably not recognize are left in the text without explanations. Furthermore, the translator has used direct transfer even in some cases where understanding the denotative meaning of the expression is not enough, but rather the focus is on the connotations it carries. For example, two restaurants, *Horn and Hardart Automat* and *Chock Full o'Nuts*, are mentioned in the source text because they have a different social status: the first is a cheap fast-food restaurant and the second is a high-quality luncheonette. Direct transfer does not convey these connotations to the Finnish reader who is not familiar with the businesses in question. The novel also makes several references to the social divisions within American society based on people's ethnicity and wealth. These references occasionally become somewhat obscured due to the use of direct transfers. As a result, Finnish readers may miss out on some interesting points about American culture that the source text is trying to make. In addition to lost connotations, direct transfers also make the translation less fluent to read.

The next most frequently used strategies are cultural adaptation (46 occurrences), calque (44 occurrences) and explicitation (38 occurrences). Calques have the benefit of making realia understandable to Finnish readers because they are translated into the target language. However, this strategy does not convey the connotations of these expressions any better than direct transfer (*the Old country* > *vanha maa*). In addition, calques contribute to the foreign feel of the translation because they create expressions that do not sound quite natural in Finnish. Readers may get a peculiar feeling that although the text is in their own language they do not quite understand it (*returned yanks* > *paluujenkit*).

Cultural adaptation, by contrast, produces translations that are both natural and familiar to Finnish readers, and it also has the advantage of transferring the connotations of realia. However, these connotations are never completely equivalent to the source text connotations (*regents exams* > *ylioppilaskokeita*). In addition, the appearance of very familiar target culture phenomena may seem odd in a predominantly foreignizing translation that has preserved several culture-specific references to the source culture.

Explicitation has been performed either by adding an explanatory element to a foreign expression (*Daughters of the British Empire* > *Brittiläisen imperiumin tyttäret –yhdistys*) or by replacing the foreign expression altogether with an explanatory target language expression (*summer khakis* > *armeijan khakinvärinen kesäunivormu*). The former method is more foreignizing than the latter, but in either case the use of explicitation emphasizes the informative nature of the text. Explicitation does serve readers because it explains what things are, but it also makes the text longer and often less fluent.

The considerably less used strategies in *Amerikan ihmemaassa* are superordinate term (9 occurrences), omission (9 occurrences) and addition (2 occurrences). The use of superordinate terms helps to keep the text fluent because, in many cases, a long and complicated source language expression has been replaced with a short and simple target language expression. It also makes culture-specific expressions more understandable (*Board of Health Inspectors* > *terveystarkastajat*, *the little Italian hunchback stove* > *lämmitin*). Unfortunately the use of superordinate terms also removes from the text many colorful details that contribute to the atmosphere of the story. The fact that superordinate terms have been used very rarely indicates that the translator has wanted to avoid removing too many details.

The strategies omission and addition might also be seen as too invasive because they involve either removing something that the original author has clearly wanted to include in the story, or adding something based on the translator's personal interpretation. In *Amerikan ihmemaassa*, the translator has omitted some expressions that he has probably deemed too strange for the Finnish reader to understand and too complicated to explain in the text (*WAC*, *cold water flat*). Also some Catholic terminology has been omitted. In most cases these omissions have no effect on the plot of the story, but in the case of the acronym *WAC* some essential information is lost.

The use of addition also reflects the translator's reluctance to change the source text. The two additions I discovered (*the box crackles* > *pahvirasia rapisee*, *the cause* > *kansamme asia*) are very moderate. The translator has perhaps wanted to clarify these passages to Finnish readers, or perhaps he has felt that for stylistic reasons the text needs more details. Avoiding additions and omissions is in keeping with the translator's overall foreignizing strategy and his apparent effort to stay close to the source text.

Conclusions

On the whole, the translation seems more foreignizing than domesticating. The abundance of English words and phrases clearly reveals the fact that the text is a translation. In some instances the meaning of the text is obscured by the failure to communicate some essential connotations of the source text expressions. Heavy use of foreignizing elements also reduces the fluency of the translation. Foreign words, which in some cases are added in parentheses, break the flow of reading and draw attention to the fact that the text has not been originally written in Finnish. Although foreignizing strategies are prevalent, the text also contains domesticating elements. There seems to be an attempt to balance out the very foreign feel of the text by adding familiar elements from the target culture that make the text easier to grasp for a Finnish reader. The fluency that is sometimes lost due to the use of direct transfer and explicitation is restored with the use of cultural adaptations, superordinate terms and omissions. The result is somewhat uneven: the few domesticating elements jump out from the midst of many foreignizing elements. Readers clearly are not expected to mind very foreignizing elements, nor are they expected to require explanations for everything. They are expected to be ready to face new things and accept the fact that some things will remain unclear. Yet, there seems to be an acknowledgement that too much foreignizing will not serve the reader either and that a good text is both detailed and fluent.

Since the sample of this study is only one translation, one must be cautious about making generalizations based on it. Furthermore, the study covers only one language pair, English to Finnish, and texts from other cultures and languages might be treated with different standards in Finland. However, I believe that some conclusions can be made about the translation norms that have guided the translator's choices. It seems apparent that the norms for literary translation in Finland allow the translator to assume quite a foreignizing approach. The translator has followed the source text closely and transmitted the content as faithfully as possible. He has not wanted to remove or hide

the foreign elements of the source culture, even though they might not be understood by readers. On the contrary, the translator clearly wants to give the reader the chance to access the foreign culture. The fact that the translator has followed the source text so closely and made very few additions or omissions, reflects the status of the source text. The source text is seen as an authority, and the translator feels a certain obligation to convey what the original author has written. Changing the content or moving too far from the form and meaning of the original is not seen as something the translator is supposed to do.

So, some kind of idea of equivalence does seem to play a role in translating, despite the fact that the translation's function, or *skopos*, necessarily differs from that of the source text, simply because it has the additional task of taking the reader to a different culture. But if the translation is measured by its equivalence to the source text, how can it express its own function as an independent work of literature? It seems that though full equivalence cannot be achieved, a translation is still seen to some degree as part of a whole and measured against its original.

What arises from the translation *Amerikan ihmemaassa*, is the idea that foreignness is not something to be hidden, it is something to be utilized. Though the text may lose a dimension of meaning with the connotations that disappear in translation, it gains another dimension from the fact that it offers the reader the opportunity to enter into another culture and learn new things about it. The foreign elements of the source text, though sometimes problematic, are also tools for translators to be used when constructing translated texts.